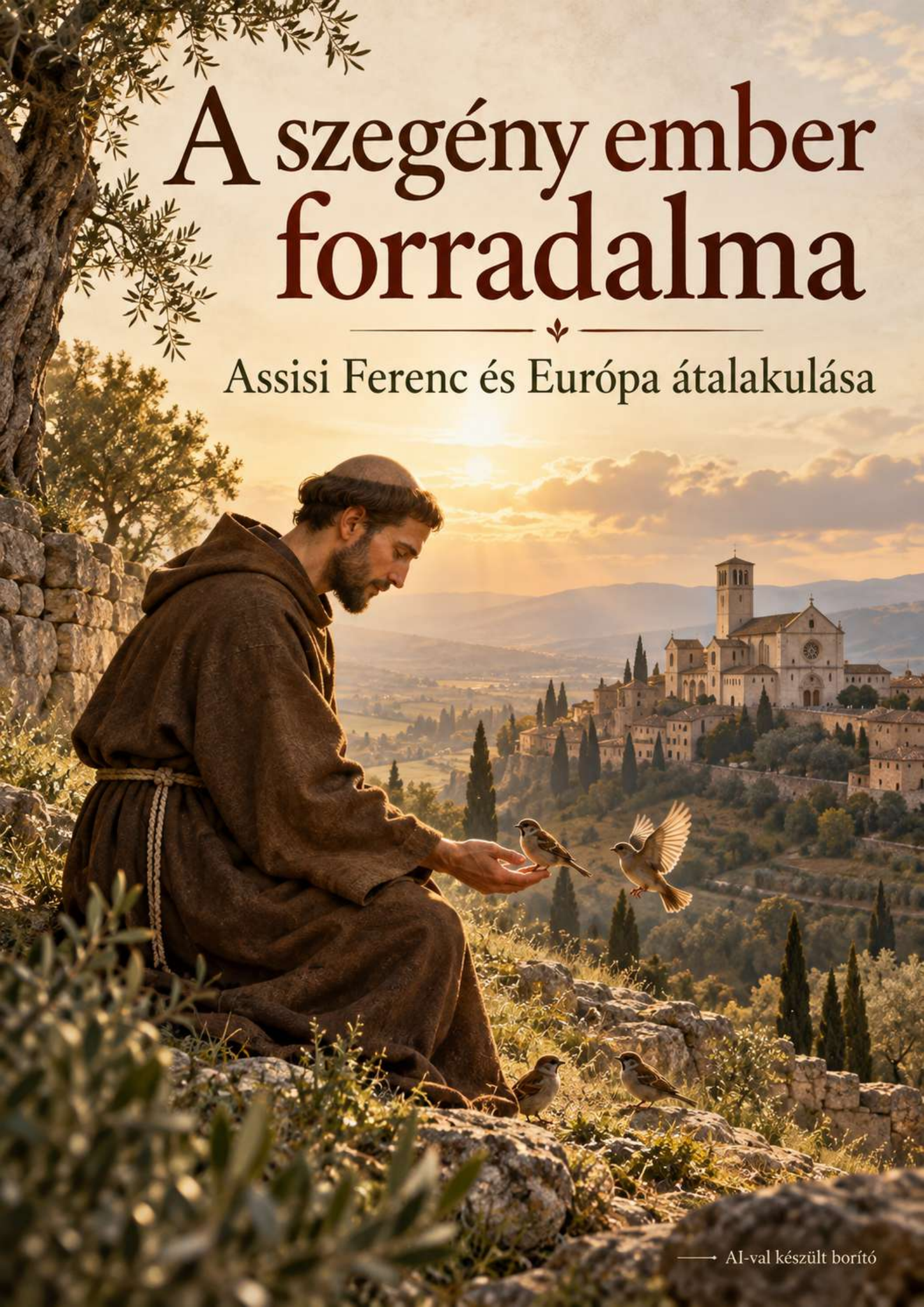

A szegény ember forradalma

Assisi Ferenc és Európa átalakulása

A SZEGÉNY EMBER FORRADALMA

Assisi Ferenc és Európa átalakulása

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

Tartalom

Előszó - Nyolcszáz év	4
1. fejezet - Egy kereskedő fia	10
2. fejezet - Assisi háborúja	19
3. fejezet - A fogoly	31
4. fejezet - A leprások között	34
5. fejezet - „Ferenc, építsd újjá egyházamat”	42
6. fejezet - A szegénység felfedezése	52
7. fejezet - Megérkeznek az első testvérek	60
8. fejezet - Ferenc Rómába megy	67
9. fejezet - Miért nem lett eretnek?	75
10. fejezet - Klára	81
11. fejezet - A mozgalom, amely túl gyorsan nőtt	88
12. fejezet - Ferenc és a keresztes háború	97
13. fejezet - A szultán sátrában	103
14. fejezet - Hazatérés egy megváltozott rendbe	110
15. fejezet - Kié a ferences rend?	116
16. fejezet - A regula harca	121
17. fejezet - Greccio éjszakája	128
18. fejezet - La Verna	134
19. fejezet - A Naphimnusz	140
20. fejezet - Az utolsó évek	146

21. fejezet - Végrendelet	153
22. fejezet - Nővérünk, a halál	160
23. fejezet - Két év alatt szent	166
24. fejezet - Kié volt az igazi Ferenc?	172
25. fejezet - Amikor eltűnt az ember a szent mögött	178
26. fejezet - A gubbiói farkas és a madarak	184
27. fejezet - A szegénységi háború	190
28. fejezet - Ferencből európai jelkép	197
29. fejezet - Békeapostol, környezetvédő, lázadó?	204
30. fejezet - Ferenc és a pápák	210
31. fejezet - Nyolcszáz évvel később	215
Utószó - Az ember a madarak mögött	223
Függelék I. - Kronológia	229
Függelék II. - A történet főbb szereplői	253
Függelék III. - Assisi Szent Ferenc fennmaradt írásai	258
Függelék IV. - A legfontosabb középkori Ferenc-források	262

Előszó - Nyolcszáz év

1226 októberének első napjaiban egy súlyosan beteg férfit vittek le Assisi falai alól a síkság felé. Nem volt még ötvenéves. Testét hosszú ideje betegségek gyötörték, látása erősen megromlott, járni alig tudott. Az előző húsz évben azonban olyan vallási mozgalmat indított el, amely ekkorra már messze túlnőtt rajta. Azok a férfiak, akik valamikor néhányan együtt éltek vele egyszerű közösségben, ekkor már Európa számos vidékén jelen voltak, prédikáltak, tanultak, egyházi feladatokat vállaltak. Mozgalmuk intézménnyé vált, miközben az alapító még életben volt.

Ferenc a Porciunkulához akart visszatérni. Ahhoz az Assisi alatti apró templomhoz, amelyhez közösségének kezdete kapcsolódott, és amelyet akkoriban Santa Maria degli Angelinek, Angyalos Boldogasszonynak is neveztek. Néhány héttel korábban már tudhatta, hogy közeledik a halál. Saját Naphimnuszának utolsó részében „testvérünknek” nevezte a testi halált, ugyanazzal a különös természetességgel, amellyel a Napot fivérének, a Holdat és a vizet nővérének mondta. Október 3-án este meghalt.

A következő nap, október 4-e lett később liturgikus ünnepe. Két év sem telt el, és IX. Gergely pápa szentté avatta. Rövidesen megkezdődött Assisiben a hatalmas bazilika építése. A férfi, aki tulajdon nélkül akart élni, Európa egyik leglátogatottabb templomának névadója lett; aki a társadalom peremén élők között kereste Krisztust, annak sírjához királyok, pápák és tömegek zarándokoltak. Alig néhány évvel halála után megkezdődött annak a képnek a kialakítása, amelyet az utókor Assisi Szent Ferencként ismert meg.

Nyelcszáz évvel később nehéz eldönteni, hol ér véget Francesco di Bernardone és hol kezdődik Szent Ferenc. Kevés középkori ember arca vált ennyire ismerőssé. Barna vagy szürke csuha, kötél a derékon, mezítelen láb, madarak, virágok, esetleg egy farkas. A képek olyannyira összeforrtak vele, hogy szinte természetesnek tűnnek. Ferenc lett az állatok védőszentje, a természet barátja, a béke és a vallásközi párbeszéd jelképe. A modern ökológiai mozgalmak is felfedezték maguknak. II. János Pál Assisibe hívta a világvallások képviselőit. Jorge Mario Bergoglio 2013-ban első pápaként az egyháztörténetben felvette a Ferenc nevet, majd *Laudato si'* kezdetű enciklikájának címéül a Naphimnusz egyik fordulatát választotta.

E képek egy része mélyen gyökerezik a forrásokban. Más részük évszázadok alatt tapadt hozzá a történeti személyhez. A középkori Ferenc és a 21. század Ferencről alkotott képe között olykor kisebb a távolság, mint gondolnánk, máskor viszont szakadék húzódik.

A történész számára különösen nagy a kísértés. Ferenc alakja könnyen engedi, hogy minden korszak megtalálja benne önmagát. Lehet belőle keresztény pacifistát, környezetvédőt, társadalmi lázadót, az egyházi bürokrácia ellenfelét, vallásközi úttörőt vagy a katolikus engedelmesség példaképét faragni. Mindezekhez lehet olyan mondatokat és történeteket találni, amelyek első pillantásra igazolni látszanak az értelmezést. André Vauchez éppen ezért figyelmeztet arra, hogy a történész egyik legnagyobb veszélye az anakronizmus: előbb azt kell megérteni, mit jelentett Ferenc saját korában, és csak ezután szabad feltenni a kérdést, mit mondhat nekünk ma.

Ez a könyv ebből a távolságból indul. Nem akarja lehántani Ferencről a szentséget, hogy helyette valamiféle „igazi”, vallástalanul értelmezhető embert állítson elénk. Erre a források sem adnának lehetőséget. Ferenc világa mélységesen vallásos világ volt, és saját életét maga is Isten cselekvéseként értelmezte. Ha

megpróbálnánk hitét leválasztani személyiségéről, éppen azt veszítenénk el, ami történeti alakját meghatározta.

De a fordított út sem járható. A legendákat nem lehet egyszerű történeti jegyzőkönyvként olvasni. Celanói Tamás első életrajzát IX. Gergely megbízásából, a kanonizációhoz kapcsolódóan írta. A későbbi életrajzok más konfliktusok és más igények közegében születtek. A rend növekedésével Ferenc személye egyre inkább hivatkozási ponttá vált azok számára, akik egymással is vitatkoztak arról, mit jelent az alapító örökségéhez hűnek maradni. A 13. század folyamán már nemcsak Ferenc történetéért folyt vita, hanem Ferenc birtoklásáért is.

A forráshelyzet különös módon egyszerre kedvező és nehéz. Ferencről saját írások maradtak fenn. Regulák, levelek, imák, intelmek, a Naphimnusz és mindenekelőtt élete végén diktált Végrendelete. A modern kutatás számára ezek különleges értéket képviselnek, mert közvetlenebbül visznek közel hozzá, mint a róla írt legendák. A korai ferences források modern kritikai kiadásának szerkesztői hangsúlyozzák, hogy a Ferenc saját írásainak modern kritikai vizsgálata alapvetően átformálta a kutatást; korábban még a ferences hagyományon belül is meglepően kevés figyelem jutott rájuk.

De még ezekkel is óvatosan kell bánnunk. Ferenc nem tudós volt, és nem hagyott maga után rendszeres önéletrajzot. Az írásainak többségét sem saját kezűleg vetette papírra. A korai ferences források modern kritikai kiadása mindössze két, saját kézírásával fennmaradt dokumentumot emel ki: a Leó testvérnek adott pergament, valamint egy rövid levelet ugyancsak Leónak. A többi szöveg másolók közvetítésével jutott el az utókorhoz, s a kéziratok összehasonlítása azt mutatja, hogy szavai olykor változtak a másolás során.

Mégis vannak pillanatok, amikor mintha maga Ferenc lépne elő a későbbi elbeszélések mögül. Végrendeletének elején például nem lovagi álmairól, látomásairól vagy a madarokról beszél. Megtérésének döntő élményeként a leprásokkal való találkozását idézi fel. Amit korábban keserűnek érzett, édessé vált számára. Ez a néhány mondat sokkal többet mond róla, mint számos későbbi történet.

Innen érdemes elindulni. De még előbb vissza kell mennünk abba a városba, amely nélkül Ferenc története nem érthető meg. Assisihez, amely a 12. század végén távolról sem volt a béke és a jámbor csönd városa. Politikai fordulatok, társadalmi feszültségek, fegyveres konfliktusok, kereskedelmi felemelkedés és régi feudális

kiváltságok ütköztek benne. Ferenc nem egy időtlen középkori tájból lépett elő. Egy olyan városban nőtt fel, amely éppen saját rendjét forgatta fel.

A szegénység apostola gazdag családból érkezett. A béke hirdetője háborúba vonult. Az alázat embere lovagi rangról álmodott. Az a férfi, aki később pénzt sem akart megérinteni, fiatalkorában pontosan ismerte annak erejét. A történet ezen az ellentmondáson keresztül kezdődik.

1. fejezet - Egy kereskedő fia

A mai Assisibe érkező ember könnyen azt hiheti, hogy a város mindig is Ferencre várt. A Monte Subasio oldalán húzódó kőházak, a szűk utcák, a templomok és mindenekelőtt a város nyugati szélén álló bazilika olyan egységes képet alkotnak, mintha Ferenc története eleve bele lett volna írva a tájba. Pedig a 12. század végén egészen más város állt itt.

A Szent Ferenc-bazilika természetesen nem létezett. A hozzá kapcsolódó hatalmas kolostor sem. Assisi jóval kisebb volt mai kiterjedésénél. A római múlt maradványai még erősen meghatározták városszerkezetét, miközben a középkori házak, tornyok és templomok lassan új arculatot adtak neki. A város fölött a Rocca erődje magasodott, a császári hatalom jelképeként; lenn, a település életében a püspök, az arisztokrata családok és az egyre vagyonosabb kereskedők osztoztak a befolyáson.

Assisi nem tartozott Itália nagy gazdasági központjai közé. Perugia és Foligno sokkal jelentősebb volt nála. Vauchez becslése szerint lakossága Ferenc korában talán alig három-négyezer fő lehetett. A város gazdasága továbbra is szorosan kapcsolódott a környező vidékhez, a

contadóhoz, ahonnan gabona, bor, olaj és állati termékek érkeztek. Ugyanakkor megjelent az a városi réteg, amely kereskedelemmel, pénzkölcsönzéssel, ingatlanvásárlással és kézműves termeléssel gazdagodott. Ebbe a társadalmi csoportba tartozott Pietro di Bernardone családja.

Pietro alakját később könnyű volt Ferenc ellenpontjává tenni. A fiúból szent lett, az apából ezért szinte szükségképpen a pénzhez ragaszkodó kereskedő. A hagiográfia számára világos volt a kontraszt: az egyik mindent elhagyott Krisztusért, a másik vissza akarta szerezni vagyonát. A történeti Pietro azonban ennél érdekesebb.

Gazdag ember volt, de nem valamiféle korai nagyiparos. Vauchez szerint inkább posztókereskedőnek kell elképzelnünk, aki különböző vásárokon és termelőhelyeken szerzett be szöveteket, majd azokat Assisiben és másutt értékesítette. Vagyon a készpénzből, kölcsönökből, vidéki jövedelmekből és városi ingatlanokból állhatott. A család több házzal rendelkezett, ezért még Ferenc szülőházának pontos helye sem állapítható meg bizonyosan.

Raoul Manselli valamivel határozottabban fogalmaz. Szerinte Pietro az assisi kereskedőréteg felső szintjén helyezkedett el, értékes szövetekkel kereskedett és üzleti kapcsolatainak részeként Franciaországba is eljutott. A két történész hangsúlya eltér, de abban egyetértenek, hogy Ferenc nem nélkülöző családban született. Olyan környezetben nőtt fel, ahol a pénz, az áru, a hitel, az ingatlan és a társadalmi felemelkedés mindennapos tapasztalat volt. Manselli különösen fontosnak tartja, hogy a későbbi szentet ne álmodozó kamaszként képzeljük el: fiatal felnőttként apja üzletében dolgozott, és ismerte a kereskedői élet gyakorlatát.

Ez a háttér teszi érthetőbbé későbbi szegénységeszményének radikalizmusát. Ferenc nem azért mondott le a pénzről, mert nem ismerte. Éppen ellenkezőleg: abban a társadalmi közegben nőtt fel, amelyben a pénz egyre nagyobb szerepet kapott. Láta, mire képes. Megnyithatott utakat olyanok előtt, akik születésük alapján nem tartoztak a régi arisztokráciához; házakat, földeket és politikai befolyást lehetett szerezni vele. De megváltoztatta az emberek közötti viszonyokat is.

A Bernardone család társadalmi helyzete különösen érdekes volt. Gazdagok voltak, de nem tartoztak a régi

feudális elitbe. Pietro annak az új városi rétegnek volt képviselője, amelynek tagjai anyagilag már felzárkóztak a nemességhez, politikai tekintélyük azonban nem mindig követte vagyonukat. A középkori Itália városaiban a kereskedelmi gazdagodás olyan társadalmi mozgást indított el, amely Európa más vidékein ebben a formában még ritka volt. Ferenc éppen ennek a mozgásnak a határán állt.

A család eredetileg Giovanninak nevezte. A későbbi hagyomány szerint anyja választotta ezt a nevet, apja azonban egy üzleti útjáról hazatérve Francescóra változtatta. A Francesco nagyjából azt jelentette: francia, francia ember. A történet szépen illeszkedett Ferenc későbbi legendájába, de a részletek bizonytalanok. Vauchez óvatosságra int: a névváltoztatás történetét a hagiográfia könnyen úgy alakíthatta, hogy Giovanni alakjában Keresztelő János előképét lássa. Abban azonban aligha van ok kételkedni, hogy a Franciaországhoz kötődő név tudatos választás lehetett. Franciaország ekkor gazdasági és kulturális értelemben is vonzó volt az itáliai városi elit számára.

A francia kapcsolat később újra és újra felbukkan Ferenc történetében. Tudott valamennyit franciául, vagy legalábbis ismerte a francia énekek nyelvét. A

trubadúrok és a lovagi költészet világa lenyűgözte. Nagy Károly, Roland és a lovagi történetek hősei nem valamiféle távoli, idegen kultúrát jelentettek az itáliai városi fiatalság számára. A francia nyelv és lovagi kultúra a társadalmi elegancia egyik jele volt.

Ez azért fontos, mert a későbbi szent fiatal korában egyáltalán nem akart szegény lenni. Társadalmilag fölfelé nézett. A gazdag kereskedő fia az arisztokrácia világához vonzódott. A vagyon lehetővé tette számára, hogy olyan társaságokhoz tartozzon, amelyekhez születése alapján nem feltétlenül lett volna természetes bejárása. Vauchez olyan ifjúsági társaságokról ír, amelyek ünnepeken, lakomákon és felvonulásokon vettek részt. Ferenc bőkezűségével szerzett tekintélyt közöttük: szeretett fizetni, szeretett feltűnni, és valószínűleg éppen nagylelkű költekezésével ellensúlyozta azt, hogy nem nemesi családból származott.

A későbbi életrajzírók természetesen könnyen látták ebben a szent erényeinek korai előjeleit. Aki fiatalként barátaira költötte pénzét, abból lett később a szegények jótevője. Aki mindig többet adott másoknál, abból lett az az ember, aki végül mindent odaadott. Ez az értelmezés azonban visszafelé olvassa az életet. A húszéves Francesco valószínűleg nem készült szentnek. Élvezte

azt, amit apja vagyona nyújtott.

Mindez egy olyan városban történt, amely közben politikai forradalmon ment keresztül. 1197-ben meghalt VI. Henrik császár. Halála megrendítette a német uralmat Közép-Itáliában, és Assisi lakói kihasználták az alkalmat. Fellázadtak a császári helyőrség ellen, majd lerombolták a város fölött magasodó erődöt. A Rocca köveit részben a városfalak megerősítéséhez használták fel. A császári hatalom összeomlásával párhuzamosan a város új politikai közössége, a kommuna igyekezett saját kezébe venni ügyeit.

A változás azonban nem valamennyi assisi lakos felszabadulását jelentette. A hatalomért két társadalmi csoport küzdött. Az egyik a régi feudális arisztokrácia, a boni homines világa volt. A másik az újonnan felemelkedő popolo: kereskedők, kézművesek, pénzzel rendelkező városiak. A szó félrevezető lehet, mert a popolo nem a mai értelemben vett népet jelentette. Vagyonos emberek is tartoztak hozzá, köztük Pietro di Bernardone. A küzdelem ezért nem gazdagok és szegények között zajlott, hanem két különböző eredetű elit között.

A tizenhat-tizenhét éves Ferenc közvetlen közletről látta mindezt. Nem tudjuk, részt vett-e az 1197–1198-as

felkelésben, és nincs jogunk forradalmárt csinálni belőle. Azt azonban nehéz elképzelni, hogy a Bernardone család fiaként ne érzékelte volna a változást. Saját társadalmi rétege emelkedett fel. Azok a kereskedők, akik korábban pénzükkel csak jólétet vásárolhattak, most politikai súlyt is követeltek maguknak.

A konfliktus hamarosan fegyveres összecsapássá vált. A városból elűzött nemesi családok közül többen a közeli Perugiába menekültek. Köztük volt Favarone di Offreduccio családja is. Leánya, Klára ekkor még gyermek volt. Néhány év múlva Ferenc és Klára a középkori kereszténység két legismertebb alakja lett; ebben a pillanatban azonban családjaik a városi társadalom ellentétes oldalain álltak.

1202 novemberében Perugia csapatai Assisi ellen vonultak. Az ütközetre Collestrada közelében került sor. Ferenc is harcolt.

Ez a tény önmagában is elegendő ahhoz, hogy megzavarja a később kialakult szelíd Ferenc-képet. A béke szentje húszévesen fegyvert fogott egy városi háborúban. Valószínűleg lóháton harcolt, ami társadalmi helyzetéről és törekvéseiről egyaránt árulkodó. A középkori Itália különleges viszonyai között egy gazdag

kereskedő fia is megengedhette magának a lovagi hadviselés kellékeit, és Ferenc számára éppen ez nyithatta meg annak reményét, hogy egy napon társadalmilag is felemelkedhet a lovagok világába. A csata Assisi vereségével végződött.

Ferenc fogságba esett, és csaknem egy évet töltött Perugiában. A szegényebb foglyokat más sors várhatta, ő azonban értékes fogoly volt: családja képes lehetett váltságdíjat fizetni érte. Vauchez szerint a fogság alatt olyan betegséget is összeszedhetett, amely tartósan meggyengítette egészségét. Élete hátralévő részében újra és újra komoly betegségekkel küzdött. A perugiai börtönből azonban még nem egy kész szent tért haza.

Ez különösen fontos. A későbbi történetet ismerve könnyű minden szenvedésben előre megpillantani a megtérést. A források nem teszik lehetővé ezt az egyszerű vonalat. Ferenc hazatérése után még mindig kereste helyét abban a világban, amelyben felnőtt. A lovagi álom nem tűnt el azonnal. A kereskedő fia továbbra is olyan rangra vágyott, amelyet pénzzel csak részben lehetett megszerezni.

A következő években azonban valami megváltozott. Nem egyetlen villámcsapás, nem egyetlen látomás, és

valószínűleg nem egyetlen betegség változtatta meg. Ferenc megtérése folyamat volt. Később az életrajzírók megpróbálták ennek állomásait rendezett történetté formálni. Maga Ferenc sokkal szűkszavúbb volt. Amikor élete végén visszatekintett arra, hogyan kezdődött minden, nem a csatát és nem a börtönt jelölte meg döntő pontként. A leprásokat említette. De ahhoz, hogy megértsük, miért jelentett egy leprás megérintése olyan radikális fordulatot Francesco di Bernardone életében, előbb követnünk kell őt még egyszer abba a világba, amelyből ki akart törni.

2. fejezet – Assisi háborúja

Az 1202-es háború, amelyben Francesco di Bernardone először próbálta megvalósítani lovagi álmait, aligha látszott jelentős eseménynek Európa térképén. Nem császárok vagy királyok döntötték el benne a kereszténység sorsát. Két közép-itáliai város állt egymással szemben, s a harc háttérében olyan helyi társadalmi és politikai ellentétek húzódtak meg, amelyekből ezekben az évtizedekben Itália számos vidékén fegyveres konfliktus támadt. Ferenc számára mégis ez a kis háború jelentette az első találkozást azzal a valósággal, amelyet később élete egyik központi kérdésévé tett: miként lehet békét teremteni olyan emberek között, akik egyazon világban élnek, de ellenségnek tekintik egymást.

Assisi konfliktusa Perugiával csak részben szólt a két város hagyományos rivalizálásáról. A közvetlen előzmények Assisi belső társadalmi átalakulásához kapcsolódtak. A császári hatalom meggyengülése után a kereskedőkből, kézművesekből és vagyonos polgárokból álló popolo megpróbálta megtörni a régi arisztokrata családok politikai fölényét. A küzdelem során több nemesi család elmenekült Assisiből, majd Perugiában

talált menedéket. Perugia ezeknek az emigránsoknak az ügyét is felhasználta ahhoz, hogy fellépjen megerősödő szomszédjával szemben.

A két világ határa személyesen is átszelte Ferenc későbbi történetét. Pietro di Bernardone családja az új városi réteghez tartozott. Favarone di Offreduccio, a későbbi Szent Klára apja viszont az assisi nemesség egyik képviselője volt, akinek családja a konfliktus idején Perugiába menekült. Ferenc és Klára ekkor még nem azok voltak, akiknek az utókor megismerte őket. Két eltérő társadalmi környezet gyermekei voltak egy városból, amelyben a politikai hatalomért és a társadalmi rangért való küzdelem családokat állított egymással szembe.

A háború 1202 novemberében érte el Ferencet. Assisi serege Collestrada közelében találkozott Perugia csapataival. A fennmaradt források szerint Ferenc részt vett az ütközetben, és minden bizonnyal lovasként harcolt. Az utóbbi mozzanat azért fontos, mert a lovon való hadviselés költséges volt. Felszerelést, fegyvert, lovat kellett biztosítani hozzá, s aki mindezt megengedhette magának, nem tartozott a városi társadalom alsó rétegeihez. Ferenc nem volt nemes, de családja vagyona lehetővé tette számára, hogy a

harctéren a nemesség életformáját utánozza.

Ez megfelelt mindannak, amire fiatalon vágyott. A lovag számára a háború nem csupán erőszakot jelentett, hanem társadalmi felemelkedés lehetőségét is. Egy jól sikerült hadjárat hírnevet, kapcsolatokat, zsákmányt, akár rangot hozhatott. A kereskedő fiának, aki a lovagi költészet és a francia udvari kultúra világában kereste példaképeit, a hadba vonulás ezért jóval többet jelentett a város iránti kötelességnél. Belépőt ígért abba a társadalomba, amelyhez vonzódott.

Collestradánál azonban nem a hírnév következett. Assisi vereséget szenvedett, Ferenc pedig fogságba esett. André Vauchez szerint csaknem egy évet tölthetett Perugiában, rossz körülmények között. Társadalmi helyzete ezúttal előnyére vált: olyan fogolynak számított, akiért váltságdíjat lehetett kérni. A források alapján valószínű, hogy fogsága idején betegedett meg súlyosabban, és egészsége ezután soha nem állt teljesen helyre.

A betegség jelentőségét könnyű utólag túlbecsülni. Ha egy szent életrajzát olvassuk, szinte ösztönösen keressük azt a pillanatot, amelyben a régi emberből új ember lett. A fogság és a betegség erre különösen alkalmasnak

tűnik. A fiatalember elindul a dicsőségért, vereséget szenved, börtönbe kerül, megbetegszik, majd rádöbben addigi életének hiábavalóságára. Tökéletes történet volna.

Csakhoggy Ferenc élete nem ilyen szabályosan alakult. A perugiai fogságból hazatérő Francesco továbbra sem mondott le lovagi ambícióiról. Éppen ez teszi történetét emberileg hitelesebbé. A háborús kudarc nem rombolta le egyik pillanatról a másikra mindazt, amiben addig hitt. A betegség nyomot hagyott rajta, de nem változtatta azonnal remetévé vagy bűnbánóvá. A források inkább egy lassú bizonytalanság kialakulását mutatják, amelyben régi vágyai még sokáig versenyeztek valami újjal, amit maga sem tudott megnevezni.

Manselli különösen óvatos a későbbi hagiográfiai értelmezésekkel. Felhívja a figyelmet arra, hogy a Collestradáról és a fogságról szóló történeteket Celanói Tamás már egy szent életének részeként írta újra. A későbbi elbeszélések természetesen abban is Ferenc jövődó erényeit keresték, ahogyan fogolytársaival viselkedett. A történeti mag azonban nem igényli ezt a magyarázatot. Elég annyit látni: egy ambiciózus, társaságkedvelő, gazdag fiatalember megtapasztalta a vereséget, a bezártságot és saját testének

kiszolgáltatottságát.

A háború után Assisiben sem állt helyre azonnal a nyugalom. A száműzött nemesi családok visszatérhettek, a két társadalmi csoport között kompromisszum született, de a feszültségek nem tűntek el. A véglegesebb rendezésig még évek teltek el. A város, amelybe Ferenc visszatért, továbbra is olyan társadalom volt, amelyben a rang, a vagyon és a politikai hatalom kérdése mindennapi konfliktusokat szült.

Ferenc számára mindez személyes tapasztalat maradt. Későbbi életében feltűnően következetesen kerülte azokat a megkülönböztetéseket, amelyek a társadalmat maiores és minores, nagyok és kicsik, urak és szolgák csoportjaira osztották. Mozgalma tagjait fratres minoresnek, kisebb testvéreknek nevezte. A kifejezést nem szükséges közvetlenül Assisi politikai terminológiájából levezetni, de nehéz figyelmen kívül hagyni, hogy Ferenc olyan városban nőtt fel, ahol a maiores és minores nem elvont fogalmak voltak. Társadalmi csoportokat, hatalmi viszonyokat, életlehetőségeket jelöltek.

Későbbi szegénysége ezért nem pusztán arról szólt, hogy kevés tárgya legyen. A tulajdonról való lemondás

mögött ott volt a rangról és az uralomról való lemondás is. Ferenc közösségében az a gondolat kapott különös hangsúlyt, hogy senki ne legyen a másik fölött. A szolgálat és az engedelmesség nyelve ugyan középkori keresztény nyelv volt, de egy olyan ember használta, aki fiatalon közletről látta, milyen keményen harcolnak emberek azért, hogy mások fölé kerülhessenek.

1203-ban vagy 1204-ben Ferenc végül kiszabadult a perugiai fogságból. Hazatérése után hosszú betegség következett. A krónológia ezen a ponton nem minden részletében biztos, de 1204 nagy részét valószínűleg rossz egészségi állapotban töltötte. Egy olyan fiatalember számára, aki még nem sokkal korábban harci dicsőségről, ünnepekről és társadalmi felemelkedésről álmodott, a kényszerű tétlenség önmagában is megrázó tapasztalat lehetett. A gyógyulás után azonban ismét megpróbálta folytatni régi életét.

Ebben nincs semmi különös. Az emberek ritkán alakítják át egész életüket az első válság után. Ferenc ismét megjelent barátai között, ismét részt vett az assisi fiatalok társasági életében, és továbbra is vonzotta a lovagi világ. A források megőriztek egy mondatot, amelyet állítólag már fogságában mondott társainak: egyszer még az egész világ tisztelni fogja. A kijelentés

hitelességét nem lehet bizonyítani, s a hagiográfus számára utólag különösen csábító jövendölés volt. Mégis jól illik ahhoz a képhez, amelyet több forrás együtt rajzol a fiatal Ferencről: nem szerény visszavonultságra vágyott, hanem nagy dolgokra.

A lehetőség hamarosan megérkezett. Dél-Itáliában újabb háború zajlott. III. Ince pápa a Hohenstaufen-befolyás visszaszorításán dolgozott, és ebben a küzdelemben Brienne-i Walter francia származású hadvezér is szerepet kapott. A konfliktus részletei egy assisi kereskedő számára kevésbé lehettek fontosak annál, amit a hadjárat ígért. Dél felé lovagolni egy nemesi seregben, haditettekkel kitűnni, lovaggá válni: Francesco di Bernardone számára ez lehetett a második esély.

A döntés arra is rámutat, mennyire félrevezető lenne Ferenc későbbi életét már ekkor teljesen készen belelátni személyiségébe. Nem a fegyvertől megundorodott háborús veterán áll előttünk. Néhány évvel a collestradai vereség után ismét karddal akarta megszerezni azt a társadalmi rangot, amelyről korábban álmodott.

A felkészülésről szóló egyik történet azonban már különös hangsúlyt kapott a korai életrajzokban. Ferenc gazdag katonai felszerelést szerzett magának, majd találkozott egy elszegényedett nemessel, akinek nem volt megfelelő felszerelése a hadjáráshoz. Saját értékes fegyverzetét neki adta, majd újabbat vásárolt magának. A későbbi hagiográfus számára ez természetesen a keresztény nagylelkűség előjele volt. Manselli józanabbul úgy értelmezi, hogy ebben még a lovagi courtoisie, az udvari nagylelkűség eszménye működött. Ferenc nem azért mondott le a felszereléséről, mert már elutasította volna a lovagi világot; ellenkezőleg, éppen annak egyik legszebbnek tartott erényét gyakorolta.

Az eset jól mutatja, mennyire összetett volt az az örökség, amelyet Ferenc később átalakított. A nagylelkűség nem megtérése után jelent meg először benne. A társadalmi elismerés iránti vágy, az adakozás, a látványos gesztusok szeretete és a lovagi becsület eszménye már korábban is része volt személyiségének. Később ezek közül több elem megmaradt, csak más irányba fordult.

Indulása előtt egy álomról számolnak be a források. Ferenc egy pompás palotát látott, falain fegyverekkel és pajzsokkal. A kérdésre, hogy kié mindez, azt a választ

kapta: az övé és társaié. Francesco természetesen úgy értelmezte az álmot, hogy hadjárata sikeres lesz, és a lovagi dicsőség, amely után vágyott, végre elérkezik.

A történész itt kényes területre lép. Nem tudhatjuk, hogy Ferenc valóban pontosan ilyen álmot látott-e. Az álom és a látomás a középkori hagiográfia megszokott eszközei közé tartozott. Segítségükkel a szerző úgy mutathatta be egy ember életének fordulópontját, hogy abban Isten szándéka is láthatóvá váljon. A történet tehát akkor is értékes, ha szó szerinti történeti hitelességét nem tudjuk igazolni. Megmutatja, hogyan értették Ferenc első követői azt az időszakot, amikor a lovagi ambíció lassan másfajta hivatássá alakult.

A sereg dél felé indult. Nem jutott messz. Spoleto környékén Ferenc ismét megbetegedett. Társai továbbmentek, ő pedig ott maradt. A korai hagyomány szerint itt következett a második álom vagy látomás. Egy hang megkérdezte tőle, ki tehet többet érte: az úr vagy a szolga. Ferenc az urat választotta. Akkor miért követi a szolgát az úr helyett? A történet végén azt az utasítást kapta, hogy térjen vissza Assisibe, ahol majd megtudja, mit kell tennie.

A jelenet túlságosan szabályos ahhoz, hogy szó szerinti beszélgetésként kezeljük. Vauchez sem ezt tartja lényegesnek. A történet történeti tartalma inkább abban kereshető, hogy Ferenc dél-itáliai vállalkozása megghiúsult, és valamikor ekkor kezdett kételkedni abban az eszményben, amely addig élete egyik legerősebb mozgatója volt. A lovagi dicsőség nem tűnt el egyetlen éjszaka alatt, de többé nem volt magától értetődő cél. Ferenc hazafordult.

Egy középkori férfi számára ez nem lehetett könnyű. Elindult Assisiből, hogy dicsőséget szerezzen, majd néhány napi út után visszatért úgy, hogy a többiek nélküle folytatták a hadjáratot. Nem győztesként érkezett haza, és még csak vesztes csatából sem: egyszerűen nem jutott el a háborúig. Ha valóban lovaggá akart válni, a kudarc aligha maradhatott észrevétlen abban a kicsiny városban, ahol szinte mindenki ismerte a Bernardone családot.

A későbbi történet fényében ezt a hazatérést könnyű diadallá alakítani. Ferenc feladta a földi lovagságot, hogy Krisztus lovagja legyen. A hagiográfia számára ez világos és szép szerkezet. Az emberi folyamat jóval bizonytalanabb volt.

Ferenc 1205 nyarán még visszatért apja üzletéhez és baráti társaságához. Újra ott volt a lakomákon, és társai továbbra is szívesen választották vezetőjüknek. Manselli idézi azt a hagyományt, amely szerint egy ilyen ünnepség után Ferenc egyszer csak elmaradt a hangosan éneklő társaságtól és csendben ment utánuk. Barátai tréfálkozva kérdezték, talán házasodni készül-e. A történet szerint azt válaszolta, olyan menyasszonyt fog választani, amelyet még egyikük sem látott.

A hagiográfia természetesen már „Úrnő Szegénységet” látja a rejtélyes menyasszony mögött. Lehetséges, hogy ez megint a későbbi események visszavetítése. A történetből mégis érzékelhető valami: Ferenc régi környezetében maradt, de már nem ugyanazzal a természetességgel vett részt benne. A változásnak nem volt még programja.

Nem alapított rendet, nem fogalmazott regulát, nem prédikált szegénységet, és aligha gondolta magát egyházi megújítónak. Még azt sem tudta pontosan, milyen életet keres. A későbbi Ferenc-életrajzok egyik legnagyobb torzítása éppen abból fakadhat, hogy ismerik a történet végét. Ha tudjuk, hogy egy emberből szent és rendalapító lesz, hajlamosak vagyunk fiatalkori bizonytalanságainak minden mozzanatában a végleges

hivatást felismerni. Ferenc azonban ekkor még keresett.

A döntő változás nem a csatatéren történt, és nem is a perugiai börtönben. Nem Spoleto álma adott számára kész életprogramot. A következő lépés jóval kevésbé látványos helyen következett be, és később maga Ferenc is ezt tartotta fontosnak. Az út szélén találkozott azokkal az emberekkel, akiktől egész addigi életében irtózott. A leprásokkal.

3. fejezet - A fogoly

A középkori források gyakran úgy beszélnek az ember életének fordulópontjáról, mintha az egyetlen pillanat volna. Az isteni kegyelem belép a történetbe, a régi ember meghal, az új megszületik. Ferenc esetében különösen erős volt a kísértés, hogy ilyen éles határt húzzanak. Celanói Tamás első életrajzában a megtérés drámai ellentétben áll az azt megelőző „bűnös” élettel. Ez megfelelt a szentéletrajz műfajának és azoknak a bibliai előképeknek is, amelyekkel a középkori olvasó jól ismerte a hirtelen megtérés történetét.

A későbbi források azonban árnyaltabb képet őriztek meg. Maga Ferenc pedig élete végén szinte egyáltalán nem beszélt látványos természetfölötti eseményekről, amikor saját útjának kezdetét felidézte. Végrendeletében néhány mondattal elintézte azt, amit az életrajzírók később egész jelenetsorokká bővítettek. Ezért a történeti Ferenc megértéséhez fontosabb lehet az, amit nem mondott el.

Nem állította, hogy a perugiai fogságban tért meg. Nem a betegséget nevezte meg döntő eseményként. Nem a lovagi vállalkozás kudarcát állította története középpontjába. Mindezek azonban előkészítették azt a

helyzetet, amelyben addigi életének bizonyosságai fokozatosan elvesztették erejüket.

A fogság különösen fontos tapasztalat lehetett. Ferenc addig olyan emberként élt, aki pénzének és társadalmi helyzetének köszönhetően nagy szabadságot élvezett. Utazhatott, vásárolhatott, szórakozhatott, hadba vonulhatott. Perugiában egyszerre mások rendelkeztek föllette. A börtönben nem az számított, milyen szöveteket árult apja vagy mennyit költött egy assisi lakomán. A saját teste, amelyet korábban gond nélkül állított a lovagi kaland szolgálatába, betegséggel válaszolt a fogságra.

Mindezt azonban nem érdemes modern pszichológiai történetté alakítani. Nem tudjuk, milyen gondolatok foglalkoztatták cellájában, és nincs olyan kortárs napló vagy levél, amelybe beleolvashatnánk. A források csak későbbi emlékeket adnak. Azt viszont tudjuk, hogy a fogság után ugyanaz az élet már nem állt helyre zavartalanul.

A háborús vereség, a betegség és a megghiúsult apuliai vállalkozás együttesen elvette a lovagi álom magától értetődőségét. A kérdés most az lett, mi töltheti ki a helyét. Ferenc válasza még nem az volt, hogy kolostorba vonul.

Ez is lényeges különbség. A 13. század eleji ember számára, aki radikális vallási életre vágyott, rendelkezésre álltak jól ismert utak. Beléphetett volna valamelyik bencés közösségbe, választhatta volna a remeték életét, vagy egy már létező egyházi intézmény keretei között kereshette volna tökéletesebb kereszténységét. Ferenc azonban egyik hagyományos megoldást sem választotta. A következő években éppen abból született meg mozgalmának sajátossága, hogy az evangéliumi életet nem akarta kivinni a világból.

Előbb azonban meg kellett tanulnia másként nézni erre a világra. Az első valóban biztos kapaszkodót ehhez saját Végrendelete adja. Ferenc élete végén, amikor már a rend jövője miatt is aggódott, megtérésének kezdetét nem valamely ünnepélyes látomásban határozta meg. Azt írta: amikor még „bűnökben élt”, a leprások látványa keserű volt számára. Azután maga az Úr vezette közéjük, irgalmasságot gyakorolt velük, és amikor eljött tőlük, ami korábban keserűnek tűnt, édessé változott számára. Ez lesz történetének következő fordulópontja.

4. fejezet – A leprások között

Ferenc megtérésének történetét az utókor sokáig San Damiano keresztjével, a templom helyreállítására felszólító hanggal vagy a püspök előtt levetett ruhákkal azonosította. Ezek a jelenetek könnyen ábrázolhatók, drámaiak, világos határvonalat húznak a régi és az új élet közé. Maga Ferenc azonban másként emlékezett. Amikor 1226-ban, halálához közeledve visszatekintett arra, hogyan kezdődött számára a bűnbánat élete, elsőként a leprásokat említette. A Végrendelet kritikai kiadásban közölt szövegében azt mondja, hogy amikor még „bűnökben élt”, keserű volt számára a leprások látása, az Úr azonban közéjük vezette, ő pedig irgalmasságot gyakorolt velük. Ami korábban keserű volt, attól kezdve „a lélek és a test édességévé” vált számára.

Kevés olyan mondat maradt fenn Ferenctől, amely ennyire közel vinne saját tapasztalatához. Nem életrajzírója magyarázza utólag, mi történt vele, hanem ő maga jelöli meg azt a mozzanatot, amelyet élete fordulatainak tekintett. Mégsem ad részletes beszámolót. Nem mondja meg, hol találkozott először a leprásokkal, kik voltak jelen, és azt sem írja, hogy megcsókolt volna egy beteg embert. A későbbi hagyomány ebből az

emlékezésből alkotta meg a híres jelenetet, amelyben Ferenc leszáll a lováról, odalép a lepráshoz, alamizsnát ad neki, majd megcsókolja. Vauchez éppen ezért különválasztja a biztosan Ferencig visszavezethető tapasztalatot a hagiográfiai kiszínezéstől: a Végrendeletben szereplő „irgalmasságot gyakoroltam velük” történeti szempontból szilárdabb alap, mint az egyetlen, látványos ölelés vagy csók története.

A különbség első pillantásra csekélynek tűnhet, pedig lényeges. Egyetlen hősie cselekedetből könnyen erkölcsi példázat lesz. Ferenc legyőzi undorát, megcsókolja azt, akitől félt, majd ettől kezdve más emberként él. A saját szavai inkább tartósabb kapcsolatra utalnak. Közéjük ment, velük maradt, valamilyen szolgálatot végzett mellettük. A Végrendelet többes száma — „a leprások között” — fontosabb lehet, mint a későbbi történetek egyetlen névtelen betege.

A lepra a középkori ember számára többet jelentett egy súlyos betegségnél. A kór eredetéről és terjedéséről szóló ismeretek keveredtek vallási elképzelésekkel, félelemmel és előítéletekkel. A beteg külsejének elváltozása különösen erős szorongást keltett, és a fertőzéstől való félelem társadalmi elkülönítést eredményezett. A leprás embert sok helyen külön

intézményben helyezték el; mozgását, másokkal való érintkezését szabályok korlátozhatták. A beteg test így társadalmi jelentést is kapott: az ember kikerült abból a közösségből, amelyhez korábban tartozott.

A kép azonban árnyaltabb annál, mint hogy a középkor minden leprást egyszerűen kitaszított volna. A 12. század végétől Nyugat-Európában egyre több olyan vallásos közösség és intézmény jött létre, amely szegényekkel, betegekkel, zarándokokkal vagy leprásokkal foglalkozott. Az irgalmasság cselekedetei a laikus vallásosságban is egyre hangsúlyosabbá váltak. Ferenc tehát nem a semmiből találta ki, hogy a beteg ember szolgálata vallási cselekedet lehet. Abban viszont messzire ment, hogy a társadalmi távolságot személyesen lépte át. Vauchez szerint a „köztük végzett irgalmasság” fontos része annak az új vallási érzékenységnek, amely a 12-13. század fordulóján a szegények és betegek szolgálatát a keresztény élet egyik kiemelt formájává tette.

Francesco di Bernardone számára a leprás különösen erős ellenpontja volt mindannak, amit addig keresett. Fiatalkorában a szép ruhák, a társadalmi elegancia, a lovagi viselkedés és az elismerés vonzotta. A leprás teste ezeknek az értékeknek az ellentéte volt. A betegség eltorzította a külsőt, a betegnek kevés társadalmi rangja

maradt, jelenléte félelmet és undort váltott ki. A kereskedő fia olyan emberek közelébe került, akikkel addigi világában nem akart volna kapcsolatba kerülni.

Ezért Ferenc mondatának egyik legfontosabb szava talán nem is a „leprás”, hanem a „keserű”. Nem elméleti felismerésről beszél. Azt mondja el, hogy érzékelése változott meg. Amit addig ösztönösen elutasított, ahhoz most közel került, és az élmény végül örömet adott neki. A fordulat nem a világ magyarázatának megváltozásával kezdődött, hanem egy emberi kapcsolatban.

A későbbi életrajzírók ezt nehezen tudták változtatás nélkül beilleszteni a klasszikus szentéletrajzi sémába. Celanói Tamás első életrajza már úgy rendezte el a történetet, hogy a leprással való találkozás Ferenc korábbi lelki fejlődésének eredménye legyen. A szent előbb belül változik meg, majd ennek bizonyítékeként képes arra, hogy közel menjen ahhoz, akit korábban elutasított. Ferenc saját Végrendeletében azonban éppen fordított az oksági sorrend: a leprásokkal való találkozás segítette elő belső átalakulását. Vauchez ezért hangsúlyozza, hogy Ferenc esetében az embertárs szolgálata megelőzte a világosan megfogalmazott vallási programot.

A különbség a későbbi Ferenc megértéséhez is kulcsot ad. Sokszor úgy ábrázolják, mintha előbb kialakított volna magában egy elvont szegénységeszményt, majd ennek következményeként kereste volna a szegényeket. Saját emlékezése ennek ellenkezőjét sugallja. Emberekkel találkozott, és ebből alakult ki az a felismerés, amely később szegénységről, testvériségről és szolgálatról vallott felfogását meghatározta.

A leprásokról szóló tapasztalatban már ott rejlett Ferenc későbbi társadalmi nyelvének több eleme. Ha a leprás többé nem megvetendő idegen, akkor a korábbi hierarchia elveszíti magától értetődő jellegét. Ha az az ember, akitől mások távolságot tartanak, testvérré válhat, akkor a társadalom határait másképp lehet meghúzni. Ferenc nem dolgozott ki társadalomelméletet, és aligha gondolkodott mai értelemben vett egyenlőségi programban. Életmódja mégis újrarendezte azokat a viszonyokat, amelyekben ő maga elhelyezkedett.

A kereskedő fia szolgáló lett. A lovagi dicsőségre vágyó fiatalember olyan emberekkel töltött időt, akiknek neve sem maradt fenn. Az ember, aki addig felfelé igyekezett a társadalmi ranglétrán, most lefelé indult.

A mozgás irányának ez a megfordítása később Ferenc szókincsében is feltűnik. A kisebbség, az alávetettség, a szolgálat és az alázat újra és újra visszatér írásaiban. A testvérek közötti vezető sem uralkodhat úgy, ahogyan a világi hatalom képviselői teszik. A későbbi, 1220 körül keletkezett buzdításban Ferenc azt írja, hogy akit nagyobbak tekintenek, legyen kisebb és a többiek szolgálja. A modern kritikai kiadás szerkesztői hangsúlyozzák, hogy ez már szervezett közösségek tapasztalatát tükrözi, de gondolati gyökere nyilvánvalóan korábbi.

Ferenc azonban nem maradt egész életében leprások ápolója. Nem alapított külön leprakórházat, és később saját testvéreit sem akarta kizárólag ilyen szolgálatra kötelezni. A találkozás jelentősége nem intézményalapításban mérhető. A leprás lett számára az a határhelyzet, amelyben a kereszténység addig ismert szavai tapasztalattá váltak.

A szegénység ettől kezdve más értelmet kapott. Korábban a szegény olyan ember lehetett számára, akinek adni kell. Ez nem forgatta fel a társadalmi viszonyt: a gazdag adományozó továbbra is gazdag maradt, a szegény pedig elfogadta az alamizsnát. A leprások közé menni ennél többet jelentett. Ferenc saját

testével vállalta a közelséget. Ez már nem a vagyonos fiatalember nagylelkűsége volt, hanem annak a távolságnak a csökkentése, amely az adót az elfogadótól elválasztotta.

Ezzel együtt nem szabad túl hamar teljesen kialakult ferences programot látni ebben az időszakban. 1205–1206 táján Ferenc továbbra is kereste helyét. Nem tudta, hogy testvérek csatlakoznak majd hozzá, nem sejthette, hogy közössége rövidesen Róma jóváhagyását keresi, és még kevésbé azt, hogy élete végére nemzetközi rend áll mögötte. Saját szavai szerint a leprások után „egy kis ideig” még késlekedett, mielőtt elhagyta volna korábbi világát. A döntés tehát ezután sem született meg egyetlen pillanatban.

Közben Ferenc vallásossága is egyre erősebben kapcsolódott konkrét helyekhez. A városfalakon kívüli kis templomokhoz vonzódott, amelyek közül több rossz állapotban volt. Egy ilyen épületben, San Damianóban következett be az a tapasztalat, amelyet a későbbi ikonográfia jóval hangsúlyosabban őrzött meg, mint a leprások között töltött időt.

A templomban egy nagyméretű feszület állt. Ferenc előtte imádkozott. Később az a történet járta, hogy

Krisztus megszólalt a keresztről.

HÁTTÉRGYÁR

5. fejezet – „Ferenc, építsd újjá egyházamat”

San Damiano ma elválaszthatatlan Ferenc és Klára történetétől. A 13. század elején azonban egy jelentéktelen, rossz állapotú templom volt Assisi falain kívül. Ha egy gazdag kereskedő fiának társadalmi felemelkedését kellett volna megtervezni, aligha ez lett volna az a hely, ahol keresni kezdi jövőjét. Ferenc mégis egyre gyakrabban húzódott vissza ide.

Ferenc fennmaradt írásai között megőriz egy rövid imát, amelyet a hagyomány San Damiano keresztje előtt mondott imádságaként tart számon. A kiadás óvatos: a szöveget csak későbbi kéziratok kötik ehhez a pillanathoz, ezért történeti helyzetét nem lehet teljes bizonyossággal rögzíteni. Tartalma azonban jól illik ahhoz a bizonytalansághoz, amelyet Ferenc ezekben az években átélhetett: hitet, reményt, szeretetet, belátást és ismeretet kér, hogy felismerhesse Isten akaratát.

A híres felszólítás története még összetettebb. A Három társ legendája szerint Ferenc San Damianóban imádkozva hangot hallott, amely arra szólította fel, hogy állítsa helyre Isten omladozó házát. Celanói Tamás későbbi változatában már maga a kereszten függő

Krisztus szól hozzá. Ez a változat lett a művészetben és a népi emlékezetben meghatározó. Vauchez azonban hangsúlyozza, hogy a korábbi elbeszélés még nem beszél megszólaló feszületről; belső hangról ír.

A különbség megint nem azért érdekes, mert a történész feladata eldönteni, történt-e csoda. Sokkal fontosabb annak megértése, hogyan értelmezte Ferenc a felszólítást. Nem egyházreform-programot hirdetett, nem a pápaság megtisztítását követelte, nem írt értekezést a klérus hibáiról. Fogta a mondatot a lehető legközvetlenebb értelemben: a templom rossz állapotban van, tehát ki kell javítani.

Ez a gyakorlati reakció sokat elárul róla. A későbbi korok kedvelték azt az értelmezést, amely szerint Krisztus valójában az egész katolikus egyház helyreállítására bízta meg Ferencet, s ő eleinte csak félreértette a parancsot. Ebből könnyen nagy történelmi allegória született: Ferenc téglákkal kezdte, de végül egyházat reformált. A kortárs bizonyítékok alapján ennél óvatosabban kell fogalmaznunk. Ferenc valóban templomokat javított, és a munkát vallási küldetésnek tekintette. Az, hogy az „egyház helyreállítása” később nagyobb jelentést kapott, részben már a ferences emlékezet alkotása.

Az építkezéshez pénz kellett. Ferenc ekkor még mindig apja gazdasági világához tartozott, ezért ahhoz az eszközhöz nyúlt, amelyet jól ismert: árut értékesített. Folignóba ment, eladott több, apjától származó posztódarabot, és a lovát is pénzzé tette. Az így szerzett összeget San Damiano papjának ajánlotta fel.

A jelenetben egyszerre van jelen a régi és az új Ferenc. A cél már más: nem lakomára, ruhára vagy fegyverzetre költ, hanem templomot akar helyreállítani. Az eszköz azonban még a kereskedő fiáé. Eladja azt, amihez hozzáfér, és a bevételről maga rendelkezik. Pietro di Bernardone szemében ez már nem vallási különbség volt, hanem súlyos családi és vagyoni konfliktus.

Az apa korábban elviselhette fia bőkezűségét. A nagyvonalú költségek társadalmi befektetés is lehetett: Francesco kapcsolatokat épített, nemesi fiatalok között forgott, lovagi rangra törekedett. Az apuliai hadjárat költségei sem feltétlenül tűnhettek értelmetlennek egy olyan család számára, amely társadalmi emelkedést remélt. A San Damianóra szánt pénz azonban semmilyen látható hasznót nem ígért. Ferenc saját apjának vagyonát kezdte olyan célra használni, amelyhez Pietro nem járult hozzá.

A templom papja felismerte a veszélyt. Nem akarta elfogadni az összeget. Ferenc ekkor állítólag egyszerűen otthagyta a pénzt az egyik ablakmélyedésben, majd elrejtőzött, amikor apja keresni kezdte. Vauchez szerint egy közeli üregben vagy barlangszerű helyen húzódhatott meg, és napokig nem mert visszatérni a városba. Amikor végül megjelent Assisiben, korábbi ismerősei alig ismerték fel a lesoványodott, elhanyagolt fiatalembert; egyesek örültek tekintették, gúnyolták és megdobálták.

A történet ezen a ponton különösen élesen mutatja a társadalmi identitás szétesését. Francesco korábban ruhájával, költekezésével, társasági szerepével hangsúlyozta helyét Assisiben. Most ugyanazok az utcák váltak megszégyenítésének helyszínévé. A város, amelyben ismert család fia volt, egyszerre idegenként kezelte.

Pietro reakcióját a hagiográfia gyakran kegyetlen apa dühének rajzolja. A történésznek itt is érdemes megőriznie a távolságot. Egy középkori családfő számára fia viselkedése jogi és gazdasági problémát is jelentett. Francesco olyan javakkal rendelkezett, amelyek a családi vállalkozás részét alkották. Pietro nem azt látta maga előtt, amit nyolcszáz évvel később az utókor: Assisi Szent

Ferencet egy omladozó kápolna helyreállításának kezdetén. Saját fiát látta, aki eladta a kereskedelmi árut és a lovat, majd a pénzt egy templomnak akarta adni.

Kettejük konfliktusa ezért jóval fájdalmasabb lehetett annál, mint amit a szentéletrajzok egyszerű erkölcsi ellentétte alakítottak. Ferenc számára az apa addigi világát képviselte, de Pietro számára Ferenc volt az a fiú, akinek át kellett volna vennie a családi üzletet. Manselli hangsúlyozza, hogy Francesco már nem gyermekként dolgozott apja mellett: képzett kereskedő volt, akire családi jövőt lehetett építeni. Amikor ebből kilépett, nem pusztán saját életét változtatta meg, hanem apja terveit is összeomlasztotta.

Pietro először a városi hatóságokhoz fordult. Ez logikus lépés volt: a vagyon, az öröklés és a családi kötelezettségek világi jogi kérdéseknek számítottak. A városi konzulok azonban arra jutottak, hogy Ferenc vallási élet felé fordulása miatt az ügy már részben egyházi illetékesség alá tartozik. Így került a konfliktus Guido assisi püspök elé.

Guido szerepe a történetben fontosabb annál, mint amit a legismertebb ábrázolások mutatnak. Nem pusztán tanúja volt apa és fiú szakításának. Vauchez szerint

ismerte Ferenc vallási keresését, és valamilyen mértékben már korábban is tanácsokat adhatott neki. A püspök ugyanakkor nem engedte, hogy a vallási lelkesedés felülírja a tulajdon kérdését. Arra szólította fel Ferencet, hogy adja vissza apjának a vitatott pénzt. Ebben az egyház saját erkölcsi szabályai is szerepet játszhattak: kétes eredetű vagy jogtalanul elvett vagyonból nem lehetett jámbor célra adományt tenni.

A következő jelenetből a Ferenc-életrajz egyik legismertebb képe lett. Ferenc nemcsak a pénzt adta vissza. Levetette ruháit is, és apja elé helyezte őket.

A történetet annyiszor ábrázolták, hogy szinte lehetetlen a későbbi képek nélkül elképzelni. Pietro dühösen áll egyik oldalon, Ferenc mezítelenül vagy félig mezítelenül a másikon, Guido püspök pedig köpenyével eltakarja a fiatalembert. A jelenet teológiai értelme világos lett: Ferenc megtagadja földi apját, hogy ezentúl csak mennyei Atyját ismerje. De a tettnek nagyon konkrét társadalmi jelentése is volt.

A ruha a középkorban társadalmi helyzetet jelölt. Anyaga, szabása, értéke elmondta, hová tartozik viselője. Egy posztókereskedő fiának ruhája különösen beszédes lehetett. Ferenc ugyanabból az anyagi világból lépett ki,

amelynek jeleit addig a testén hordozta. Amikor apjának visszaadta ruháit, nem metaforát mondott, hanem látványos jogi és társadalmi gesztust tett.

Lemondott arról, hogy Pietro di Bernardone vagyonából részesedjen. Ezzel megszűnt számára az az anyagi háttér, amely addigi életét lehetővé tette. A későbbi ferences szegénység történetét gyakran innen indítják, de ebben a pillanatban még nem létezett ferences rend és kidolgozott szegénységtan. Ferenc először saját helyzetét rendezte. Nem akarta többé úgy használni apja vagyonát, hogy közben másfajta életet él.

Guido püspök köpenye a történetben ezért különösen fontos jelkép. Ferenc elszakadt családjától jogi és anyagi védelmétől, de nem lépett ki az egyházból. A püspök oltalma alá került. Már itt kirajzolódott életének egyik meghatározó sajátossága: radikalizmusa nem egyházellenes lázadásként jelent meg.

Ez különböztette meg attól a korszak több vallási mozgalmától, amelyek hasonlóan bírálták a gazdagságot és az evangéliumi szegénységhez akartak visszatérni, végül mégis konfliktusba kerültek a hierarchiával. Ferenc maga sem volt kíméletes az egyházi élet visszásságaival szemben, de a klérus szentségi szerepét

rendkívüli tisztelettel kezelte. Saját írásaiban még a bűnös papok iránti tiszteletre is felszólít, mert az eucharisztia szolgálatát rájuk bízta az egyház. Ferenc egyik, 1220 körül keletkezett szövege ezt határozottan megfogalmazza, és a szerkesztők arra is rámutatnak, hogy ezzel Ferenc tudatosan eltért például a valdensek egyes felfogásaitól.

A püspök előtti jelenetben tehát két szakítás és egy kötődés egyszerre látható. Ferenc elszakadt családjának gazdasági világától és attól a társadalmi emelkedéstől, amelyet apja vagyona kínált. Ugyanakkor nem szakított az egyházzal. Sőt, éppen az egyház intézményes kerete nyújtott számára védelmet akkor, amikor korábbi világi helyzetéről lemondott.

Ezután kezdődött az a furcsa időszak, amikor Ferencnek már nem volt polgári foglalkozása, de még nem állt mögötte közösség sem. Nem volt szerzetes, nem tartozott rendhez, és nem viselt olyan habitust, amelyből az emberek pontosan tudhatták volna, kicsoda. A legmegfelelőbb középkori meghatározás talán a bűnbánó, penitens. A laikus vallásosság egyik ismert formája volt ez: valaki a világban maradva szigorúbb életet vállalt, imádkozott, böjtölt, jótékonykodott, egyszerűbben öltözött, és kerülte korábbi szórakozásait.

Ferenc egy ideig ilyen bűnbánóként dolgozott.

San Damiano köveket igényelt, nem nagy eszméket. Ferenc ezért Assisi utcáin járt, anyagot és segítséget kért, majd saját kezével végzett fizikai munkát. A gazdag kereskedő fia, aki néhány évvel korábban lovagi felszereléssel indult háborúba, most romos falakat javított.

San Damiano után más kis templomokon is dolgozott. A források egy San Pietro nevű templomot említenek, majd eljutunk ahhoz a kápolnához, amely később egész mozgalmának egyik legfontosabb helye lett: a Porciunkulához. A sorrend részleteiről a hagyomány nem mindenben egységes, de az irány világos. Ferenc egy időben szó szerint templomokat épített újjá. A korai ferences hagyomány is megőrzi, hogy San Damiano helyreállítása után egy másik romos templomnál folytatta munkáját.

Későbbi követői számára mindez könnyen jelkép lett. A kövek helyreállítása előrevetítette az egyház lelki megújulását. A történeti Ferenc azonban valószínűleg jó ideig valóban kövekkel foglalkozott.

Ebben rejlik történetének egyik különös vonása. A hatalmas következményekkel járó mozgalom kezdete

feltűnően kicsi volt. Nem programirat, nem nyilvános prédikáció és nem Rómával folytatott vita állt az elején. Egy fiatalember leprások közé ment, összeveszett apjával, lemondott örökségéről, majd omladozó vidéki kápolnákat javított. Még nem tudta, hogy hamarosan mások is csatlakozni fognak hozzá. És azt sem, hogy akkor sokkal nehezebb kérdés elé kerül: miként lehet személyes szegénységből közösségi életformát teremteni.

6. fejezet - A szegénység felfedezése

Ferenc számára a szegénység eleinte nem elmélet volt. Nem gazdasági rendszer kritikájából indult ki, és nem dolgozott ki társadalompolitikai programot. Sokkal személyesebb úton jutott el hozzá. Lemondott arról az anyagi biztonságról, amelyben addig élt, majd megtapasztalta, milyen az, amikor az ember többé nem azért eszik, lakik valahol vagy öltözködik, mert mindezt saját vagyonából biztosítani tudja. Ez a különbség döntő.

A szegénységet kívülről szemlélni és szegényként élni nem ugyanaz. A fiatal Francesco di Bernardone jól ismerte az alamizna gesztusát. Már megtérése előtt nagylelkű ember hírében állt, és a későbbi életrajzok több olyan történetet őriztek meg, amelyekben szegényeknek adott. Ezek az esetek azonban még a társadalmi rend keretein belül történtek. Ő volt az, akinek volt miből adnia.

A püspök előtti szakítás után ez a helyzet megváltozott. Ferenc nem tudta többé ugyanabból a pozícióból nézni a szegény embert, mint korábban. Saját megélhetése is mások segítségétől függött. Ha enni akart, munkát kellett vállalnia vagy kérnie kellett. Ha

ruhára volt szüksége, nem mehetett egyszerűen apja raktárába. A szegénység ettől kezdve nem erkölcsi dízlet volt, hanem mindennapi tapasztalat.

A későbbi ferences hagyomány ezt a folyamatot könnyen romantikussá tette. A szegénység „úrnővé” vált, Ferenc pedig szerelmesként követte. Ez a költői kép jól illett ahhoz a lovagi nyelvhez, amelyet fiatalkorából ismert. A trubadúrok hölgye helyére a Szegénység Úrnője került. Ám a valóság jóval keményebb lehetett annál, amit a későbbi allegóriák sugallnak. Éhség, hideg, bizonytalanság, lenézés és fizikai munka tartozott hozzá.

Ferenc mégsem tekintette mindezt átmeneti próbatételnek. Nem azért élt szegényen, hogy majd egy magasabb vallási állapot elérése után ismét biztos körülmények közé kerüljön. A szegénység egyre inkább választott életformává vált.

Ennek megértéséhez vissza kell helyeznünk őt a 13. század elejének gazdasági változásaiba. Itália városaiban gyorsult a pénzgazdálkodás, erősödött a kereskedelem, egyes családok rövid idő alatt jelentős vagyonra tettek szert. Assisi nem volt Firenze vagy Velence, de itt is jól érzékelhető volt a változás. Ferenc családja éppen annak az új városi rétegnek volt része, amely a pénz

segítségével társadalmi súlyt szerzett.

Ferenc ezért nem egy olyan világból menekült el, amelyet alig ismert. Saját családján belül tapasztalta meg a felemelkedés lehetőségét. Tudta, mit jelent jó minőségű posztót vásárolni, azt haszonnal továbbadni, pénzt forgatni, ingatlant szerezni, üzleti kapcsolatokat építeni. Amikor később a pénztől való tartózkodást szinte szélsőséges következetességgel írta elő, nem valamiféle naiv gazdasági tudatlanság beszélt belőle. Tudta, miről mond le.

A pénz számára egyre inkább azért vált problémává, mert hatalmi viszonyt teremtett emberek között. Akinek pénze van, dönthet. Aki nélkülözik, függő helyzetbe kerül. A birtoklás ezért nem pusztán tárgyak felhalmozását jelentette számára, hanem azt is, hogy az ember ellenőrzést szerez valami vagy valaki fölött. Ezzel állt szemben a testvériség gondolata.

Ferenc későbbi közösségében különösen fontos lett, hogy a testvérek ne sajátítsanak ki semmit maguknak. Ez nem jelentette azt, hogy soha semmilyen tárgyat ne használhassanak. Ruhára, ételre, eszközökre szükségük volt. A hangsúly azon volt, hogy ne tekintsék ezeket saját, rendelkezésük alá tartozó vagyonnak. A használat és a

birtoklás közötti különbség később komoly jogi és teológiai vitákhoz vezetett, Ferenc életének korai szakaszában azonban még nem ilyen finom fogalmakban jelent meg.

A kérdés egyszerűbb volt: hogyan lehet úgy élni, hogy az ember ne a tulajdonára építse biztonságát? Ferenc erre nem elméleti választ adott. Megpróbálta.

A kis templomok helyreállítása közben munkát végzett, adományokat fogadott el, alkalmi segítségből élt. Ezzel saját társadalmi helyzetét is újradefiniálta. A kereskedő fia, aki korábban lovagi rangra vágyott, most kétkezi munkásként jelent meg azok előtt az emberek előtt, akik jól ismerték családját.

A középkori társadalomban a fizikai munka megítélése összetett volt. A szerzetesi hagyomány természetesen régóta értéknek tekintette, de az arisztokrata életformában a kétkezi munka alacsony rangú tevékenységnek számított. A városi polgárság pedig éppen saját gazdasági sikere révén próbált távolodni azoktól, akik kizárólag testi munkájukból éltek. Ferenc mindkét társadalmi logikának hátat fordított.

A munka később is fontos maradt számára. A testvéreknek dolgozniuk kellett, amennyiben képesek

voltak rá. Nem akart olyan közösséget, amely automatikusan mások eltartására rendezkedik be. Alamizsnát kérni csak akkor volt indokolt, ha a munka nem biztosította a megélhetést. Ez fontos különbség ahhoz a későbbi romantikus képhez képest, amelyben a ferences szegénység szinte azonos a koldulással.

A koldulás Ferenc számára nem önmagában hordozott értéket. A függés volt fontos: annak elfogadása, hogy az ember nem rendelkezik teljesen saját életének anyagi feltételei fölött.

Ez a gondolat egy olyan társadalomban különösen radikálisan hangzott, amelyben a gazdasági függetlenség egyre fontosabb lett. Assisi polgárai éppen azért harcoltak politikai autonómiájukért, hogy ne legyenek feudális uraiknak kiszolgáltatva. A város szabadsága azt jelentette, hogy saját ügyeiről maga dönthet. Ferenc ugyanebből a társadalomból érkezett, mégis önként vállalt függést. Nem úr akart lenni, hanem kisebb.

Később ebből született a közösség neve is: Kisebb Testvérek Rendje. A „kisebb” szó nem díszítő jelző volt. Kifejezte azt a társadalmi és vallási helyzetet, amelyet Ferenc választott. Nem a város nagyjai közé akart tartozni, nem a tudós egyháziak közé, nem a hatalmat

gyakorlók közé.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy saját személyisége hirtelen elvesztette volna minden erős vonását. Ferenc továbbra is rendkívül határozott tudott lenni. Később testvéreitől kemény engedelmességet kívánt, és saját elképzeléseihez sokszor makacsul ragaszkodott. Az alázat nem személyiségének eltűnését jelentette. Éppen ezért félrevezető volna szelíd, konfliktuskerülő emberként ábrázolni.

A szegénység kérdésében különösen nem volt az. Amikor közössége növekedni kezdett, a tulajdon kérdése az egyik legsúlyosabb belső problémává vált. Egy ember élhet úgy, hogy semmit sem birtokol. Tíz ember esetében ez már nehezebb. Száz vagy ezer testvérnek szállás, étel, könyv, templom és utazási lehetőség kell. A ferences mozgalom későbbi története jórészt annak története lett, hogyan próbálták összeegyeztetni Ferenc személyes szegénységeszményét egy nagy nemzetközi rend működésével.

E konfliktus csírája már a kezdetben jelen volt. Ferenc számára a szegénység nem eszköz volt egy magasabb célhoz. Nem azért akart kevés dolgot birtokolni, hogy több ideje maradjon imádkozni. Nem azért mondott le

vagyonáról, hogy független legyen a társadalmi kötelezettségektől. A szegénységet Krisztus életének utánzásával kapcsolta össze.

Ez volt gondolkodásának egyik legmélyebb rétege. Krisztus szegényen született, vándorolt, nem rendelkezett biztos otthonnal, tanítványait pedig úgy küldte útra, hogy ne vigyenek magukkal tartalékokat. Ferenc számára ezek az evangéliumi helyek nem elsősorban allegorikus jelentést hordoztak. Gyakran szó szerint akarta megvalósítani őket. Ebben rejlett mozgalmának ereje és veszélye is.

A középkori egyház évszázadok óta ismerte a szerzetesi szegénységet. A szerzetes egyénileg nem birtokolt vagyont, de kolostora jelentős földekkel, épületekkel és jövedelmekkel rendelkezhetett. Ez biztosította a közösség fennmaradását. Ferenc ennél tovább ment. Nemcsak az egyéni tulajdonról akart lemondani, hanem kezdetben a közösségi vagyon felhalmozásától is óvakodott.

Ez már intézményi szempontból komoly kérdéseket vetett fel. Ha egy közösségnek semmije sincs, kié a ház, amelyben lakik? Kié a templom, amelyet használ? Ki fizeti a testvérek utazását? Ki gondoskodik a betegekről?

Mit tesznek az öregekkel? Mi történik, ha könyvekre van szükségük a tanuláshoz?

Ferenc ekkor még nem ezekkel a problémákkal foglalkozott. A közösség még nem létezett. Egyedül volt. Vagy majdnem egyedül.

Assisiben ugyanis figyelni kezdték. Az a fiatalember, akit korábban társaságok élén láttak, most templomot javított, leprások között szolgált, egyszerű ruhában járt, és nem tért vissza apja üzletébe. Kezdetben bolondnak tarthatták. Mások azonban lassan kérdezni kezdték, mit keres. Ezek közül az emberek közül néhány hamarosan úgy döntött, hogy csatlakozik hozzá.

Ez mindent megváltoztatott. Amíg Ferenc egyedül élt, saját döntéseinek következményeit csak neki kellett viselnie. Ha nélkülözött, ő éhezett. Ha nem volt hol aludnia, neki kellett menedéket keresnie. Ha azonban mások is ugyanazt az életet akarták választani, már szabályokra volt szükség. A személyes megtérésből közösség lett.

7. fejezet - Megérkeznek az első testvérek

Az első társak érkezésének pontos rendjét nem minden forrás ugyanúgy őrizte meg. A nevek azonban ismertek. Közülük különösen fontos Quintavallei Bernát és Cattani Péter.

Mindketten egészen más hátteret képviseltek, mint azok az elesettek, akik között Ferenc megtérése után mozgott. Nem nyomorgó emberek voltak, akiknek a szegénységhez nem volt választásuk. Olyan férfiak csatlakoztak hozzá, akik maguk is rendelkeztek társadalmi helyzettel és vagyonnal. Ez döntő pillanat volt.

Ferenc életformája ettől kezdve többé nem tekinthető pusztán személyes különységnek. Ha mások önként ugyanazt akarják tenni, abból mozgalom kezd kialakulni.

Quintavallei Bernát a hagyomány szerint Assisi egyik tekintélyes polgára volt. Ismerte Ferencet korábbi életéből is, ezért különösen érdekes lehetett számára a változás, amelyen keresztülment. A történetek szerint eleinte próbára akarta tenni: vajon valódi-e szegénysége és vallásossága, vagy csak múló lelkesedés?

A későbbi elbeszélés egy éjszakát emel ki. Bernát magához hívta Ferencet, és figyelte, hogyan viselkedik. Ferenc állítólag azt hitte, vendéglátója alszik, és hosszú időn át imádkozott. Bernát ebből arra következtetett, hogy amit lát, nem színjáték.

A történet részletei természetesen nem ellenőrizhetők. Fontosabb az, amit a hagyomány közölni akart vele. Ferenc első követői nem egy intézményhez csatlakoztak. Nem volt kolostor, rendi szabály, vezetői testület vagy biztonságos jövő. Egy ember hitelessége vonzotta őket.

Ez minden karizmatikus mozgalom kezdetén kockázatos helyzet. A személyes tekintély helyettesíti az intézményt. Az emberek azért követik a vezetőt, mert életében meggyőzőnek látják azt, amit mond. Ez gyors növekedést tehet lehetővé, de később komoly problémát okozhat, amikor a mozgalom nagyobbá válik, mint amekkorát az alapító személyesen irányítani képes. Ferenc esetében pontosan ez történt.

Az első időkben azonban még messze voltak ettől. Bernát állítólag azt kérdezte Ferencről, mit kell tennie annak, aki minden vagyonát Istennek akarja adni. Ferenc nem kész szabályzatot vett elő. A hagyomány szerint egy templomba mentek, kinyitották az evangéliumos könyvet,

és három olyan szakaszt kerestek, amely választ adhatott kérdéseikre.

Az egyik a gazdag ifjú történetéhez kapcsolódott: add el, amid van, és add a szegényeknek. A másik a tanítványok küldéséhez: semmit se vigyenek magukkal az útra. A harmadik az önmegtagadásról szólt: aki követni akarja Krisztust, vegye föl keresztjét.

A történet későbbi formájában már szinte a ferences regula isteni eredetének jelenetévé vált. Három evangéliumi mondat, három alapelv: lemondás a vagyonról, bizonytalan vándorélet, Krisztus követése. A történeti mag valószínűleg egyszerűbb.

Ferencnek nem volt kidolgozott vallási rendszere. Amikor követői érkeztek, abból a könyvből próbált választ keresni, amelyet mércének tekintett: az evangéliumból. Ez a hozzáállás később is jellemző maradt rá. Nem új teológiát akart létrehozni. Azt akarta, hogy bizonyos evangéliumi mondatokat komolyabban vegyenek annál, mint ahogy saját környezetében megszokta.

Bernát ezek után rendelkezett vagyonáról. A hagyomány szerint eladta javait és a pénzt szétosztotta a szegények között. Itt jelent meg először teljes súlyával az

a kérdés, amely hamarosan többször visszatért: mit kell tenni annak vagyonával, aki csatlakozik Ferenchez?

Ferenc válasza következetes volt. A vagyonból nem kellett közös alapot képezni. Ez különösen fontos.

Ha Bernát eladott javait a kialakuló közösségnek adja, néhány nap alatt jelentős működési tőke jöhetett volna létre. Házat vásárolhattak volna, földet szerezhettek volna, biztosíthatták volna élelmüket. A korszak szerzetesi alapításai sokszor éppen adományok révén erősödtek meg. Ferenc ezt az utat nem választotta. A vagyon a szegényeké lett, nem a közösségé.

Ezzel már a legelején kizárta azt a megoldást, amely egy új vallási csoport számára a legegyszerűbb lett volna. Nem használta fel a csatlakozó gazdag emberek vagyonát arra, hogy intézményt építsen. Ez a döntés később hatalmas vitákat okozott, de az első években még természetesnek tűnhetett. A csoport kicsi volt, igényei csekélyek, és tagjai munkaképesek voltak.

Cattani Péter szintén korán csatlakozott hozzájuk. Jogilag képzett ember lehetett, ami később különösen fontossá vált egy olyan mozgalomban, amelynek egyre bonyolultabb kapcsolatokat kellett kialakítania az egyházi intézményekkel. Az első testvérek között más

társadalmi háttérű emberek is megjelentek. Egyre kevésbé lehetett őket egyetlen városi csoporthoz kötni. A testvériség kialakulásában Ferenc tudatosan kerülte a hagyományos szerzetesi címeket.

Nem apátnak nevezte magát. A többiek sem szerzetesek voltak a szó korabeli intézményi értelmében. Nem kolostorban éltek, nem kötötte őket egyetlen helyhez a stabilitás fogadalma, és kezdetben nem állt rendelkezésükre hosszú, részletes regula. Testvérek voltak.

A szó hétköznapisága fontos. A középkori vallásos közösségekben természetesen nem volt ismeretlen a testvér megszólítás, Ferenc azonban különös hangsúlyt adott neki. A közösség vezetőjének is testvérnek kellett maradnia. A hierarchia teljes eltörlése nem következett ebből, de a hatalom nyelvének tudatos visszafogása igen.

A „kisebb testvérek” elnevezés valamivel később szilárdult meg. A fratres minores megfogalmazás egyszerre hordozott vallási és társadalmi tartalmat. A kisebb testvér nem kíván nagyobb lenni másoknál. Nem akar úr lenni, nem akar hatalmat szerezni, és elvileg nem sajátíthatja ki magának a közösség javait sem. Ferenc fiatalkori útjához képest ez szinte teljes irányváltás volt.

A lovagi társadalomban nagyobb akart lenni annál, aminek született. A testvérek között kisebb akart lenni.

De ebben az időben a testvérek élete még meglehetősen rendezetlen lehetett. Dolgoztak, imádkoztak, leprásokat látogattak, templomokban és egyszerű szállásokon húzták meg magukat. Hamarosan prédikálni is kezdtek, bár a „prédikáció” alatt kezdetben nem feltétlenül azt kell értenünk, amit később egy képzett ferences hitszónok tevékenysége jelentett. Bűnbánatra és békére buzdítottak. Ez a két szó szorosan összetartozott.

A bűnbánat nem pusztán egyéni erkölcsi önvizsgálatot jelentett. Aki megváltoztatja életét, annak rendeznie kell kapcsolatait másokkal is. Ferenc számára a béke ezért nem diplomáciai programként jelent meg. A keresztény megtérés következménye volt. Assisiben ennek különös súlya lehetett.

Ferenc nem elvont társadalomban nőtt fel. Láta a nemesség és a polgárság harcát, részt vett a Perugia elleni háborúban, fogoly lett, majd ugyanabba a városba tért vissza, ahol a korábbi ellenfeleknek továbbra is együtt kellett élniük. A béke ezért nem jámbor szó volt számára. Tapasztalatból tudta, milyen a háború.

Az első testvérek megjelenése hamarosan új kérdést teremtett. Egy magányos bűnbánó különösebb egyházi engedély nélkül is élhetett egyszerűen, dolgozhatott és imádkozhatott. Egy több emberből álló, vándorló, prédikáló vallási közösség azonban már más helyzetben volt.

A 13. század eleji egyház jól ismerte az ilyen mozgalmak veszélyeit.

Néhány évtizeddel korábban más laikus csoportok ugyancsak az evangéliumi szegénységet és az apostoli életet tűzték zászlajukra. Egy részük végül konfliktusba került az egyházi hierarchiával. Ferenc és társai könnyen ugyanarra az útra sodródhattak volna. Ha folytatni akarták életüket és nyilvánosan beszélni akartak hitükről, előbb-utóbb tisztázniuk kellett helyzetüket. A következő út ezért már nem Perugia vagy Spoleto felé vezetett. Rómába indultak.

8. fejezet – Ferenc Rómába megy

Amíg Ferenc és társai néhányan voltak, életmódjuk különösebb intézményi problémát nem okozott. Assisi püspöke ismerte őket, Ferenc már korábban kapcsolatban állt vele, a testvérek pedig egyszerűen éltek, dolgoztak, imádkoztak és bűnbánatra buzdították az embereket. A helyzet akkor változott meg, amikor a közösség növekedni kezdett, tagjai távolabbra indultak, és egyre több olyan helyen jelentek meg, ahol senki sem tudta pontosan, kik ők és milyen felhatalmazással beszélnek.

A középkori egyház számára ez nem mellékes kérdés volt. A 12. század végének és a 13. század elejének Európája tele volt vallási mozgalmakkal. Laikus férfiak és nők akartak szegényen élni, prédikálni, az apostolok életét utánozni, és sokan élesen bírálták az egyházi hierarchia gazdagságát. Némelyik közösség megmaradt a katolikus egyházon belül, mások fokozatosan eltávolodtak tőle, vagy eretnekmozgalommá váltak.

Ferenc tehát olyan úton indult el, amelyen előtte mások is jártak. Ez magyarázza, miért nem tekinthette magától értetődőnek, hogy mozgalmát mindenütt

elfogadják. A szegénység önmagában nem bizonyította az ortodoxiát. A vándorprédikáció sem. Sőt, éppen ezek voltak azok a jegyek, amelyek az egyházi vezetők gyanakvását felkelthették.

A legfontosabb előzmény a valdensek története volt. A mozgalom alapítója, Vald Péter lyoni kereskedő a 12. század második felében mondott le vagyonáról, majd követőivel együtt az evangéliumi szegénységet és a prédikáló életet választotta. A hasonlóság Ferenc korai útjával feltűnő. Gazdag városi ember, lemondás a vagyonról, laikus prédikáció, apostoli élet: olyan párhuzamok ezek, amelyek miatt a római kúriában joggal teheték fel a kérdést, vajon az assisi testvérek nem ugyanabba az irányba tartanak-e.

A valdensek konfliktusa részben abból született, hogy nem akarták elfogadni a helyi egyházi hatóságok korlátozásait. Amikor megtiltották nekik az engedély nélküli prédikálást, az Apostolok cselekedeteinek mondatára hivatkoztak: inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek. Ez a gondolat vallási szempontból erőteljes volt, egyházi szempontból azonban veszélyes. Ha minden laikus saját maga döntheti el, hogy Isten parancsa mikor írja felül a püspökét, akkor az egyházi rend nehezen tartható fenn. Ferenc ugyanilyen

radikális evangéliumi életet akart, de másképp viszonyult az engedelmességhez.

Ez lett egyik legfontosabb történelmi döntése. Nem azt mondta, hogy az evangélium nevében nincs szüksége az egyház jóváhagyására. Éppen ellenkezőleg: Rómába ment.

Az út időpontját a kutatás általában 1209-re vagy 1210-re teszi. A hagyomány tizenkét testvéréről beszél, nyilvánvalóan az apostolok számára utalva, de a létszám nem teljesen biztos. A szimbolikus szám később különösen jól illett a történethez: Ferenc és tizenegy társa úgy jelenhetett meg Rómában, mint az apostoli élet új közössége. Magukkal vittek egy rövid szöveget is.

Ezt gyakran „első regulának” nevezik, de ez pontatlan. A későbbi, részletes rendi szabályzathoz képest inkább életprogram lehetett. Maga a szöveg nem maradt fenn. A későbbi források alapján feltételezhető, hogy főként evangéliumi mondatokból és néhány egyszerű közösségi előírásból állt. Ferenc nem jogi konstrukciót vitt Rómába. Azt próbálta elmondani, hogyan akar élni társaival.

Ez lényeges. A középkori egyház intézményei szabályokból, joghatóságokból, kiváltságokból és hierarchiákból épültek fel. Ferenc pedig néhány bibliai

mondattal érkezett. Ebből a találkozásból már előre sejthető volt a későbbi ferences történet egyik alapfeszültsége: hogyan lehet egy egyszerű evangéliumi életformát jogilag szabályozható intézménnyé alakítani úgy, hogy közben ne veszítse el eredeti erejét?

III. Ince pápa nem volt olyan ember, aki ne értette volna ennek jelentőségét. Pápasága alatt egyszerre lépett fel keményen az eretnekségekkel szemben és próbált visszavezetni bizonyos vallási mozgalmakat az egyházba. Felismerte, hogy a laikus vallási lelkesedést nem lehet egyszerűen elnyomni. Ha minden szegénységet hirdető közösséget elutasítanak, akkor éppen az egyháztól távolodó csoportok erősödhetnek meg.

A lombardiai humiliátusokkal például kompromisszum született. III. Ince lehetővé tette számukra, hogy bizonyos keretek között folytassák életmódjukat, dolgozzanak, szegényen éljenek, és erkölcsi buzdításokat tartsanak, feltéve, hogy nem avatkoznak olyan hittani kérdésekbe, amelyekhez nincs megfelelő képzettségük. Hasonló kísérletek történtek a katolikus egyházhoz visszatérő valdensekkel is.

Ferenc tehát nem üres térbe érkezett Rómába. A kúria már évek óta kereste annak módját, miként lehet az

evangéliumi szegénység új mozgalmait az egyház keretei között tartani. Az assisi testvérek azonban több szempontból is szokatlanok voltak.

Ferenc laikus volt, nem teológus. Követői között egyaránt akadtak világiak és papok, és a közösségben társadalmi rangjuk elvileg nem adott nekik különleges helyzetet. Még merészebb volt a tulajdon teljes elutasítása. Egyházi vezető szemmel nézve jogos volt a kérdés: fenntartható-e egyáltalán ilyen élet?

A hagyomány szerint maga az assisi püspök is aggódott amiatt, mennyire szigorúan értelmezte Ferenc a szegénységet. A teljes vagyontalanság kívülről könnyen szép eszménynek tűnhetett, de az egyházi intézmények évszázados tapasztalata azt mutatta, hogy közösségek hosszú távú fennmaradásához anyagi alapokra van szükség. Ferenc azonban nem hosszú távú intézményt tervezett. Élni akarta az evangéliumot.

A római találkozásról több későbbi legenda született. Ezek között szerepel az a történet is, hogy III. Ince először elutasította Ferencet, majd álmot látott: a lateráni bazilika omladozni kezdett, és egy szegény, jelentéktelen külsejű férfi a vállával támasztotta meg. A pápa ezután felismerte az assisi jövevényben azt az

embert, akit álmában látott.

A kép rendkívül hatásos lett, mert tökéletesen összekapcsolta San Damiano történetét az egyház egészével. Ferenc először egy kis templomot javított, később azonban maga lett az, aki az egész egyházat megtartja. Történeti bizonyítékként azonban nem használható ilyen egyszerűen.

A pápai álom hagiográfiai eszköz. Azt fejezte ki, amit a későbbi ferencesek hittek saját rendjük jelentőségéről. III. Ince valódi döntésének okait valószínűleg józanabb tényezőkben kell keresni. Ferenc nem támadta a klérust, nem vitatta a szentségek érvényességét, elfogadta a püspökök és a pápa tekintélyét, és hajlandó volt jóváhagyást kérni életformájához. Ez sokat számított.

A találkozóhoz kapcsolódik egy bíboros neve is, akinek szerepe a későbbi forrásokban jelentőssé vált: Giovanni di San Paolo bíboros, a San Paolo fuori le Mura egykori apátja. A hagyomány szerint ő segítette Ferencet abban, hogy eljusson a pápához, és ő próbálta meggyőzni a kúriát arról, hogy a közösség életmódja nem veszélyes. A részletek bizonytalanok, de az valószínű, hogy Ferencnek valóban szüksége volt egy magas rangú egyházi pártfogóra. Egy ismeretlen assisi laikus aligha

kerülhetett volna egyszerűen a pápa elé. III. Ince végül nem adott ki ünnepélyes bullát.

Ez nagyon fontos. Nem történt még meg a ferences rend végleges jogi megalapítása. A pápa szóbeli jóváhagyást adott annak az életformának, amelyet Ferenc bemutatott, és felhatalmazta őket arra, hogy bűnbánatra buzdítsanak. Ez elegendő volt ahhoz, hogy a testvérek folytathassák útjukat, de intézményi helyzetük továbbra is bizonytalan maradt. Ferenc számára valószínűleg éppen ez volt megfelelő.

Nem akart bonyolult szervezetet. Nem kért birtokokat, kiváltságokat vagy kolostorokat. Azt akarta, hogy az egyház engedje meg nekik azt az életet, amelyet már éltek. Rómából ezért nem egy kész renddel tértek vissza. Egy jóváhagyott kísérlettel tértek vissza.

A különbség a következő években egyre fontosabb lett. Amíg néhány tucat testvér járta Közép-Itáliát, a személyes kapcsolatok és Ferenc tekintélye elegendő lehetett. Amikor azonban százak, majd ezrek csatlakoztak hozzájuk, a szóbeli jóváhagyás és az egyszerű evangéliumi mondatok már nem adtak választ minden kérdésre. De 1209 vagy 1210 körül mindez még a jövőhöz tartozott. Ferenc számára a római út azt

jelentette, hogy az általa választott radikális szegénységnek nem kellett egyházellenes úttá válnia. Ez lett a ferences történet egyik legfontosabb választóvonala.

HÁTTÉRGYÁR

9. fejezet - Miért nem lett eretnek?

A kérdés első pillantásra provokatívnak tűnhet, pedig Ferenc korában egyáltalán nem volt magától értetődő a válasz. Ha csak életmódjának külső jegyeit nézzük, több olyan vallási mozgalomhoz hasonlított, amelyet az egyház néhány évtizeddel korábban vagy éppen az ő idejében eretneknek minősített.

Laikus volt. Szegénységet hirdetett. Társaival vándorolt. Prédikált. Nem kolostorba zárkózott, hanem városokban és falvakban jelent meg. A gazdagságról való lemondást az evangélium követésének tekintette, és életformája önmagában kritikaként hathatott egy olyan egyházzal szemben, amelynek püspökei és kolostorai jelentős vagyon fölött rendelkeztek.

A hasonlóságok ellenére Ferenc más úton járt. A különbség megértéséhez érdemes a katharok és a valdensek felől megközelíteni a kérdést. A kathar mozgalmak tanítása több ponton alapvetően eltért a katolikus kereszténységtől. A világ anyagi rendjének megítélése, a teremtetésről, Krisztusról és a szentségekről vallott nézeteik miatt az egyház nem pusztán fegyelmi problémát látott bennük, hanem teológiai ellenfelet.

Ferenc gondolkodása ezzel szinte ellentétes irányú volt. Számára a teremtet világ nem gonosz vagy megvetendő valóság volt. Későbbi Naphimnusa éppen azt mutatja majd, milyen erősen tudta Isten jóságának jelét látni a teremtésben.

Testével szemben kemény aszkézist alkalmazott, de nem azért, mert az anyagot önmagában rossznak tartotta volna. Krisztus megtestesülése különösen fontos volt számára. Isten emberré lett, testet vett fel, kenyérben és borban jelenik meg az eucharishtiában. Ez a gondolkodás aligha állhatott volna távolabb a radikális dualizmustól. A valdensekkel bonyolultabb volt a viszony.

Ott a hasonlóság valóban jelentős. Vald Péter szintén gazdag városi emberből lett önkéntes szegény. Követői az evangéliumot akarták hirdetni, és apostoli életre törekedtek. Konfliktusuk az egyházzal eredetileg nem feltétlenül hitelvekről szólt, hanem arról, ki jogosult prédikálni és ki döntheti el, mikor engedelmeskedjen az ember az egyházi hatóságnak. Ferenc itt választott más utat.

Az engedelmesség nála nem taktikai kompromisszum volt. Saját írásaiból is kitűnik, milyen erősen ragaszkodott a római egyházhoz és a papság szentségi

szerepéhez. Még akkor is tiszteletet követelt a papok iránt, ha személyes életük méltatlan volt. Ez különösen jelentős álláspont.

A 12-13. századi reformmozgalmak egyik visszatérő kérdése az volt, vajon érvényes lehet-e egy erkölcstelen pap szolgálata. Egyes radikális csoportok szerint a méltatlan pap elveszíti azt a jogot, hogy valódi szentséget szolgáltatson ki. Ez óriási veszélyt jelentett az egyház intézményi rendjére: ha a szentség érvényessége a pap erkölcsi állapotától függ, akkor minden hívő maga kezdheti mérlegelni, vajon papja elég méltó-e. Ferenc ezt elutasította.

Nem azért tisztelte a papot, mert feltétlenül jó embernek tartotta. Azért, mert Krisztus testét és vérért szolgáltatatta ki. A hivatal és a személy erkölcsi minősége közötti különbségtétel ebben a kérdésben teljesen az egyházi álláspont mellé helyezte. Ugyanez látszik a prédikációhoz való viszonyában.

Ferenc és első társai elsősorban bűnbánatra, békére, Isten szeretetére buzdítottak. Nem teológiai vitákat folytattak, és nem próbálták saját értelmezésüket a képzett papság tanításával szemben tekintélyként felleptetni. Később, amikor a rendbe egyre több tanult

pap és teológus lépett be, ez természetesen megváltozott. Az első időszakban azonban a ferences prédikáció ereje éppen egyszerűségében rejlett. Az életet kellett előbb megmutatni, és csak utána beszélni róla.

Ez Ferenc egyik visszatérő gondolata volt. Az ortodoxia kérdésében ugyanakkor nem érdemes Ferencre úgy tekinteni, mint aki minden veszélyt előre átlátott. Nem volt egyházjogász, és nem készített tudatos stratégiát arra, miként kerülje el más mozgalmak sorsát. Inkább vallási ösztönei vezették. Mélyen kötődött az egyházhoz, ezért radikalizmusa nem fordult az egyház ellen.

Ez nem jelentette azt, hogy mindenben elégedett lett volna vele. Saját életmódja önmagában kellemetlen kérdéseket tett fel. Ha valóban lehetséges tulajdon nélkül élni, akkor mit jelent az egyházi vagyon? Ha egy laikus kereskedő fia képes szó szerint venni Krisztus szegénységről szóló szavait, miért élnek egyes egyházi vezetők fényűzően? Ferenc azonban ritkán fogalmazta meg ezeket támadásként.

Nem a püspököket akarta szegénnyé tenni. Ő maga akart szegény lenni. Ez a különbség politikailag is döntő volt. Ferenc nem állított fel olyan reformprogramot, amelyet

az egész egyházra kötelezőnek tekintett volna. Saját testvéreitől radikális szegénységet követelt, de nem mondta, hogy minden kereszténynek ugyanúgy kell élnie. Így az életformája lehetett kihívás anélkül, hogy közvetlen intézményi támadássá vált volna.

III. Ince ezt valószínűleg felismerte. A pápa számára Ferenc mozgalma lehetőséget kínált. Megmutathatta, hogy az evangéliumi szegénység és a katolikus engedelmesség nem zárják ki egymást. Nem kell valakinek eretnekké válnia ahhoz, hogy bírāja legyen saját korának kényelmes kereszténységének. Ez magyarázza Ferenc rendkívüli történeti szerepét.

Az egyház idővel nemcsak elfogadta, hanem saját megújulásának egyik eszközét is meglátta benne. A folyamat természetesen nem ment feszültségek nélkül. A ferencesek szegénységének pontos értelmezése később súlyos vitákat okozott, és Ferenc halála után követőinek egy része úgy érezte, hogy az intézményes egyház fokozatosan felpuhítja az alapító követelményeit. De a vita már az egyházon belül folyt. Ez volt Ferenc egyik legnagyobb történelmi teljesítménye, még ha nem is intézményi stratégiaként érte el. Megmutatta, hogy a radikalizmus és az engedelmesség egy ideig együtt tartható. Egy ideig. Mert minél nagyobb lett a közösség,

annál nehezebb lett fenntartani az egyensúlyt. Közben azonban valaki egészen más társadalmi közegeből is felfigyelt rá. Egy fiatal assisi nemesasszony. Klára.

HÁTTÉRGYÁR

10. fejezet - Klára

Assisi Szent Klárát évszázadokon át gyakran Ferenc történetének női mellékszereplőjeként ábrázolták. A szent férfi megmutatja az utat, a jámbor fiatal nő pedig követi. Ez a kép részben a középkori források szerkezetéből, részben a későbbi ferences hagyományból fakad. A történeti Klára azonban sokkal önállóbb személyiség volt. Ferenc követése nála önálló hivatássá és saját közösségi programmá vált.

Saját közösséget hozott létre, évtizedeken át vezette, Rómával tárgyalt, és olyan következetesen ragaszkodott a szegénységhez, hogy ebben időnként még egyházi vezetőkkel is szembe kellett helyezkednie. Ferenc és Klára találkozása azért is figyelemre méltó, mert családjuk társadalmi helyzete szinte jelképes ellentétben állt egymással. Ferenc gazdag kereskedő fia volt, aki fiatalon fölfelé igyekezett a társadalmi ranglétrán. Klára a régi assisi arisztokráciához tartozott. Apja, Favarone di Offreduccio családja azok közé a nemesi famíliák közé tartozott, amelyek a popolo felemelkedése idején elhagyták Assisit és Perugiában kerestek menedéket.

Vagyis azoknak a társadalmi csoportoknak a gyermekei találkoztak, amelyek nem sokkal korábban

fegyverrel harcoltak egymással. Ez önmagában sem teszi kapcsolatukat politikai programmá. De jól mutatja, milyen mértékben lépett át Ferenc mozgalma Assisi korábbi társadalmi határain.

Klára valószínűleg 1193 vagy 1194 körül született. Amikor Ferenc prédikálni kezdett Assisiben, tizenéves volt, de a középkori viszonyok között már abban az életkorban, amikor családja házasságáról dönthetett. Nemesi nőként jövőjét nagyrészt rokonsága tervei határozták meg. Egy előnyös házasság családi szövetséget, vagyoni kapcsolatot és társadalmi biztonságot jelentett. Ferenc prédikációja ebből a világból kínált kijáratot.

A források szerint Klára hallotta őt beszélni, majd titkos találkozók kezdődtek közöttük. A „titkos” jelző itt nem romantikus homályt jelent. Egy fiatal nemesasszony nem találkozhatott szabadon egy férfival a család tudta nélkül. A beszélgetéseket mások jelenlétében tarthatták, és kezdettől gyakorlati kérdés volt, hogyan tudná Klára megvalósítani azt az életet, amelyet választani akart.

A kapcsolatuk természetét a későbbi korok többféleképpen értelmezték. Volt, aki szinte kizárólag lelki apa és lelki leány viszonyát látta bennük, mások

erősen hangsúlyozták személyes ragaszkodásukat. Biztosan csak annyit mondhatunk, hogy kapcsolatuk mély és tartós volt. Ferenc fontosnak tekintette Klára döntését, Klára pedig egész életében saját hivatása egyik meghatározó közvetítőjeként emlékezett Ferencre. De nem olvadt bele személyiségébe.

Klára döntése saját döntés volt. 1212 virágvasárnapján Assisiben ünnepi szertartást tartottak. A hagyomány szerint Klára is jelen volt, ünnepi ruhában, családja társadalmi helyzetéhez méltó módon. Aznap éjjel azonban elhagyta otthonát.

A történet részleteiben eltérnek a források. Abban azonban egyetértenek, hogy Klára titokban jutott ki a családi házból, majd Assisi falain kívülre ment, a Porciunkulához. Ott Ferenc és társai várták. A jelenet szinte filmszerű.

Éjszaka, gyertyák, a kicsiny templom, néhány testvér és a nemesi ruhában érkező fiatal nő. Klára haját levágták, ő pedig egyszerű öltözetet vett fel. A haj levágása a vallási állapot megváltozásának hagyományos jele volt. A nemesi leány ezzel látható módon lépett ki abból a társadalmi szerepből, amelyet családja szánt neki. Ez Ferenc saját, püspök előtti gesztusára

emlékeztetett.

Mindketten ruhával jelölték a szakítást. Ferenc levetette apjától kapott ruháit. Klára elhagyta a nemesi öltözetet és hajviseletet, amely társadalmi helyzetéhez és leendő házasságához tartozott. A középkori ember számára ezek nem magánjellegű stílusváltások voltak, hanem társadalmi nyilatkozatok. Klára azonban nem maradhatott a férfi testvérek között.

Ferenc először egy bencés női monostorban, San Paolo delle Abbadesse közösségében helyezte el. Ez egyben jogi védelmet is jelentett. Amikor családjá megpróbálta hazavinni, Klára már olyan vallási térben volt, ahonnan erőszakkal eltávolítani jóval nehezebbnek számított. A konfliktus komoly lehetett.

A család számára nem csak egy makacs fiatal nő döntéséről volt szó. Klára házassága társadalmi és vagyoni jelentőséggel bírt. Rokonai számára az is megalázó lehetett, hogy az arisztokrata család leánya egy kereskedő fiából lett vallási vezetőt követett. Klára mégsem tért vissza.

Rövid idő után másik közösségbe került, majd húga, Ágnes is csatlakozott hozzá. Végül Ferenc San Damianót adta a kialakuló női közösségnek. Ugyanazt a kis

templomot, amelyet néhány évvel korábban saját kezével állított helyre. A történet ezzel különös kört írt le.

San Damiano először Ferenc útkeresésének helyszíne volt. Most Klára közösségének otthona lett.

Klára és társai azonban másképp éltek, mint Ferenc testvérei. A nők számára a vándorló élet a korabeli társadalmi és egyházi viszonyok között jóval nehezebben volt elképzelhető. A női közösség helyhez kötöttebb lett, de Klára ragaszkodott ahhoz, hogy a szegénység eszménye ne vesszen el. Ez később súlyos kérdéssé vált.

Egy női kolostor fenntartásának hagyományos módja birtokok és biztos jövedelmek biztosítása volt. A közösség tagjai nem járhattak szabadon dolgozni vagy alamizsnát kérni úgy, mint Ferenc testvérei. Egyházi szempontból ezért racionálisnak tűnt volna, hogy San Damiano kapjon földet és bevételt. Klára ezt hosszú időn át ellenezte.

A teljes szegénységhez való ragaszkodása olyan erős volt, hogy végül külön pápai kiváltságot kért: a „szegénység kiváltságát”. A kifejezés önmagában paradoxonnak hangzik. A középkori egyházi intézmények többnyire azért kérték pápai kiváltságot, hogy birtokaikat, jogaikat vagy jövedelmeiket védjék. Klára azért kért kiváltságot, hogy ne lehessen őt és közösségét

birtok elfogadására kényszeríteni. Ebben bizonyos értelemben még Ferencnél is következetesebb volt.

A férfi rend az alapító életében gyorsan növekedett, majd egyre több kompromisszumra kényszerült. Klára kis közössége hosszabb ideig őrizhette meg az eredeti szegénységi elképzelést. Nem véletlen, hogy Ferenc halála után Klára az egyik legfontosabb élő emlékeztetője maradt annak, mit jelentett a mozgalom első időszaka. A kettejük kapcsolatát ezért nem érdemes úgy leírni, mintha Ferenc tanított volna, Klára pedig tanult volna. Kölcsönösen megerősítették egymást.

Ferenc számára Klára azt bizonyította, hogy az evangéliumi életforma nem kizárólag férfiak vállalkozása. Klára számára Ferenc nyitotta meg azt az utat, amelyen kiszabadulhatott családjá által kijelölt jövőből. Később azonban már Klára is olyan tekintély lett, akinek kitartása visszahatott a ferences mozgalom egészére.

1216-ban Vitry Jakab, a későbbi akkói püspök már férfiak és nők nagyobb csoportjáról számolt be, akik minden vagyonukról lemondtak. A férfiakat Kisebb Testvéreknek, a nőket Kisebb Nővéreknek nevezte. Beszámolója különösen értékes, mert kívülálló kortárs

megfigyelőtől származik. A mozgalom tehát néhány év alatt túlnőtt azon, amit Assisi helyi vallási különlegességének lehetett volna tekinteni. Ferenc már nem csak néhány férfi vezetője volt. Egy olyan vallási mozgalom középpontjába került, amely férfiakat és nőket, kereskedőket és nemeseket, papokat és laikusokat egyaránt vonzott. És éppen ez volt a következő probléma. A gyors siker. Mert minél több ember akarta ugyanúgy élni az evangéliumot, annál kevésbé lehetett ugyanúgy élni, mint akkor, amikor még csak néhány testvér osztozott Ferenc bizonytalan életében.

11. fejezet - A mozgalom, amely túl gyorsan nőtt

A kezdeti években Ferenc közösségének ereje éppen szervezetlenségében rejlett. A testvérek nem alkottak hagyományos értelemben vett szerzetesrendet, nem éltek nagy kolostorokban, és nem rendelkeztek jelentős vagyonnal. Egyszerű ruhában jártak, dolgoztak, szükség esetén alamizsnát kértek, kisebb csoportokban útnak indultak, majd időről időre visszatértek egymáshoz. Az életforma akkor működött a legjobban, amikor mindenki személyesen ismerte Ferencet, és a felmerülő kérdésekre elég volt megkérdezni tőle, mit tart helyesnek. Ez az állapot azonban csak addig maradhatott fenn, amíg kevesen voltak.

A pontos létszámot a források alapján lehetetlen évre lebontani. A későbbi ferences hagyomány hajlamos volt nagy számokkal érzékeltetni a mozgalom gyors terjedését, ezért óvatosan kell bánni azokkal az elbeszélésekkel, amelyek néhány év alatt már több ezer testvérről beszélnek. Abban viszont nincs kétség, hogy a növekedés rendkívül gyors volt. Az 1210-es évek közepére Ferenc már nem ismerhette személyesen valamennyi követőjét, és a testvérek olyan területeken is

megjelentek, ahová ő maga soha nem jutott el. Ezzel alapvetően megváltozott a közösség természete.

A kezdeti testvériségben a személyes példa szinte mindent pótol. Ferenc életét látták, vele dolgoztak, együtt imádkoztak, hallották, hogyan beszél a szegénységről és a békéről. Az újonnan érkezők közül viszont egyre többen már csak hírből ismerték az alapítót. Ők nem Francesco di Bernardone megtérésének tanúi voltak, hanem egy sikeres vallási mozgalomhoz csatlakoztak. A különbség jelentős.

Az első testvérek számára a ferences életforma egy ember történetéből nőtt ki. Tudták, miért fontos a leprások közelsége, a kétkezi munka, a pénztől való tartózkodás vagy a bizonytalan vándorlás. A később érkezők számára mindezt szabályokban kellett megfogalmazni. Ami az első nemzedékben személyes tapasztalat volt, annak a következő nemzedék számára normává kellett válnia. Ferenc ezt a változást nehezen viselte.

Nem azért, mert ne örült volna annak, hogy egyre többen választják az evangéliumi életet. Éppen ellenkezőleg: a mozgalom gyors terjedését annak bizonyítékeként élhette meg, hogy Isten nem csupán neki

adott feladatot. A gond az volt, hogy a növekedéssel együtt új igények is jelentkeztek. Egyes testvérek képzetebbek voltak, mások papok vagy klerikusok, megint mások városi értelmiségi háttérrel érkeztek. Olyan férfiak léptek a közösségbe, akik számára természetes volt a könyv, az iskola, a szervezett lelkipásztori munka, az egyházjog.

Az első közösségben egy könyv is értékes tárgy lehetett. A tanult testvérek megjelenésével könyvtárakra, tanulmányi helyekre és megfelelő szállásokra lett szükség. Ez már egy másik világ kezdete volt.

A testvérek első közös tartózkodási helyei még jól illettek Ferenc elképzeléséhez. Rivo Torto közelében egy egyszerű, szűk épületben húzták meg magukat. A hagyomány szerint annyira kicsi volt, hogy minden testvérnek külön helyet kellett kijelölni benne, Ferenc pedig a falra írta a nevüket, hogy ne legyen vita arról, ki hol pihenhet. A történet részleteit nem szükséges szó szerint elfogadnunk ahhoz, hogy érzékeljük a közösség kezdeti egyszerűségét.

Rivo Torto azonban nem maradhatott tartós otthonuk. A hely használatából konfliktus támadt, és a testvérek továbbálltak. Ekkor vált igazán fontossá a Porciunkula,

az Assisi alatti síkságon álló apró templom. Ferenc különösen ragaszkodott ehhez a helyhez.

A templom nem az övék volt. A Monte Subasio bencés szerzeteseihez tartozott, és Ferenc számára éppen ez tette vonzóvá. Nem akart tulajdonjogot szerezni fölötte. A hagyomány szerint a testvérek jelképes ellenszolgáltatással ismerték el, hogy csak használói a területnek. A Porciunkula így a ferences szegénység egyik sajátos modelljévé vált: szükségük volt egy helyre, de nem akarták birtokolni.

Innen indultak útnak, és ide tértek vissza. A közösség éves találkozói, az úgynevezett káptalanok egyre nagyobb jelentőséget kaptak. Kezdetben ezek egyszerű testvéri összejövetelek lehettek. Megosztották egymással tapasztalataikat, megtárgyalták a problémákat, majd ismét szétszóródtak. A létszám növekedésével azonban a káptalan már a rend kormányzásának eszközévé vált.

Ez ismét olyan fejlemény volt, amelynek két arca volt. Ferenc számára a találkozás őrizte a testvériség egységét. Az intézmény számára viszont ugyanaz az összejövetel lehetőséget adott arra, hogy területeket osszanak fel, vezetőket nevezzenek ki és rendelkezéseket hozzanak. A spontaneitásból lassan igazgatás született.

Az 1217-es pütkösdi káptalan különösen fontos fordulópontot jelentett. A testvérek ekkor már nemcsak Közép-Itáliában működtek. A közösséget tartományokra kezdték osztani, élükre pedig minisztereket állítottak. A latin minister szó szolgát jelentett, és Ferenc nyelvében tudatosan különbözött az apát vagy prior hagyományos szerzetesi címétől. A név azonban nem változtatott azon, hogy az illetőnek tényleges vezetői feladatokat kellett ellátnia.

Megjelent a hierarchia. Nem azért, mert valaki elárulta volna Ferenc eszméit, hanem mert egy több országra kiterjedő közösség vezetők nélkül működésképtelen lett volna. Az 1217-es káptalan azt is eldöntötte, hogy a testvérek Itália határain túlra indulnak. Franciaország, a német területek, Magyarország, Anglia és a Szentföld egyaránt szerepelt a tervek között. A döntés bátorságról árulkodott, ugyanakkor azt is megmutatta, milyen kevés gyakorlati tapasztalattal rendelkezett a közösség.

A missziók közül több kudarcba fulladt. A testvérek gyakran nem ismerték a helyi nyelvet. Öltözetük és életformájuk idegennek tűnt. Írásos pápai igazolással sem minden esetben rendelkeztek, ezért volt, ahol eretnek vándorprédikátoroknak nézték őket. A lelkesedés

önmagában nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy idegen országokban vallási közösséget alapítsanak.

A német területekre küldött első csoport tapasztalata különösen tanulságos volt. A testvérek nyelvi nehézségekkel küszködtek, a helyiek pedig nem értették, kik ezek a szegényes ruhába öltözött idegen férfiak. Néhány évvel később, amikor újabb misszió indult és jobban felkészült embereket küldtek, már sokkal sikeresebben tudtak megtelepedni.

A kezdeti kudarc tehát nem állította meg a terjeszkedést. Ellenkezőleg: tanulásra kényszerítette a közösséget.

Angliában a ferencesek viszonylag gyorsan komoly sikereket értek el. Ott néhány évtized alatt az egyetemi világban is fontos szereplővé váltak. Oxfordban és másutt olyan tudós ferencesek jelentek meg, akiknek életformája már nagyon távol állt attól a társadalmi közegetől, amelyben Ferenc első társaival templomokat javított Assisi környékén. A változás mégis logikus volt.

Ha a rend prédikálni akart, képzett prédikátorokra volt szüksége. Ha teológiai kérdésekben kellett megszólalnia, tanulni kellett. Ha eretnekségekkel vitatkozott, nem érhetette be néhány egyszerű buzdítással.

A tudás így lassan ugyanúgy intézményi szükségletté vált, mint a szervezet. Ferenc számára azonban a tudás kérdése kényes maradt.

Nem volt műveletlen ember abban az értelemben, hogy ne ismerte volna korának vallási nyelvét. Rendkívüli emlékezőtehetséget tulajdonítottak neki, sok bibliai szöveget ismert, és saját írásai világos teológiai gondolkodásról tanúskodnak. De nem tartozott az egyetemi műveltség világához. Attól tartott, hogy a könyvek és a tanultság új társadalmi különbséget teremthetnek a testvérek között. A könyv drága tárgy volt.

Akinek könyve volt, annak szüksége lehetett helyre, ahol tartja. Aki tanult, könnyen fölénybe kerülhetett azzal szemben, aki kétkezi munkásként lépett a közösségbe. Ferenc számára ezek nem elméleti aggályok voltak. A testvériség eredeti gondolata éppen azt kívánta megszüntetni, hogy a társadalmi rang határozza meg az emberek értékét. A rend azonban egyre több képzett embert vonzott.

A növekedés ezért paradox helyzetet teremtett. Minél sikeresebb lett Ferenc mozgalma, annál nehezebb volt úgy élnie, ahogyan sikere előtt élt. A szegénységhez

szükség lett szabályokra. A vándorláshoz területi szervezetre. A prédikációhoz oktatásra. A közösségi élethez vezetőkre.

A kis testvériség lassan renddé változott. Ferenc pedig már nem tudott mindenütt jelen lenni. Az 1217-es káptalan után maga is útra akart kelni. Franciaország vonzotta, részben fiatalkori kulturális kapcsolatai, részben az ottani eucharisztikus vallásosság miatt. El is indult, de Firenzében találkozott Hugolin bíborossal, aki lebeszélte az utazásról.

Hugolin később rendkívüli szerepet játszott Ferenc életében. Az egyház egyik nagyhatalmú bíborosa volt, majd IX. Gergely néven pápa lett. Már ekkor felismerhette, hogy az alapító nem viselkedhet egyszerű misszionáriusként, miközben mozgalma gyorsan terjed. Ferencnek Itáliában kellett maradnia, mert személye tartotta össze a közösséget. Ez logikus volt.

Ferenc számára azonban kellemetlen lehetett. Azt kívánta testvéreitől, hogy vállalják az utazás, az idegenség, az éhség és az elutasítás kockázatát. Saját eszménye szerint neki is ugyanezt kellett tennie. Ha vezetőként biztonságban marad, miközben másokat veszélyes utakra küld, éppen azt a különbséget teremti

meg önmaga és a többiek között, amelyet kezdettől el akart kerülni. Ez a feszültség később még erősebben jelentkezett.

Ferenc nem akart uralkodni a testvéreken, de egyre inkább vezetnie kellett őket. Nem akart intézményt építeni, de egy intézmény alapítója lett. Nem akart különleges helyet magának, de követői számára személye egyre különlegesebb lett. A siker már életében távolítani kezdte saját művétől. A következő út ezért több volt egy missziónál.

Ferenc olyan helyre indult, ahol nem valamely keresztény város vagy püspök jóindulatát kellett megszereznie. A kereszténység és az iszlám közötti háború frontvonalát kereste fel, miközben keresztes hadsereg ostromolt egy egyiptomi várost. A fiatalember, aki húszévesen karddal indult Perugia ellen, most fegyvertelenül lépett be egy másik háborúba.

12. fejezet - Ferenc és a keresztes háború

A keresztes háború a 13. század eleji keresztény Európa számára nem idegen, távoli vállalkozás volt. A Szentföld visszaszerzésének gondolata áthatotta az egyházi prédikációt, a lovagi kultúrát és a pápaság politikáját. Ferenc életének nagy részében jelen volt a keresztes eszme, és megtérésének évei egybeestek azzal az időszakkal, amikor III. Ince pápa minden elődjénél nagyobb energiával próbálta mozgósítani a kereszténységet egy új hadjáratra.

Ferenc viszonyát a keresztes háborúhoz a későbbi értelmezések gyakran leegyszerűsítették. Egyes modern ábrázolások a keresztes hadjáratok határozott ellenfelét látják benne, aki békét vitt oda, ahol az egyház háborút hirdetett. Más hagyományok inkább misszionáriusként mutatják be, aki a muzulmánok megtérítéséért vállalta a veszélyt, és akár mártírhalálra is készen állt. A források alapján egyik értelmezés sem írja le teljesen a történeti helyzetet.

Ferenc saját korának embere volt. Nem hagyott ránk olyan szöveget, amelyben általában elutasította volna a keresztes háborút, és nem állíthatjuk róla, hogy modern

értelemben vett pacifista lett volna. Ugyanakkor az is világos, hogy amikor maga belépett a háború terébe, nem fegyvert vitt magával. A muzulmán világ iránti érdeklődése sem 1219-ben kezdődött.

Már évekkel korábban megpróbált eljutni olyan területre, ahol a keresztény és iszlám világ találkozott. 1212 körül kelet felé indult, de hajóútja vihar miatt megghiúsult. Később Hispánia felé vette az irányt, hogy onnan Marokkóba jusson, ám betegsége ismét visszatérésre kényszerítette. Ezeknek az utaknak részleteit a későbbi életrajzok vallási cél szerint rendezték el, ezért nem mindig tudjuk pontosan rekonstruálni Ferenc eredeti szándékát. A mártírhalál vágya kétségtelenül jelen volt a kor vallási gondolkodásában.

A Krisztusért elszenvedett halál a hit legmagasabb tanúságtételének számított. Ferenc maga is erősen vonzódott Krisztus szenvedéséhez. Ezért nem valószínű, hogy a muzulmánok közé indulva számolt saját halálának lehetőségével, sőt vallási értelemben értéknek tekintette volna, ha hitéért ölik meg. Ez azonban nem ugyanaz, mint halált keresni mindenáron.

A későbbi események azt mutatják, hogy Ferenc kész volt beszélni, tárgyalni és visszatérni. Nem provokálta szándékosan kivégzését, és nem tekintette kudarcnak, hogy életben maradt. 1219-ben az ötödik keresztes hadjárat kínált új lehetőséget.

A hadjárat központi célja ezúttal Egyiptom volt. A stratégia abból indult ki, hogy a Szentföld visszaszerzéséhez előbb az Ajjúbida Birodalom egyik legfontosabb központját kell megtörni. A keresztes seregek 1218-ban kezdték ostromolni Damiettát, a Nílus deltájának kulcsfontosságú kikötővárosát. Az ostrom elhúzódott.

A keresztes táborban egyszerre volt jelen katonai lelkesedés, betegség, éhezés, politikai vita és vallási fanatizmus. A hadjárat irányításában komoly feszültségek alakultak ki a világi vezetők és Pelagius pápai legátus között. Az egyiptomi uralkodó, al-Kámil szultán többször is olyan békefeltételeket ajánlott, amelyekért cserébe a keresztesek jelentős területekhez juthattak volna a Szentföldön. A megállapodási kísérletek azonban sorra kudarcot vallottak. Ferenc ebbe a táborba érkezett 1219-ben.

Nem egyedül ment. Egy testvér kísérte, akit a hagyomány Illuminatus testvérként ismer. Hogy pontosan mikor érkeztek Egyiptomba, és mennyi ideig tartózkodtak ott, nem minden részletében rekonstruálható. Az azonban biztos, hogy Ferenc személyesen megtapasztalta a keresztes háború valóságát. Ez más lehetett, mint fiatalkori lovagi álma.

Collestradánál egy kis város hadseregében harcolt. Damiettánál a kereszténység egyik nagy nemzetközi hadjáratával találkozott. Lovagok, zsoldosok, egyházi vezetők, különböző országok csapatai és a Szentföld ügye keveredett egymással. A hadjáratot vallási nyelv igazolta, de a táborban ugyanúgy jelen voltak a hatalmi érdekek, személyes ambíciók és stratégiai viták.

A későbbi ferences források szerint Ferenc egy támadás előtt megpróbálta lebeszélni a kereszteseket a harcról, mert vereséget jósolt. Az esemény történeti magja elképzelhető, de óvatosan kell kezelni. A hagiográfia számára különösen vonzó volt az a kép, amelyben a szent előre látja azt, amit a hadvezérek nem. A keresztény támadás valóban súlyos veszteségekkel járt. Ferenc azonban nem ezért vált történelmileg jelentős szereplővé a damiettai hadjáratban.

Hanem azért, mert át akart menni az ellenséghez. A döntés ma talán kevésbé érződik rendkívülinek, mint 1219-ben lehetett. A két hadsereg között háború zajlott. Ferenc fegyvertelenül akarta átlépni a frontvonalat, majd személyesen találkozni az egyiptomi szultánnal. Ehhez különleges bátorság kellett.

A kérdés az, miért tette. A későbbi keresztény források természetesen térítő szándékot tulajdonítottak neki. Ferenc el akarta mondani a szultánnak az evangéliumot, és azt remélte, hogy al-Kámil elfogadja a keresztény hitet. Ez teljesen összhangban állhatott Ferenc vallási gondolkodásával. Nem lenne helyes utólag olyan vallásközi párbeszédet tulajdonítani neki, amelyben a felek eleve lemondanak arról, hogy saját hitüket igaznak tartják.

Ferenc keresztény volt, és Krisztust tekintette az üdvösség útjának. Ha beszélt a szultánnal a hitről, nem pusztán kulturális eszmecserét folytatott vele. De ebből nem következik, hogy a találkozás kizárólag térítési kísérlet lett volna. A puszta tény, hogy Ferenc beszélni akart azzal az emberrel, akit a keresztény tábor katonailag le akart győzni, önmagában másfajta kapcsolatot teremtett. Az ellenségből beszélgetőtárs lett.

Ez az, ami miatt a damiettai találkozás nyolcszáz év után is fontos. Ferenc nem állította meg a háborút. Nem kötött békeszerződést. A szultán nem lett keresztény. A keresztes hadjárat sem ért véget látogatása után. Mégis történt valami, ami a háború logikájába nem illett bele. Egy fegyvertelen keresztény átment a muzulmán táborba, és életben maradt.

13. fejezet - A szultán sátrában

Al-Malik al-Kámil nem mellékszereplő volt az ötödik keresztes hadjárat történetében. Szaladin családjához tartozott, és apja, al-Ádil halála után Egyiptom szultánja lett. Tapasztalt politikus volt, aki a keresztes veszélyt nem kizárólag katonai eszközökkel próbálta kezelni. Tárgyalási ajánlatokat tett, időt nyert, szövetségeket épített, és pontosan tudta, hogy az egyiptomi hadszíntér sikere vagy kudarca az egész Ajjúbida hatalmi rendszerre hatással lehet. Ferenc tehát nem valamiféle egzotikus keleti uralkodó elé került, hanem korának egyik jelentős politikai vezetőjéhez.

A találkozás ténye kellően jól dokumentált ahhoz, hogy ne kelljen legendának tekintenünk. A részletek azonban annál bizonytalanabbak. A keresztény források többet beszélnek róla, a muzulmán krónikákból viszont nem kapunk hasonlóan részletes elbeszélést. Emiatt különösen könnyű a későbbi korok saját vágyait rávetíteni a történetre. Ferenc és kísérelője elhagyta a keresztes tábort, és a muzulmán vonalak felé indult.

A hagyomány szerint al-Kámil katonái elfogták őket. Bántalmazták, megfenyegették őket, majd amikor

kiderült, hogy a szultánhoz akarnak eljutni, továbbvitték őket. A történet pontos részleteit nem tudjuk ellenőrizni, de maga az út valóban komoly veszéllyel járt. A háborús övezetben két idegen keresztény könnyen kémnek vagy ellenséges küldöttnek tűnhetett. Al-Kámil mégis fogadta őket.

Hogy miért, arra több magyarázat lehetséges. A középkori iszlám udvari kultúrában a vallási emberek iránti tisztelet nem volt ismeretlen. A szultán környezetében muzulmán vallástudósok és misztikusok is megfordultak. Lehetséges, hogy Ferenc szegényes külseje, fegyvertelensége és nyilvánvaló vallási szándéka miatt nem katonai fenyegetésként tekintettek rá. Politikai megfontolás is szerepet játszhatott.

Al-Kámil ekkor tárgyalni próbált a keresztesekkel. Egy olyan keresztény vallási ember, aki önként jelentkezett beszélgetésre, érdekes közvetítőnek tűnhetett. Arra azonban nincs bizonyíték, hogy Ferenc hivatalos békeküldetést teljesített volna, vagy bármilyen felhatalmazása lett volna a keresztes tábor vezetőitől. Magánemberként érkezett. Ez egyben korlátozta és szabaddá is tette.

Nem tárgyalt területekről, hadifoglyokról vagy fegyverszünetről. Vallásról beszélhetett.

A későbbi ferences hagyomány szerint Ferenc bátran hirdette Krisztust a szultán előtt. Egyes elbeszélések idővel még tovább mentek. Megjelent például a tűzpróba története: Ferenc állítólag azt ajánlotta a muzulmán vallástudósoknak, hogy lépjenek együtt tűzbe, és Isten döntse el, melyik hit igaz. Ha ők nem vállalják, ő egyedül is belép a lángok közé. Ez a jelenet rendkívül látványos, de történeti értékét óvatosan kell kezelni.

Jól illik a középkori vallási viták csodás történeteihöz, és jól szolgálta a későbbi ferences hagiográfiát. Sokkal kevésbé biztos, hogy a tényleges találkozás során bármi ilyesmi történt. Ami valószínűbb: Ferenc beszélt saját hitéről, a szultán pedig meghallgatta.

Celanói Tamás szerint al-Kámil tisztelettel fogadta, ajándékokat ajánlott neki, amelyeket Ferenc visszautasított. A szultán csodálta vendége elszántságát, de nem tért meg. Ez a kudarc mégis figyelemre méltóan békés kudarc volt.

A középkori vallási találkozások történetében gyakran az a legfontosabb kérdés, ki győzte le a másikat. Ferenc és al-Kámil esetében egyikük sem érte el azt, amit a

későbbi hagiográfia győzelemnek tekinthetett volna. A szultán nem lett keresztény. Ferencet nem ölték meg, tehát nem lett mártír. Nem született békeszerződés sem.

Mégis mindketten megőrizték a másik méltóságát. Ez talán fontosabb, mint a későbbi legendás részletek. Ferencnek lehetősége lett volna úgy visszatérni, hogy a „hitetlen” uralkodó makacsságát hangsúlyozza. Ehelyett saját későbbi írásaiban a muzulmánok közötti életre olyan útmutatást adott testvéreinek, amely figyelemre méltóan visszafogott volt. Kétféle magatartást tartott lehetségesnek. Az egyik szerint a testvérek ne vitatkozzanak és ne perlekedjenek, hanem legyenek alázatosak minden emberrel szemben, és vallják meg, hogy keresztények. A másik szerint akkor hirdessék nyíltan Isten igéjét, amikor úgy látják, hogy ez Istennek tetsző.

E két lehetőség sorrendje sokat mond. Ferenc nem azt írta elő, hogy testvérei érkezésük után azonnal nyilvános hitvitát kezdeményezzenek. Az együttélés, az alázat és a keresztény identitás békés vállalása önmagában is misszió lehetett. Ezt nehéz teljesen elválasztani az al-Kámillal szerzett tapasztalatától.

Ferenc megtanulhatta, hogy a muzulmán nem absztrakt „hitetlen”, hanem ember, akivel lehetséges beszélgetni. Ez nem tette vallási relativistává. Saját meggyőződése nem gyengült. Inkább annak módja változhatott meg, hogyan kell a másikhoz közelíteni. A találkozást ezért modern vallásközi párbeszédként ünnepelni éppúgy anakronizmus volna, mint egyszerű térítőakcióvá szűkíteni.

Ferenc nem ment Egyiptomba azzal az elképzeléssel, hogy minden vallás egyformán igaz. Al-Kámil sem azért fogadta, mert egy 21. századi értelemben vett vallási pluralizmus híve lett volna. Mindketten saját hitük világában maradtak. A rendkívüli abban állt, hogy ennek ellenére beszéltek egymással.

A háború pedig közben folytatódott. 1219 novemberében Damietta végül a keresztesek kezére került. A város hosszú ostroma súlyos pusztítással, éhezéssel és halállal járt. A keresztes hadjárat azonban ettől még nem érte el végső célját. A siker éppen olyan politikai önbizalmat adott a vezetőknek, amely később hozzájárult a katasztrófához. Amikor a sereg Kairó felé indult, al-Kámil és szövetségesei kihasználták a Nílus áradását és a terepviszonyokat. 1221-ben a keresztesek végül kénytelenek voltak megadni magukat, és Damietta

visszakerült a muszlimokhoz.

Ferenc ezt a végső összeomlást már nem várta meg Egyiptomban. A Szentföldre ment, majd 1220-ban visszatért Itáliába. Utazása közben olyan hírek érkezhettek hozzá, amelyek aggasztották. Távollétében a rendben olyan változások történtek, amelyekhez nem adta beleegyezését. Egyes vezetők új böjti előírásokat hoztak, mások pápai kiváltságok megszerzésével próbálták biztosítani közösségeik helyzetét. Az intézmény elkezdett saját logikája szerint működni.

Ferenc számára ez megrendítő felismerés lehetett. Néhány évvel korábban még attól tartott, hogy személyes jelenléte nélkül a távoli missziók kudarcot vallanak. Most kiderült, hogy ennél mélyebb probléma alakult ki. A rend már akkor is döntéseket hozott, amikor alapítója nem volt jelen. A közösség felnőtt.

És ez azt is jelentette, hogy lassan függetlenedett tőle. Egyiptomban Ferenc egy olyan uralkodóval találkozott, aki nem tartozott az egyházához, mégis meghallgatta. Itáliába visszatérve viszont olyan saját testvérekkel kellett szembenéznie, akik ugyanazt az evangéliumot akarták követni, de már nem feltétlenül ugyanúgy értették, hogyan kell ezt tenni. A következő küzdelem

ezért nem a keresztény és a muszlim világ között zajlott.
A ferences közösségen belül kezdődött el.

HÁTTÉRGYÁR

14. fejezet - Hazatérés egy megváltozott rendbe

Amikor Ferenc 1220-ban visszatért Itáliába, ugyanabba a közösségbe érkezett vissza, amelyet néhány évvel korábban még személyes jelenlétével tartott össze. Csakhogy a közösség közben megváltozott. A gyors terjeszkedés, a külföldi missziók, az új vezetők és az egyre nagyobb létszám olyan problémákat hoztak felszínre, amelyeket már nem lehetett egyszerű testvéri megbeszélésekkel elintézni.

Távollétében helyettesei több döntést is hoztak. Egyesek szigorúbb böjti szabályokat vezettek be, mások pápai védelmet próbáltak szerezni bizonyos közösségek számára. Akadt olyan testvér is, aki a leprások szolgálatából külön szervezett vallási közösséget akart létrehozni. Ezek az intézkedések nem feltétlenül rosszindulatból vagy Ferenc tudatos háttérbe szorításából születtek. Inkább azt mutatták, hogy a rendben már sokféle elképzelés élt arról, mi legyen a testvérek valódi feladata.

Ez volt a mélyebb probléma. Ferenc eredeti életformája több elemet kapcsolt össze: kézi munkát, szegénységet, imádságot, vándorlást, prédikációt,

leprások és más elesettek szolgálatát. Amíg a közösség kicsi volt, ezek együtt maradhattak. Egy gyorsan növekvő rendben azonban felmerült a specializálódás igénye. Vannak, akik prédikálnak. Mások tanulnak. Megint mások a betegekkel foglalkoznak vagy a női közösségeket segítik. A szervezet működéséhez pedig olyan emberek kellettek, akik adminisztrációval, jogi ügyekkel és a pápai kúriával való kapcsolattartással foglalkoznak.

Ferenc ösztönösen óvakodott attól, hogy a testvéreket ilyen pontos feladatkörökbe sorolják. Attól tarthatott, hogy ha valaki egyetlen szereppel azonosul, akkor előbb-utóbb hivatásként és rangként kezdi birtokolni. A prédikátor fontosabbnak érezheti magát a kétkezi munkásnál, a tanult klerikus a laikus testvérnél, a vezető pedig azoknál, akiket irányít. Ferenc számára az eredeti testvériség éppen ezeket a különbségeket akarta tompítani. A növekedés azonban újra létrehozta őket.

Ferenc már Itália földjére érve érzékelte, hogy a helyzetet rendezni kell. Viterbóban találkozott III. Honoriusz pápával és Hugolin bíborossal. A római kúria ekkor már sokkal kevésbé szemlélhette kísérletként a ferences mozgalmat, mint III. Ince idején. A testvérek egész Európában megjelentek, egyre többen csatlakoztak

hozzájuk, és a püspököknek is tudniuk kellett, pontosan milyen jogállásuk van. A pápai beavatkozás egyre határozottabb lett.

1220 szeptemberében III. Honoriusz elrendelte, hogy a rendbe jelentkezők ne léphessenek be azonnal. Egyéves próbaidőt, noviciátust kellett teljesíteniük. A szabály első látásra technikai részletnek tűnhet, valójában azonban mély változást jelzett. Ferenc közösségének első éveiben valaki szinte egyik napról a másikra csatlakozhatott. Eladta vagy szétosztotta vagyonát, egyszerű ruhát vett fel, és együtt indult a többiekkel.

Ez egy kicsiny, személyes kapcsolatokon alapuló közösségben működhetett. Egy nemzetközi rendben már nem. A próbaidő azt jelentette, hogy a jelentkezőt meg kell vizsgálni, képzést kell kapnia, és csak meghatározott eljárás után válhat teljes jogú testvérré. Az intézmény ezzel védte saját működését, de egyben távolodott is attól a spontaneitástól, amelyben Ferenc első társai csatlakoztak.

A pápa rendelkezett az engedetlenségről is. Aki elhagyta rendi előjárójának engedelmességét, azzal szemben egyházi szankciókat lehetett alkalmazni. Ezzel a

testvériség jogilag is egyre inkább renddé vált. Ferencnek el kellett fogadnia, hogy amit létrehozott, már nem pusztán az ő személyes közössége. 1220 őszén bejelentette, hogy lemond a rend közvetlen vezetéséről.

A források szerint egészségi állapotára hivatkozott, és ez önmagában is hihető. Egyiptomi és közel-keleti útja után súlyos betegségekkel tért vissza. Szeme egyre rosszabb állapotba került, időről időre erős fájdalmak gyötörték, általános egészsége pedig romlott. A következő években már többször mások segítségére szorult utazás közben. A betegség azonban valószínűleg nem magyaráz meg mindent.

Ferenc olyan helyzetbe került, amelyben egyszerre kellett volna megőriznie eredeti elképzeléseit és elfogadnia az egyházi intézmény működési követelményeit. Ha továbbra is saját kezében tartja a napi irányítást, előbb-utóbb nyílt konfliktusba kerülhetett volna azokkal a testvérekkel és egyházi vezetőkkel, akik részletesebb szabályokat, stabilabb szervezetet és pontosabban meghatározott feladatokat akartak. Lemondása ezért részben menekülés is lehetett egy megoldhatatlan helyzetből. Nem hagyta el a rendet. Nem fordult szembe vele.

De többé nem akarta minden döntését ő maga meghozni. Cattani Pétert jelölte ki helyetteséül. Péter a kezdeti idők óta mellette volt, jogi képzettséggel rendelkezett, és elkísérte a keleti útra is. Olyan embernek tűnhetett, aki egyszerre érti Ferenc szándékait és képes egy növekvő közösség irányítására. Péter azonban alig néhány hónappal később, 1221 márciusában meghalt.

Helyét Illés testvér vette át. Illés alakja később a ferences történet egyik legvitatottabb szereplője lett. Az utókor egy része Ferenc hű társát látta benne, mások az intézményesedés és a hatalmi ambíció megtestesítőjét. Pályája valóban ellentmondásos volt. Ferenc életében fontos bizalmi feladatokat kapott, később ő irányította az assisi bazilika építését, majd rendfőnökként komoly ellenállást váltott ki tekintélyelvű vezetési stílusával.

Az 1220-as évek elején azonban még nem lehetett tudni, mivé alakul későbbi pályája. A lényeg ekkor az volt, hogy Ferenc mellett megjelent egy tényleges vezető, akinek feladata a rend működtetése lett. Ezzel kettős irányítás alakult ki. Ferenc maradt az alapító és a vallási tekintély. A testvérek hozzá kötötték az életforma eredetét, személyes példája továbbra is mérce volt. A napi kormányzás azonban fokozatosan mások kezébe

került. Hugolin bíboros kívülről biztosított egyházi védelmet és irányt, a rendi előjárók pedig belülről szervezték a közösséget.

Ferenc így különös helyzetbe került saját művében. Ő volt a legfontosabb ember, de már nem ő hozta meg minden fontos döntését. Ez emberileg nehéz lehetett. Az alapítók gyakran úgy érzik, hogy személyes tapasztalatuk és eredeti szándékuk olyan tudást ad nekik, amelyet az utánuk érkezők nem birtokolnak. Az intézmény viszont előbb-utóbb olyan döntéseket követel, amelyekhez már nem elegendő az alapító személyes emlékezete. Szabályok, eljárások és felelősségi körök kellenek. Ferenc ezt nem tudta megakadályozni. Talán nem is akarta mindenáron. A konfliktus inkább arról szólt, milyen messz mehet az intézményesedés anélkül, hogy a testvériség elveszítse azt, amiért létrejött. A következő években ez lett Ferenc legnagyobb belső küzdelme.

15. fejezet - Kié a ferences rend?

A kérdést Ferenc életében természetesen nem így tették fel, mégis ez húzódott a legtöbb vita mögött. Ki jogosult eldönteni, mit jelent ferencesként élni? Az alapító, aki személyesen kapta és formálta az életmódot? A testvérek összessége? A káptalan? A rend vezetői? Vagy a pápa, akinek jóváhagyása nélkül a közösség nem működhetett volna az egyházon belül?

A kezdeti időszakban a válasz egyszerű volt. Ferenc. Nem jogi értelemben, hanem azért, mert mindenki hozzá igazodott. Ha kérdés merült fel, tőle kértek tanácsot. Ha egy testvér másképp értett valamit, az alapító tapasztalata döntött. Az életforma személyes eredete természetesen adott neki ilyen tekintélyt.

A növekedés ezt a helyzetet bontotta fel. A távoli tartományok vezetői nem kérdezhették meg Ferencről minden egyes ügyben, mit tegyenek. A helyi problémákhoz helyi döntések kellettek. A káptalanok önálló rendelkezéseket hoztak, a tartományfőnökök egyre nagyobb hatáskört kaptak, és a római kúria is közvetlenül kapcsolatba került a rend különböző csoportjaival. A hatalom lassan szétterült.

Ez önmagában szükséges volt. Ferenc azonban érzékelhette, hogy ezzel együtt az eredeti életforma értelmezésének joga is szétterül. Már nem csak ő mondhatta meg, mi felel meg a szegénységnek, hogyan kell böjtölni, miként viszonyuljanak a könyvekhez vagy milyen kapcsolatban álljanak a női közösségekkel. Minden ilyen kérdés mögött más és más tapasztalat állt. A tanult testvér másként nézett a könyvre, mint Ferenc.

A rendi vezető másként nézett egy stabil házra. A beteg testvér másként nézett a megélhetés biztonságára. A püspök pedig megint másként tekintett arra a kérdésre, hogyan lehet vándorló prédikátorokat egyházmegyéjében ellenőrizni. A konfliktus ezért nem osztható fel egyszerűen hűségesekre és árulókra. A későbbi ferences emlékezet gyakran ezt tette. Az egyik oldalon állt Ferenc és néhány régi társa, akik az eredeti szegénységet őrizték. A másikon azok a képzett, intézményes gondolkodású testvérek, akik enyhíteni akarták a szabályokat. A valóság bonyolultabb volt.

Az új testvérek többsége nyilvánvalóan nem azért lépett be a rendbe, hogy Ferenc eszményeit felszámolja. Éppen azok vonzották őket. Csakhogy egy másik történelmi helyzetben próbálták megélni őket. A rend terjedése önmagában hozott létre olyan helyzeteket,

amelyekhez Ferenc első éveinek tapasztalata nem adott kész választ. Mi történjen például egy beteg testvérrel egy észak-európai városban tél idején? Meddig maradjon érvényes a szigorú ruházati egyszerűség, ha az éghajlat más? Mit tegyen a testvér, ha püspöki engedély nélkül nem prédikálhat? Lehet-e tanulnia, ha ehhez könyvre és tartós szállásra van szüksége?

Ferenc válaszai sokszor az alapelvekhez tértek vissza. Ne birtokoljanak. Ne használjanak pénzt. Dolgozzanak. Legyenek alázatosak. Engedelmeskedjenek az egyháznak. Ezek azonban egyre kevésbé voltak elegendők minden gyakorlati ügy eldöntéséhez. Hugolin bíboros szerepe éppen itt vált meghatározóvá. Nem Ferenc ellenfele volt. Személyes tisztelet fűzte hozzá, és felismerte mozgalmának értékét. Ugyanakkor bíborosként intézményi szemmel nézte ugyanazt a közösséget. Amit Ferenc élő testvériségként látott, azt Hugolinnak az egyház rendszerében kellett elhelyeznie.

A két nézőpont között ezért szükségszerű volt a feszültség. Ferenc attól félt, hogy túl sok szabály megöli azt a szabadságot, amelyből a mozgalom megszületett. Hugolin számára viszont a szabály hiánya veszélyeztette a mozgalom fennmaradását. Mindkettőjüknek igaza volt.

Ha a rend teljesen Ferenc személyes jelenlététől függ, mi történik a halála után? Ha pedig részletes jogi intézménnyé válik, mi marad abból az életből, amelyet Ferenc eredetileg választott? Ez nem Ferenc egyedi problémája volt.

A 13. század elején más új vallási mozgalmak alapítói is hasonló helyzetbe kerültek. A pápaság egyre határozottabban próbálta egységes jogi keretek közé terelni az új közösségeket. Az egyház szempontjából ez érthető volt: az előző évtizedek tapasztalata megmutatta, milyen könnyen alakulhat egy lazán szerveződő vallási csoportból ellenőrizhetetlen mozgalom. Ferenc azonban saját életében érezte ennek árát.

Lemondása után sem vált pusztá szimbolikus alakká. Részt vett a rend fontos döntéseiben, írt, prédikált, utazott, és folyamatosan emlékeztette testvéreit az eredeti célokra. De már nem rendelkezett azzal a közvetlen vezetői hatalommal, amely korábban természetes volt. Ez különös kettősséget teremtett.

A testvérek engedelmeskedtek rendi előjáróiknak, ugyanakkor továbbra is Ferencet tekintették végső példának. A szervezet egyik középpontja a jogi vezetés lett, a másik az alapító személye. Ferenc maga is

megpróbálta elfogadni ezt a helyzetet.

Későbbi Végrendeletében rendkívül erősen hangsúlyozta az engedelmességet, még saját maga számára is. Nem kívánt olyan alapítóvá válni, aki a rend jogszerű vezetőinek tekintélyét saját személyes tekintélyével folyton felülírja. Ez megint különbséget jelentett számos korabeli vallási mozgalomhoz képest. Ferenc nem mondta azt, hogy mivel ő kapta a hivatást, minden későbbi intézkedés csak akkor érvényes, ha teljesen megfelel személyes értelmezésének. Ugyanakkor nem hallgatott. Az utolsó éveiben egyre inkább a saját életével és írásaival próbálta megőrizni azt, amit a szabályokból elveszni látott. Ebben az értelemben lemondása nem visszavonulás volt. Szerepváltás. A vezetőből tanú lett. A napi irányítás helyett személyes példájával próbált hatni. Ez kevésbé látványos hatalom, de hosszabb távon erősebbnek bizonyult. A rend vezetőinek neveit ma kevesebben ismerik, mint Ferencét.

16. fejezet - A regula harca

A ferences rend egyik legmélyebb feszültsége egy dokumentum körül összpontosult. A regula körül. A szó ma könnyen szabálykönyvet idéz fel, a ferences történetben azonban jóval többet jelentett. A regula azt a kérdést sűrítette magába, hogy miként lehet Ferenc személyes evangéliumi tapasztalatából olyan életformát létrehozni, amelyet több ezer ember egységesen követhet. A kezdetekkor nem volt szükség hosszú szövegre.

Ferenc és első társai néhány evangéliumi mondatból indultak ki. III. Ince elé is valószínűleg olyan rövid életprogram került, amely bibliai idézeteket és néhány egyszerű gyakorlati rendelkezést tartalmazott. Tíz évvel később ez már kevés volt.

A rendnek tartományai, elöljárói, missziói és egyre több pap tagja volt. Külföldön működött, püspökökkel és világi hatóságokkal került kapcsolatba, új tagokat vett fel, és pénzzel, szállással, prédikációval, tanulással, beteg testvérekkel kapcsolatos kérdésekre kellett választ adnia.

A 1215-ös IV. lateráni zsinat ráadásul korlátozta új szerzetesrendek alapítását. Az egyház éppen az ellenkező irányba tartott attól, amit Ferenc ösztönösen kívánt: kevesebb új forma, világosabb szabályozás, könnyebben ellenőrizhető közösségek felé. Ferenc viszont meg volt győződve arról, hogy saját útjuk valóban új.

Nem akarta egyszerűen átvenni Szent Benedek reguláját vagy Szent Ágoston szabályzatát. A hagyomány szerint amikor erre bíztatták, határozottan kijelentette, hogy Isten a „kisebbség és egyszerűség útjára” hívta, és nem akarja közösségét egy korábbi szerzetesi modell szerint berendezni. A kijelentés jól összefoglalja problémáját. Nem azért utasította el a korábbi regulákat, mert ne tisztelte volna őket. Azért, mert más életet akart.

A bencés szerzetes kolostorhoz kötődött. A ferences testvér vándorolt.

A hagyományos szerzetesi közösség birtokkal rendelkezhetett. Ferenc testvérei nem akartak tulajdont.

A szerzetesi rend zárt közösség volt. Ferenc testvérei városok és falvak között jártak, emberekkel találkoztak és prédikáltak. A különbséget szabályba kellett foglalni. 1221-ben megszületett az a szöveg, amelyet ma meg nem erősített regulának nevezünk.

A magyar elnevezés kissé félrevezető lehet, mert nem arról van szó, hogy Ferenc egy szabályzatot benyújtott, majd azt egyszerűen elutasították. Inkább olyan fejlődési állomásról beszélünk, amelyben az addigi rendelkezések, bibliai idézetek, buzdítások és közösségi tapasztalatok egy nagyobb szöveggé álltak össze. A dokumentum huszonnégy fejezetből áll. Nem olyan, mint egy későbbi egyházi jogszabály. Hosszú bibliai idézetek szerepelnek benne, Ferenc újra és újra megszólítja testvéreit, gyakorlati szabályok mellett vallási buzdításokat ír, és olyan kérdésekre is kitér, amelyeket a későbbi regula már nem tartalmazott ilyen részletességgel.

Éppen ezért ez a szöveg talán közelebb áll Ferenc saját gondolkodásához, mint a végleges regula. Benne maradt valami a kezdeti testvériség hangjából. A szegénység nem jogi kategória, hanem életmód. A munka nem rendi feladat, hanem természetes kötelesség. A testvérek közötti kapcsolat nem hierarchikus szerkezetként, hanem szolgálatként jelenik meg. A muzulmánok közé induló testvérek számára külön útmutatás szerepel arról, hogyan éljenek más vallású emberek között.

Ez utóbbi különösen jól mutatja, hogy a regula Ferenc konkrét tapasztalataiból is táplálkozott. Az 1221-es

szöveg azonban jogi szempontból nehezen kezelhető volt. Egy kánonjogász számára túl hosszú, túl ismétlődő, túl sokféle műfajt keverő dokumentumnak tűnhetett. Nem választotta szét világosan a kötelező szabályt és a lelki buzdítást. Olyan eszményeket fogalmazott meg, amelyeket nehéz lett volna minden helyzetben számon kérhető normává tenni.

Ferenc számára éppen ez volt az értéke. A regula nem akarta helyettesíteni az élő lelkiismeretet. A kúria és a rend vezetői viszont olyan dokumentumot akartak, amelynek mondatai pontosan alkalmazhatók. Ez a két igény ütközött. A történetben sokáig népszerű volt az az elképzelés, hogy Ferenc eredeti reguláját mások szándékosan felhígították vagy eltüntették. Egyes későbbi hagyományok Illés testvért is ilyen szereppel vádolták. A modern kutatás jóval óvatosabb. Nincs szükség összeesküvés feltételezésére ahhoz, hogy megértsük a változást.

Egy nemzetközi rendnek valóban más szabályzatra volt szüksége, mint egy kis umbriai testvériségnek. Ferenc 1222–1223 folyamán új szöveg kidolgozásába kezdett. Fonte Colombo remetesége lett a munka egyik fontos helyszíne. Leó testvér és mások segítették, köztük olyan ember is, aki jártas volt az egyházjogban. A

szöveget később a rend vezetői és Hugolin bíboros is átnézhetette.

Az eredmény jóval rövidebb lett. Tizenkét fejezet. Kevesebb bibliai idézet. Pontosabb jogi nyelv. Nagyobb hangsúly a rendi vezetők tekintélyén. A végső latin szöveg nyelvezete több helyen olyan magas színvonalú jogi fogalmazást mutat, amelyet nehéz kizárólag Ferencnek tulajdonítani. Ez nem jelenti azt, hogy a regula idegen lett volna tőle. Inkább közös munka eredménye lehetett, amelyben Ferenc alapelveit az egyház számára elfogadhatóbb formába öntötték.

III. Honoriusz 1223. november 29-én a Solet annuere kezdetű bullával jóváhagyta. Ezzel megszületett a megerősített regula. A ferences rend jogilag is stabilabb alapot kapott. A siker ugyanakkor kompromisszum volt.

Az 1223-as regula megtartotta a teljes szegénység központi követelményét. A testvéreknek továbbra sem lehetett saját tulajdonuk sem egyénileg, sem közösségként. A pénz használatát szigorúan korlátozta. Az engedelmesség, az egyszerű élet és a vándorjelleg megmaradt. Más elemek viszont háttérbe szorultak.

A munka már nem ugyanazzal az általános kötelezettséggel szerepelt, mint korábban. A

muzulmánok közötti élet kétféle módjáról szóló rész eltűnt. A rend vezetői világosabb jogi hatalmat kaptak, a testvérek pedig egyértelműbb engedelmisségi viszonyba kerültek velük. A közösség tehát megőrizte Ferenc alapvető eszményeit, de egyre kevésbé az ő eredeti nyelvén. Ez lehetett számára a legfájdalmasabb.

Nem azért, mert elveszítette volna a regula fölötti szerzői jogot. Hanem mert attól tarthatott, hogy a betű fokozatosan átveszi a helyét annak a belső magatartásnak, amelyből az egész megszületett. Manselli szerint Ferenc utolsó éveinek egyik legmélyebb aggodalma éppen az volt, hogy a szabály formális teljesítése helyettesítheti a szeretet és önkéntes szolgálat belső készítését. Egy testvér teljesítheti az előírást, mégsem élheti azt a testvériséget, amelyet Ferenc elképzelt. Ez nem jogi vita volt.

Sokkal mélyebb kérdés. Lehet-e szabállyal megőrizni a szabadságot? Ferenc élete végéig erre keresett választ. A következő években már nem próbálta visszafordítani az intézményesedést. Inkább olyan helyeket és gesztusokat keresett, ahol az eredeti élmény ismét megtapasztalhatóvá válhat. Az egyik ilyen hely Greccio volt. Ott 1223 karácsonyán nem új szabályt írt. Egy éjszakára láthatóvá akarta tenni azt, ami számára az

egész kereszténység középpontjában állt: Isten szegénységét.

HÁTTÉRGYÁR

17. fejezet – Greccio éjszakája

1223 karácsonyán Ferenc már nem az a fiatalember volt, aki húsz évvel korábban lovagi dicsőségről álmodott. Egészsége romlott, rendje gyorsan növekedett, és az előző évek vitái megtanították arra, milyen nehéz személyes vallási tapasztalatból tartós intézményt építeni. Az 1223-as megerősített regula elfogadása után jogilag rendezettebb lett a Kisebb Testvérek helyzete, Ferenc azonban mindinkább olyan gesztusokban fejezte ki mondanivalóját, amelyekhez nem kellett hosszú szabályzat vagy teológiai értekezés. Greccio ilyen hely lett.

A kis közép-itáliai település a Rieti-völgy közelében feküdt, hegyes, erdős vidéken. Ferenc jól ismerte a környéket, és kapcsolatban állt egy Giovanni nevű helyi földbirtokossal, akit a források tekintélyes, vallásos férfiként mutatnak be. Karácsony előtt nagyjából két héttel Ferenc magához hívatta, és arra kérte, készítsen elő mindent egy különleges éjszakához.

A szándékát Celanói Tamás őrizte meg a legkorábbi részletes elbeszélésben. Ferenc látni akarta, amennyire emberi szemmel lehetséges, milyen körülmények között született meg a betlehemi gyermek: a jászlat, a szénát, az

ökröt és a szamarat. A hangsúly nem látványosságon volt. Azt akarta érzékelhetővé tenni, milyen szegénységet vállalt Krisztus a születésekor. Innen származik az a később igen elterjedt állítás, hogy Assisi Szent Ferenc „feltalálta a betlehemet”.

Ez így pontatlan. Krisztus születésének képi ábrázolása természetesen évszázadokkal korábbi. Jászol, Mária, József, pásztorok, állatok már a korai keresztény és középkori művészetben is szerepeltek. Greccio újdonsága nem az volt, hogy Ferenc elsőként elképzelte vagy megjelenítette a betlehemi jelenetet. A különlegesség az élő, térbeli megjelenítésben rejlett.

A környék lakói fáklyákkal és gyertyákkal érkeztek. A testvérek több helyről gyűltek össze. Jászlat állítottak, szénát vittek oda, és a hagyomány szerint ökröt és szamarat is vezettek mellé. A helyszínen misét ünnepeltek. Ferenc diakónusi szolgálatot látott el, felolvasta az evangéliumot, majd beszélt az összegyűltekhöz.

Nincs ok arra, hogy a jelenetet valamiféle középkori színházi előadásként képzeljük el. A források nem említenek Máriát, Józsefet vagy a gyermek Jézust alakító embereket. Éppen a gyermek hiánya lehetett lényeges. A

jászol mellett bemutatott mise kapcsolta össze Betlehemet az eucharisziával: az a Krisztus, aki egykor szegény gyermekként feküdt a jászolban, az oltár szentségében ismét jelen van. Ferenc vallásosságának két legfontosabb vonása találkozott ezen az éjszakán.

Az egyik Krisztus emberségének rendkívül erős hangsúlya volt. Nem elsősorban elvont hittételeken keresztül akarta megközelíteni őt. A gyermek, a jászol, a széna, a szegénység számára azt mutatta meg, hogy Isten vállalta az emberi lét törékenységét. A másik az eucharisztia iránti mély tisztelete volt.

Ez azért is fontos, mert segít megérteni, mennyire félrevezető lenne Ferencet az intézményes egyházzal szemben álló, szabad vallási lázadóként ábrázolni. Éppen azokhoz a keresztény tanításokhoz kötődött különösen erősen, amelyek az egyházi szentségi rend középpontjában álltak. A szegénység radikalizmusa és az eucharisztikus vallásosság nála nem ellentét volt. Celanói Tamás leírásában Greccio „új Betlehemmé” változott.

A megfogalmazás hagiográfiai, de jól érzékelteti Ferenc módszerét. Nem azt akarta, hogy hallgatói csupán emlékezzenek egy több mint ezer évvel korábbi eseményre. Közel akarta hozni hozzájuk. A születést jelen

idejű tapasztalattá tette. Ugyanezt tette máskor is.

Amikor prédikált, gyakran képekben és gesztusokban gondolkodott. Nem tudományos érveléssel próbált hatni. Testével, hangjával, ruhájával, életformájával és időnként látványos cselekedetekkel fejezte ki mondanivalóját. Ebben a tekintetben talán valóban volt valami a középkori énekmondók és mutatványosok világából abban, ahogyan megszólította közönségét.

A későbbi hagyomány kedvelte azt a kifejezést, hogy Ferenc és társai „Isten trubadúrjai” vagy „Isten énekmondói” voltak. A megfogalmazás nem pusztán költői játék. Ferenc fiatalkorában jól ismerte az udvari kultúra nyelvét, az éneket, a lovagi történetek gesztusait. Megtérése után ezekből nem minden tűnt el. Átalakultak.

A lovas szolgál egy úrnak. Ferenc is. Csakhogy az úr többé nem földi fejedelem. A trubadúr egy hölgyet énekel meg. Ferenc pedig a Szegénységet. A középkori társadalom ismert formáit új tartalommal töltötte meg. Greccióban is ezt tette. A betlehemi jelenet nem teológiai újdonságot közölt. A hit jól ismert történetét rendezte át úgy, hogy az emberek saját szemükkel lássák annak testi és anyagi oldalát.

A történethez hamar csoda is kapcsolódott. Celanói Tamás szerint egy jámbor férfi látomásban úgy látta, mintha a jászolban fekvő élettelen gyermek Ferenc közeledésére életre kelne. A biográfus maga is értelmezi a képet: Krisztus gyermekése mintha feledésbe merült volna az emberek szívében, Ferenc pedig újra felébresztette az emlékezetét. A látomás történeti értelemben természetesen nem ellenőrizhető. Az értelmezés azonban pontosan rávilágít Greccio jelentőségére.

Ferenc nem új Krisztust talált ki. Egy elfeledett hangsúlyt tett újra láthatóvá. A középkori kereszténységben Krisztus király, bíró és megfeszített megváltó képe különösen erős volt. Ferenc ehhez új hangsúllyal kapcsolta hozzá a gyermek törékenységet és szegénységét. A mindenható Isten jászolban fekvő újszülöttként jelenik meg.

Ez a paradoxon mélyen hatott rá. Ferenc szegénységeszménye innen nézve nem elsősorban társadalmi tiltakozásként érthető. Krisztológiai alapja volt. Azért akart szegény lenni, mert Krisztus szegény lett. Ez különbséget jelent a modern társadalmi ideológiákhoz képest.

Ferenc természetesen észlelte a vagyoni különbségeket, és életével megkérdőjelezte a gazdagság társadalmi presztízst. De nem osztályharcot hirdetett. Nem azt mondta, hogy a szegény ember önmagában erkölcsileg jobb a gazdagnál. A választott szegénységben Krisztus követésének útját látta. Ezért Greccio legalább annyira fontos Ferenc megértéséhez, mint a szegénységről szóló szabályok. A regula megmondhatta, mit ne birtokoljanak a testvérek. Greccio megmutatta, miért. Ferenc utolsó éveinek több nagy eseményében ugyanez a törekvés tér vissza: láthatóvá és átélhetővé tenni Krisztus életének egy-egy mozzanatát. Két évvel később ez már saját testén jelent meg. La Vernán.

18. fejezet - La Verna

La Verna hegyvidéki magánya más világot jelentett, mint Assisi vagy Greccio. Erdők, sziklák, meredek lejtők vették körül. A területet évekkel korábban egy helyi birtokos bocsátotta Ferenc és testvérei rendelkezésére, akik remeteségként használták. Ferenc több alkalommal kereste fel, amikor hosszabb időre el akart vonulni imádkozni. 1224-ben különösen nagy szüksége lehetett erre a távolságra.

A rend intézményesedése folytatódott, az 1223-as regula már jogi keretet adott a Kisebb Testvérek életének, Ferenc egészsége pedig egyre rosszabb lett. A szemét súlyos betegség gyötörte, más testi bajai is voltak. Alig múlt negyvenéves, de szervezete jóval idősebb ember benyomását kelthette. Augusztus közepén vonult La Vernára, hogy Szent Mihály ünnepéig tartó hosszabb böjtöt és imádságos időszakot töltsön ott. Nem teljesen egyedül élt.

Néhány testvér kísérte, gondoskodtak róla, és a remeteségnek már volt bizonyos infrastruktúrája. Külön cellában imádkozhatott, közös helyen étkeztek, oltár is állt rendelkezésükre. A magány tehát nem azt jelentette, hogy Ferenc eltűnt volna a vadonban. Inkább

szabályozott visszavonultságot. Innen származik az életének egyik legtöbbet vitatott eseménye.

A stigmatizáció. A keresztény hagyomány szerint Ferenc testén megjelent Krisztus öt sebe: a kézen, a lábon és az oldalon. A későbbi ábrázolásokon egy keresztre feszített szeráf sugaraiból érkeznek a sebek Ferenc testébe. A jelenet annyira ismert lett, hogy könnyű egységes történetként kezelni. A legkorábbi források azonban nem teljesen egységesek.

Ezért itt különösen fontos a történeti óvatosság. Ferenc saját írásaiban egyetlen szót sem mond a stigmákról. Ez már önmagában figyelemre méltó. Ha rendkívüli természetfölötti jelként akarta volna használni őket saját tekintélyének növelésére, számos alkalma lett volna rá. Ehelyett hallgatott. A hozzá közel álló testvérek emlékei szerint igyekezett eltakarni a sebeket, és nem akarta, hogy beszéljenek róluk.

A hallgatás nem bizonyítja a csoda természetét. De Ferenc magatartásáról sokat elmond. A legkorábbi írásos tanúságtétel Illés testvértől származik, aki Ferenc halála után körlevélben tudatta a rend tagjaival alapítójuk halálát. Ebben már említi a Krisztus sebeihez hasonló testi jeleket. Nem ír részletes látomást, és nem nevezi

meg La Vernát sem.

Néhány évvel később Celanói Tamás első életrajza már részletesebb történetet közölt. Eszerint Ferenc látomásban egy hat szárnyú, keresztre feszített alakot látott, amely szeráfhoz hasonlított. A látomás után testén megjelentek a sebek. A későbbi hagyomány tovább pontosította a részleteket.

A stigmatizáció időpontját szeptember 14-éhez, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepéhez kapcsolták. A látomás alakját egyre egyértelműbben Krisztussal azonosították, a jelenetet pedig részletes párbeszédekkel egészítették ki. Minél messzebb kerülünk az eseménytől, annál gazdagabb lesz az elbeszélés. Ez klasszikus hagiográfiai folyamat. A történész számára ezért két külön kérdés merül fel.

Az egyik az, hogy voltak-e Ferenc testén olyan sebek, amelyeket kortársai Krisztus sebeiként értelmeztek. A másik az, hogyan keletkeztek. Az elsőre a források alapján viszonylag határozottabban lehet válaszolni. Ferenc halála után többen látták testét, és a sebek említése nagyon korán megjelenik. Nem évtizedekkel vagy évszázadokkal később született legenda. Már közvetlen környezetében létezett az a meggyőződés,

hogy testén különös elváltozások vannak.

A második kérdésre nincs történeti válasz. A csoda teológiai értelmezését sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet a történettudomány eszközeivel. Ugyanígy bizonytalanok azok a modern orvosi vagy pszichológiai magyarázatok, amelyek utólag próbálnak diagnózist adni egy több mint nyolcszáz éve meghalt ember testi jelenségeire. Manselli ezért józan álláspontra helyezkedik.

Azt hangsúlyozza, hogy Ferenc személyes élményének természetéről szinte semmit sem tudunk, mert ő maga hallgatott róla. A későbbi stigmatizációs esetekből visszakövetkeztetni az ő tapasztalatára módszertanilag bizonytalan volna. Ez talán a legtisztességesebb megközelítés. Van egy történetileg korán dokumentált testi jelenség. A jelentése hit és értelmezés kérdése.

A stigmatizáció mégis kulcsfontosságú Ferenc életének megértésében, mert szoros kapcsolatban állt azzal, ahogyan Krisztust szemlélte. Ferenc vallásosságának középpontjában egyre erősebben Krisztus emberi élete állt. Greccióban a születés szegénységét tette érzékelhetővé. La Vernán a szenvedő Krisztussal való azonosulás került előtérbe. A kettő nem

választható el.

A betlehemi gyermek és a megfeszített Krisztus ugyanannak a történetnek két pontja. Isten vállalja az emberi gyengeséget, majd a szenvedést és a halált. Ferenc ezt nem pusztán szemlélni akarta. Utánozni akarta.

Itt érkezünk el az imitatio Christi, Krisztus követésének egyik legradikálisabb középkori formájához. A kereszténység mindig is azt tanította, hogy a hívőnek Krisztust kell követnie, Ferenc azonban ezt különös testi és gyakorlati következetességgel értelmezte. Ha Krisztus szegény volt, ő is szegény akar lenni. Ha Krisztus vándorolt, ő is vándorol. Ha Krisztus szolgált, ő is szolgál.

Ha Krisztus szenvedett, ő sem akar kitérni a szenvedés elől. A stigmatizáció később ennek a követésnek végső jele lett a ferences hagyományban. Az alapító teste mintha maga is ikonná vált volna. Ez óriási jelentőséget adott Ferencnek a rend történetében. Halála után követői nem pusztán bölcs tanítóként tekinthettek rá, hanem olyan emberként, akinek testén Krisztus jelei jelentek meg.

Éppen ezért a stigmák körül hamar vita is támadt. Nem minden kortárs fogadta el őket egyformán. Egyes

egyházi emberek kétkedtek, mások túlzásnak vagy ferences önigazolásnak tartották a történetet. A rend viszont egyre nagyobb hangsúlyt helyezett rá. Ferenc ebben már nem vett részt.

Ő továbbra is rejtegette sebeit. La Vernáról lejövet állapota rosszabb volt, mint korábban. A sebek mellett régi betegségei is gyötörték. Utazásai egyre nehezebbé váltak. Időnként számárra vagy más állatra kellett ültetni, mert nem tudott hosszabb távon gyalogolni.

A rendalapító, aki éveken át járta Itália útjait, lassan elveszítette mozgásszabadságát. Ezzel együtt azonban írásai megsaporodtak. Minél kevesebbet tudott személyesen jelen lenni a testvérek között, annál fontosabbá váltak levelei, imái és rövid útmutatásai. La Vernán saját kezűleg írt áldást Leó testvérnek. Kevés olyan tárgyi emlék maradt fenn Ferencről, amely ennyire közvetlen kapcsolatot teremtet személyével. A pergamenen nem másoló keze, hanem Ferencé látható. A sebekről hallgatott, de barátjának áldást írt. Ez is jellemző rá. A rendkívüli élményt megtartotta magának. Az emberi kapcsolatot továbbadta.

19. fejezet – A Naphimnusz

Kevés szöveget társítanak olyan szorosan Assisi Szent Ferenchez, mint a Naphimnusz. Már a cím is olyan világot idéz fel, amely tökéletesen illeszkedik a modern Ferenc-képhez: napfény, madarak, víz, föld, természet és béke. Nem véletlen, hogy a 20–21. század környezetvédő gondolkodása különösen szívesen fedezte fel magának. Ferenc pápa 2015-ös enciklikájának kezdőszavai is innen származtak: *Laudato si'*, „Áldott légy” vagy pontosabban „Dicsértessél”.

A Naphimnusz azonban könnyű félreérteni, ha kizárólag modern természetversként olvassuk. A szöveg mindenekelőtt imádság. Nem a Napot dicséri. Istent dicséri a Napért. Nem a Földet teszi istenné. A Teremtőt magasztalja a teremtett világon keresztül. Ez a különbség alapvető Ferenc gondolkodásában. A himnusz valószínűleg több szakaszban született. Első nagy része 1225-ben, amikor Ferenc súlyos betegségei miatt San Damianóban tartózkodott. Szeme annyira érzékeny volt, hogy a fényt alig viselte el. A források szerint sötét, rossz körülmények között feküdt, fájdalmai voltak, és még az egerek is zavarták.

Ebből a helyzetből született az egyik legderűsebb keresztény költemény. Ez önmagában figyelemre méltó. A fényt alig elviselő ember a Napért ad hálát. A beteg testű ember a víz, a tűz és a föld szépségéről beszél. A halálhoz közeledő ember a teremtés rendjében örömet talál. A vers nyelve umbriai népnyelv, nem latin. Ez is jelentős. Ferenc természetesen ismerte az egyház latin nyelvét annyira, amennyire vallási életéhez szüksége volt, de a Naphimnusz azon a nyelven alkotta meg, amelyet környezetének hétköznapi emberei is értettek.

A szöveg így az itáliai irodalomtörténet egyik korai jelentős népnyelvű emléke is lett. A himnusz első sorai Istent szólítják meg, majd sorra jelennek meg a teremtmények. Nap fivér. Hold nővér. Csillagok. Szél. Levegő. Felhő. Víz nővér. Tűz fivér. Földanya nővér. A családi megszólítás különleges. Ferenc nem kívülről nézi a természetet, mint valamilyen szép tájat. Önmagát ugyanabba a teremtetett rendbe helyezi. Az ember nem a teremtmények fölött álló idegen uralkodó, hanem rokoni kapcsolatban van velük abban az értelemben, hogy ugyanannak a Teremtőnek művei.

Innen érthető a modern ökológiai Ferenc-kép egyik valódi történeti alapja. De innen látható a különbség is. Ferenc nem ökológiai rendszerek sérülékenységéről,

klímaváltozásról vagy biodiverzitásról gondolkodott. Ezek modern tudományos fogalmak. Az ő kapcsolatát a természethez teológiai világkép határozta meg.

A Nap azért értékes, mert Istentől van. A víz azért „alázatos”, mert szolgál. A Föld azért anya, mert táplál és gyümölcsöt hoz. A teremtmények nem önmagukban szentek, hanem Teremtőjükre mutatnak. Ez mégsem teszi kevésbé radikálissá a szemléletet. Egy olyan korban, amikor az állatok, földek és természeti javak természetesen az ember használatának körébe tartoztak, Ferenc nyelvezete meglepően személyes kapcsolatot teremt a nem emberi világgal. Nem egyszerű eszközként nevezi meg a vizet vagy a tüzet.

Testvérnek és nővérnek szólítja őket. A Naphimnusz ezért valóban megnyitott egy olyan keresztény gondolkodási irányt, amelyet később joggal lehetett környezeti érzékenységhez kapcsolni. De a versnek van egy kevésbé ismert második rétege is. A megbocsátás. Ferenc 1225-ben Assisiben olyan konfliktusról értesült, amely a püspök és a város világi vezetője között alakult ki. A történet részleteit nem ismerjük teljes bizonyossággal, de a hagyomány szerint Ferenc új versszakokat fűzött a himnuszhoz azokról, akik Isten szeretetéért megbocsátanak, és békében viselik a

megpróbáltatásokat.

A verset ezután testvéreivel elénekeltette az egymással szemben álló felek előtt. Ez tipikusan ferenci megoldás. Nem jogi érvelést készített. Nem közvetítő bizottságot állított föl. Éneket küldött. Azt a költeményt, amely addig a teremtség egységéről szólt, kiterjesztette az emberi békére. A gondolat következetes. Ha a Nap és a víz testvér, akkor az ember sem élhet úgy, mintha a másik ember végleges ellenség volna. Ferenc békefelfogása itt újra visszatért ahhoz, amit egész életében keresett. Assisi polgárháborúja. Perugia. Collestrada. A keresztes tábor. Al-Kámil. A rend belső konfliktusai. A béke újra és újra olyan helyzetben lett fontos számára, ahol embercsoportok valamilyen okból már nem tudtak egymás mellett élni. A Naphimnusz utolsó bővítése még később született. Amikor Ferenc már saját halálának közelségét érezte, újabb sorokat diktált. Megjelent „nővérünk, a testi halál”. A megszólítás első hallásra meghökkentő. Az ember ösztönösen ellenséggként tekint a halálra. Ferenc ugyanabba a rokoni nyelvbe emelte, amelyben a Napot, a vizet és a Földet nevezte meg.

Ez azonban nem a halál romantikus megszépítése. A himnusz ugyanabban a részben különbséget tesz a testi

és a „második halál” között. A testi halál elkerülhetetlen minden ember számára. A valódi veszély Ferenc számára az Istentől való végső elszakadás. A testi halált ezért elfogadni lehet. Nem azért, mert jó. Hanem mert része annak a teremtetett emberi létnek, amelyből senki sem léphet ki. Ferenc ekkor már saját tapasztalatából tudta, mit jelent a test romlása. Látása gyenge volt. Mozgása nehéz. Fájdalmai egyre erősebbek. A Naphimnusz ezért nem egy egészséges ember naiv természetöröme. Egy súlyosan beteg ember hálaéneke. Ez adja egyik legmélyebb erejét. A vers nem azt mondja, hogy a világban nincs szenvedés. Az alkotója maga szenved. Nem azt mondja, hogy a halál nem félelmetes. Az alkotója közel van hozzá. Mégis képes a világot ajándékként látni. Ez talán közelebb visz Ferenc természetéhez való viszonyához, mint a madarakkal beszélgető szent későbbi kedves képei. Nem arról volt szó, hogy Ferenc különösen szerette a szép tájakat. Hanem arról, hogy a teremtetett világban mindenütt kapcsolatot látott. És ez a kapcsolat a Teremtőhöz vezetett. Élete utolsó másfél évében azonban már egyre kevésbé tudta személyesen bejárni ezt a világot. Aki korábban gyalogosan vándorolt városról városra, most többnyire mások segítségével utazott. A következő fejezetekben ezért a történet tere fokozatosan szűkülni

kezd. A hatalmasra nőtt rend mellett egy egyre
törékenyebb ember maradt.

HÁTTÉRGYÁR

20. fejezet – Az utolsó évek

La Verna után Ferenc élete egyre inkább a betegség, a fájdalom és a testi kiszolgáltatottság jegyében telt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy teljesen visszavonult volna. 1224 vége és 1225 eleje között még prédikáló körútra indult Umbriában és a Marche vidékén, igaz, ekkor már gyakran számaron utazott. A korábbi évek fáradhatatlan gyalogos vándora lassan olyan emberré vált, akit társainak kellett kísérniük, segíteniük, időnként szállítaniuk.

Különösen súlyos volt szembetegsége. Valószínűleg egyiptomi útja után romlott jelentősen látása, és állapotát a következő években sem sikerült javítani. A fényt egyre nehezebben viselte, szeme gyulladt és fájt, ezért gyakran elsötétített helyiségekben kellett tartózkodnia. Az a világ, amelyet korábban hosszú útjai során bejárt, fizikailag egyre kevésbé volt hozzáférhető számára.

Betegségeinek pontos diagnózisát nyolcszáz év távlatából nem lehet megbízhatóan felállítani. A középkori források tüneteket jegyeztek fel, nem korszerű orvosi kórképeket. Szembaj mellett emésztési és májproblémák, lázrohamok, vízkórra emlékeztető

duzzanatok és általános gyengeség is megjelenik a beszámolókbán. A modern életrajzírok többféle betegséget feltételeztek, a maláriától a trachomán át különböző emésztőszervi kórokig, de ezek között nincs olyan magyarázat, amely minden tünetet biztosan összekapcsolna.

A kor orvoslása ráadásul gyakran maga is komoly szenvedést okozott. Ferenc végül engedett Illés testvér és mások unszolásának, és kezeléseknak vetette alá magát. Fonte Colombóban egyik orvosa izzó vassal kauterizálta halántékát, abban a reményben, hogy ezzel javíthat látásán. Később a Rieti környéki San Fabianóban a füle mögött alkalmaztak fájdalmas beavatkozást, de egyik kezelés sem hozott érdemi javulást.

A középkori gyógyítás logikájában ezek az eljárások nem számítottak rendkívülinek. A test nedveinek egyensúlyáról és a betegségek eredetéről vallott elképzelések alapján a kauterizálás elfogadott terápiás módszer lehetett. Ferenc számára azonban a kezelések újabb megpróbáltatást jelentettek egy olyan időszakban, amikor teste egyébként is folyamatosan fájt.

A későbbi legenda természetesen ezeket a jeleneteket is a szentség bizonyítékává alakította. Ferenc állítólag

megszólította a tüzet, mielőtt az izzó vassal arcához értek, és „testvérének” nevezte. A történet tökéletesen illik a Naphimnusz világához, ezért könnyű elfogadni, ugyanakkor a történésznek itt is el kell választania a megtörtént eseményt annak későbbi értelmezésétől. A fájdalmas kezelés valószínűleg megtörtént, a hozzá kapcsolódó párbeszéd viszont már a ferences emlékezet világához tartozik.

Ferenc betegsége azért is különösen fontos, mert szegénységesszménye ekkor került szembe az emberi test legelemibb szükségleteivel. Egy egészséges fiatal férfi könnyebben vállalhat kevés ruhát, kemény fekhelyet és rendszertelen étkezést. Egy súlyosan beteg embernek viszont melege, megfelelő táplálékra, ápolásra és nyugalomra van szüksége. Ferencnek saját életében kellett megtanulnia, hogy a szegénység nem jelentheti a beteg ember elhanyagolását.

Ez az egyik pont, ahol gondolkodása árnyaltabbnak mutatkozik annál, mint amit a szélsőséges aszkézisről szóló legendák sugallnak. Saját testével gyakran keményen bánt, és később maga is beláthatta, hogy túlzásba vitte az önmegtagadást. Testvéreitől azonban nem azt várta, hogy betegségükben hősies önkínzást végezzenek. A közösség kötelességének tekintette, hogy

beteg tagjairól gondoskodjon.

Ez a változás nem a korábbi szegénység feladását jelentette. Inkább annak felismerését, hogy az evangéliumi élet mércéje nem a nélkülözés mennyisége, hanem az ember viszonya ahhoz, ami van és ahhoz, aki rászorul. Egy beteg testvér ellátása éppen ugyanúgy az irgalmasság része lehetett, mint a leprások szolgálata Ferenc megtérésének kezdetén.

Utolsó éveiben egyre több időt töltött olyan emberek közelében, akikhez személyes szeretet fűzte. Klára és a San Damianóban élő nővérek gondoskodtak róla, Leó testvér pedig az egyik legközelebbi társa maradt. Más korai testvérek is körülötte voltak, és ezekből az évekből több olyan történet maradt fenn, amely már nem a rendalapító nagy nyilvános tetteiről, hanem emberi kapcsolatairól szól.

Ferenc személyisége az utolsó években sem lett egyszerűen derűs és konfliktusmentes. A rend változásai bántották, időnként ingerülten reagált arra, amit az eredeti életformától való eltérésnek látott, és fizikai szenvedései sem tehatték könnyebbé természetét. A hagiográfia hajlamos ezeket a feszültségeket kisimítani, a történeti forrásokból azonban egy érzékeny, gyakran

szorongó ember alakja is előtűnik.

A betegséggel együtt növekedett benne annak tudata is, hogy ideje korlátozott. Ferenc negyvenes éveinek közepén járt, de életének utolsó szakaszában már többször úgy tűnt, hogy közel van a halálhoz. A testvérek ezért egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak minden szavának és gesztusának, ő pedig maga is megpróbálta összefoglalni azt, amit a rend számára feltétlenül megőrzendőnek tartott.

1226 tavaszán Sienába vitték gyógykezelésre. Állapota ott annyira súlyossá vált, hogy sok vért hányt, és környezete azt hitte, közel a vég. Ebben a helyzetben rövid üzenetet diktált a testvérek számára, amelyben három dolgot emelt ki: szeressék egymást, maradjanak hűek a szent szegénységhez, és engedelmeskedjenek az egyháznak. Alig lehetne tömörebben összefoglalni egész életprogramját. A testvériség.

A szegénység. Az egyházhoz való hűség. Nem véletlen, hogy élete végén éppen ezekhez tért vissza. Mindhárom olyan terület volt, amelyben a rend növekedése során feszültségek alakultak ki. A testvériséget veszélyeztette a hierarchia és a belső megosztottság, a szegénységet az intézmény anyagi szükségletei, az egyházhoz való

hűséget pedig az a lehetőség, hogy az eredeti eszmény nevében valaki szembeállítsa Ferenc tekintélyét a pápasággal.

Ferenc nem ezt az örökséget akarta hátrahagyni. Nem lázadó pártot. Hanem olyan közösséget, amely az egyházon belül őrzi meg radikális életformáját. Sienában végül nem halt meg. Állapota valamelyest javult, és Cortona közelében, a Celle nevű remeteségbe vitték. A betegség azonban tovább terjedt: hasa és lába megduzzadt, alig tudott enni, és hamar világossá vált, hogy felépülésre már alig van remény.

Ekkor Assisi felé indult. A városba, amelyet fiatalon el akart hagyni. A városba, amely kinevelte megtérése idején. A városba, amely most már attól félt, hogy máshol hal meg. Ferenc még életben volt, de környezete már szentként kezdett gondolkodni róla. Ez a változás az utolsó hónapok egyik legkülönösebb vonása. Assisi vezetői attól tartottak, hogy Ferenc útközben meghal, testét pedig valamelyik másik város megszerzi. A középkori városok számára egy híres szent ereklyéi vallási tekintélyt, zarándokokat és gazdasági előnyöket is jelentettek. Ezért fegyveres kíséretet küldtek érte, hogy biztonságosan Assisibe jusson. Ferenc, aki egész életében kerülte a birtoklást, ekkor maga vált valami

olyasmivé, amit birtokolni akartak. A paradoxon aligha lehetne nagyobb.

HÁTTÉRGYÁR

21. fejezet - Végrendelet

Ferenc Végrendelete azért különleges dokumentum, mert nem szabályzatnak készült, mégis az egyik legfontosabb szöveg lett a ferences rend történetében. Nem rendszerezi a rend kormányzását, nem ír elő részletes liturgikus rendet, és nem alkot új teológiai tanítást. Sokkal inkább visszatekintés arra, hogyan indult minden, és figyelmeztetés arra, mit ne veszítsenek el a testvérek.

Éppen ezért a történeti Ferenc megértésében nagyobb súlya van, mint számos későbbi legendának. A szöveg mögött maga az alapító áll, még ha valószínűleg diktálta is, és még ha a végleges forma több alkalommal hozzáadott részekből állhatott össze. A hangja személyes, néhol kemény, máshol szinte emlékezően egyszerű. A Végrendelet első mondata visszavisz a leprásokhoz. Nem Rómát említi.

Nem III. Incét. Nem a rend megalapítását. Nem a stigmatizációt. Még csak a San Damianó-i keresztet sem. Életének fordulátát abban látja, hogy Isten a leprások közé vezette. Ezzel mintha élete végén szándékosan visszahúzná saját történetét azokhoz az emberekhez, akiknek sem nevük, sem rangjuk nem maradt fenn.

Ez a választás önmagában üzenet volt a rend számára. A ferencesek ekkorra már pápákkal, bíborosokkal és egyetemi mesterekkel álltak kapcsolatban. A testvérek Európa-szerte prédikáltak, a rend egyre nagyobb egyházi tekintélyre tett szert. Ferenc viszont arra emlékeztette őket, hogy az egész egy olyan pillanatból indult, amikor egy gazdag kereskedő fia közel ment azokhoz, akiktől addig undorodott.

A Végrendelet másik fontos témája az egyház és a papok iránti tisztelet. Ferenc itt szokatlanul erős kijelentéseket tesz. Még akkor is ragaszkodik a papok tiszteletéhez, ha személyesen bűnösnek vagy méltatlannak látszanak, mert rajtuk keresztül részesülhet az eucharishtiában.

Ez a rész világosan mutatja, mennyire távol állt attól a vallási radikalizmustól, amely az egyházi hierarchia erkölcsi hibáiból a szentségi rend érvénytelenségére következtetett. Ferenc pontosan láthatta a klérus hibáit, de nem akarta követőit arra felhatalmazni, hogy bíróként álljanak a papok fölé. A Végrendeletben ezért különös módon kapcsolódik össze a radikális szegénység és a radikális engedelmesség.

Kívülről nézve ez ellentmondásnak tűnhet. Ferenc olyan életet választott, amely önmagában bírálta a kor társadalmi és egyházi gazdagságát, ugyanakkor elutasította azt a gondolatot, hogy emiatt szembe kellene fordulnia az egyház vezetésével. Ebben rejlett egész életének egyik legnehezebben fenntartható egyensúlya.

A szöveg ezután felidézi az első testvérek érkezését. Ferenc azt mondja, senki sem mutatta meg neki, mit kell tennie, hanem maga az Úr nyilatkoztatta ki számára, hogy az evangélium szerint éljen. A mondat a későbbi vitákban rendkívüli súlyt kapott, mert az alapító saját életformájának isteni eredetét hangsúlyozta vele. Ez azonban nem azt jelentette számára, hogy független lenne az egyháztól. Az isteni hivatás és az egyházi jóváhagyás egyszerre volt fontos.

Ferenc számára az egyik nem semmisítette meg a másikat. A Végrendeletben különösen erősen tér vissza a szegénység kérdése. Ferenc emlékezteti testvéreit, hogy kezdetben egyszerű ruhával elégedtek meg, kézi munkát végeztek, és ha nem kaptak fizetséget, alamizsnáért mentek. Nem szégyenként tekintettek erre, hanem annak az életnek részeként, amelyet választottak. Érezhető, hogy Ferenc itt már nem pusztán múltat idéz fel.

Összehasonlít. A kezdeti közösséget azzal a renddel, amelyet maga körül látott 1226-ban. Ez a különbség fájhatott neki. A rend már nagyobb házakat használt, tanult testvéreket képzett, egyházi feladatokat vállalt, és egyre összetettebb módon kellett megoldania anyagi szükségleteit. Ferenc tudta, hogy az idő nem fordítható vissza. Mégis attól tartott, hogy az intézményi szükségszerűségek mögött lassan elhalványul a kezdeti választás.

Ezért ragaszkodott ahhoz, hogy a testvérek ne kérjenek pápai kiváltságokat saját biztonságuk érdekében. A rendelkezés nehezen volt összeegyeztethető azzal a valósággal, amelyben a rend ekkor már működött. Egy nemzetközi közösségnek szüksége volt jogi védelemre. A helyi püspökökkel kialakuló konfliktusokat, prédikációs jogokat, házak használatát és számos más kérdést a pápai kúria segítsége nélkül egyre nehezebb lett volna rendezni. Ferenc azonban éppen ebben látott veszélyt.

Ha a testvérek hatalmi eszközökkel védik magukat, elveszíthetik kisebbségüket. A „kisebb testvér” akkor hiteles, ha nem kényszeríti ki saját igazát. Ez az elképzelés egy nagy intézmény számára szinte megvalósíthatatlan volt. Mégis ez adja Ferenc politikai

gondolkodásának egyik legeredetibb vonását. Nem az volt a célja, hogy közössége minél több jogot szerezzen. Inkább attól félt, hogy a jogok birtoklása ugyanúgy hatalommá válhat, mint a pénz.

A Végrendelet legvitatottabb része a szabály értelmezéséről szól. Ferenc kijelenti, hogy senki ne tegyen magyarázó jegyzeteket sem a regulához, sem a Végrendelethez, és ne mondja azt, hogy a szavakat „így kell érteni”. A testvérek egyszerűen, magyarázat nélkül tartsák meg azokat. Ebben szinte hallani lehet utolsó éveinek frusztrációját.

Ferenc egész életében attól tartott, hogy a pontos magyarázatok fokozatosan feloldják az eredeti követelményt. Ha például a regula azt mondja, hogy a testvérek ne birtokoljanak vagyont, egy jogász könnyen kialakíthat olyan konstrukciót, amelyben formálisan valóban nem ők a tulajdonosok, de ténylegesen biztonságosan használják az épületet és a vagyont. Jogi értelemben a szegénység megmarad, életformaként azonban átalakulhat. Ferenc ezért nem magyarázatot akart. Megvalósítást.

Csak hogy ez a követelmény önmagában is értelmezésre szorult. Mit jelent „egyszerűen” megtartani

a regulát? Hogyan alkalmazható ugyanaz a mondat más éghajlaton, más társadalmi helyzetben, más munkakörben? Ferenc szándéka világos volt, de az a kívánsága, hogy szavaihoz soha ne kelljen értelmezés, aligha volt teljesíthető. Halála után szinte azonnal elkezdődött az, amit meg akart akadályozni.

Magyarázni kezdték. A pápától kérdezték, hogyan kell érteni szavait. A jogászok megoldásokat kerestek. A rend különböző irányzatai saját álláspontjuk igazolására hivatkoztak rá. A Végrendelet így pontosan annak a vitának vált egyik fő dokumentumává, amelyet Ferenc lezárni akart vele. Ez az irónia azonban nem csökkenti jelentőségét. Éppen ellenkezőleg. A szöveg megmutatja, mi volt számára élete végén a legfontosabb. Nem azt írta össze, mit ért el. Nem sorolta fel a rend tartományait, nem beszélt saját csodáiról, és nem említette a szultánnal való találkozást sem. A leprásokat említette. A templomokat. A papokat. Az első testvéreket. A munkát. A szegénységet. Az engedelmisséget. Majd megáldotta követőit. Olyan ember testamentuma ez, aki tudta, hogy nem képes többé saját kezében tartani művét, ezért legalább azt akarta világossá tenni, mire emlékezzenek. A rend azonban ekkor már nem csak Ferencé volt. És hamarosan Ferenc sem lesz többé a rendé abban az

értelemben, ahogyan életében volt. A halála után mindenki örökséget kezdett formálni belőle.

HÁTTÉRGYÁR

22. fejezet - Nővérünk, a halál

1226 nyarán Ferenc már tudta, hogy életének vége közel van. Sienai válságát túlélte, de szervezete nem erősödött meg tartósan. Cortona környékéről vissza akart térni Assisihez, és különösen a Porciunkulához vonzódott. A kis templom több mint másfél évtizede közösségének egyik legfontosabb helye volt, és Ferenc azt kívánta, hogy ott fejezze be életét, ahol a testvériség első éveihöz annyi emlék kötötte.

Útközben azonban állapota annyira rossz volt, hogy átmenetileg hűvösebb hegyvidéki helyre kellett vinni. Assisi vezetői közben egyre nyugtalanabbak lettek. A beteg Ferencet már nem csupán szeretett városlakóként vagy vallási vezetőként szemlélték, hanem olyan emberként, akinek teste halála után rendkívüli értéket képviselhet. A középkori ereklyekultusz világában ez teljesen érthető volt. Egy szent teste a város vallási rangját emelte.

Zarándokokat vonzott. A szent közbenjárása pedig a közösség védelmének ígéretét jelentette. Ezért az assisiek attól féltek, hogy Ferenc esetleg Perugia vagy más település közelében hal meg, és maradványai idegen kézre kerülnek. Fegyveres kíséretet küldtek érte, és

gondoskodtak róla, hogy biztonságosan Assisibe jusson. A város számára Ferenc már halála előtt ereklivé kezdett válni.

Ő maga aligha gondolkodhatott így. Ferenc életében következetesen bizalmatlan volt az olyan tekintéllyel szemben, amely személyét mások fölé emelte. Nem tagadta, hogy különleges hivatást kapott, és nem volt híján annak a meggyőződésnek sem, hogy küldetése jelentős. Mégis állandóan visszatért ahhoz a gondolathoz, hogy az ember értékét csak az mutatja meg, milyen Isten előtt.

Az utolsó hónapokban egy ideig Guido püspök assisi palotájában helyezték el. Innen már láthatta vagy legalább érzékelhette azt a várost, amelynek utcáin egykor ünneplő társaságokat vezetett, majd amelynek lakói megtérése idején bolondnak tartották. Assisi most már saját szentjének tekintette, noha a hivatalos szentté avatás még két évre volt. A hagyomány szerint Ferenc ekkor is megpróbált békét teremteni.

A püspök és Assisi világi vezetője között súlyos konfliktus alakult ki. Ferenc a Naphimnusz megbocsátásról szóló részét erre a helyzetre alkalmazta, és testvérei elénekelték az érintettek előtt. A történet

szerint a két férfi kibékült.

A részletek hagiográfiai formában maradtak fenn, de a történet jól illeszkedik Ferenc egész életéhez. A háborút fiatalon maga is megtapasztalta, később pedig újra és újra a megbékélést tekintette a keresztény élet egyik legfontosabb következményének. Assisiben azonban nem akart meghalni a püspöki palotában. A Porciunkulába kíváncszott.

Ezzel mintha tudatosan visszafelé haladt volna saját életében. A rend már egész Európában jelen volt, neki viszont nem Rómára, nem valamely nagy rendházra, és nem azokra a helyekre volt szüksége, ahol tekintélyes emberek fogadták. A kicsiny templomot választotta. A kezdetet.

A Porciunkula jelentőségét nehéz kizárólag földrajzi helyhez kötni. Ferenc számára annak az időnek az emléke volt, amikor a testvérek még kevesen voltak, nem rendelkeztek komoly intézménnyel, és életük legfontosabb tartalma a közös szegénység, imádság és vándorlás volt. Ezért halála közeledtével arra kérte társait, hogy soha ne hagyják el ezt a helyet. Nem azért, mert birtokolniuk kellett. Éppen ellenkezőleg.

A Porciunkula értékét részben az adta, hogy nem saját tulajdonként tekintettek rá. Ferenc azt akarta, hogy a rend növekedése közben legalább egy hely továbbra is emlékeztesse őket kezdeti állapotukra.

Az utolsó napokról szóló elbeszélések természetesen sűrűn tartalmaznak jelképes mozzanatok. Ferenc kenyeret áldott és osztott társainak, felolvastatta Krisztus szenvedéstörténetét, énekeltette a Naphimnuszt, és búcsút vett a testvérektől. A történetek részletei különböző forrásokból származnak, ezért nem lehet minden elemet pontos időrendbe rendezni, de az összkép hitelesnek tűnik: tudatosan készült a halálra, és környezetét is erre készítette. A Naphimnusz utolsó verse ekkor különös közelséget kapott. „Nővérünk, a testi halál.”

Az elnevezés nem jelenti azt, hogy Ferenc ne érezte volna saját testének szenvedését vagy ne tudta volna, mit veszít el. Éppen ellenkezőleg, utolsó éveiben minden korábbinál közvetlenebbül tapasztalta a fizikai törékenységet. A halál elfogadása ezért nem a test jelentőségének tagadása volt. A keresztény remény nyelvén próbálta megszelídíteni azt, ami elkerülhetetlen. A források szerint azt is kérte, hogy földre fektessék.

A jelenet tökéletesen megfelelt annak a későbbi Ferenc-képnek, amelyben meztelenül kíván visszatérni a földhöz, semmit sem megtartva abból, amit élete során használt. Lehetséges, hogy az elbeszélés egyes részletei hagiográfiai kidolgozást kaptak, de szimbolikája szorosan kapcsolódik egész életének irányához. Fiatalon ruháit apja előtt vetette le. Halálakor a világ előtt mondott le mindenről. A két jelenet között húsz év telt el.

A szegénység, amely kezdetben családi szakítás és társadalmi botrány volt, az élet végére teljes önazonossággá vált. október 3-án este Ferenc meghalt. A liturgikus nap középkori számítása és a későbbi ünneplés miatt emléknapja október 4. lett. Az esemény pontos órája kevésbé fontos annál, ami szinte azonnal megkezdődött körülötte.

Az ember halálával megszületett a szent. Illés testvér rövid időn belül körlevelet küldött a rend tagjainak. Nemcsak az alapító haláláról számolt be, hanem testén látható sebekről is. Ezzel a stigmatizáció története már Ferenc halálának pillanatában a közösségi emlékezet középpontjába került. Másnap testét Assisi felé vitték.

A menet San Damiano mellett is megállt, hogy Klára és nővérei búcsút vehessenek tőle. A jelenet különösen

erős lezárása annak a kapcsolatnak, amely több mint egy évtizeddel korábban kezdődött. Klára ekkor még hosszú évtizedekig élt, és a ferences szegénység egyik legkövetkezetesebb őrzője lett. Ferenc teste végül Assisibe került. A város, amely egykor konfliktusokkal, kereskedelmi ambíciókkal és társadalmi háborúval formálta fiatal éveit, most saját vallási identitásának középpontjába helyezte. Halálával lezárult Francesco di Bernardone élete. Assisi Szent Ferenc története viszont ekkor kezdődött igazán.

23. fejezet - Két év alatt szent

Ferenc halála után rendkívül gyorsan megindult a szentté avatás folyamata. A középkorban ez önmagában nem volt példátlan, de a tempó mégis feltűnő. 1226 októberében meghalt, 1228 nyarán pedig IX. Gergely pápa már ünnepélyesen a szentek közé iktatta. A folyamat gyorsaságát részben az magyarázza, hogy a pápa személyesen is ismerte őt: Hugolin bíborosként évek óta kapcsolatban állt Ferencel és rendjével, védelmezőjük volt, és közelről látta a mozgalom növekedését.

1227 márciusában Hugolinból IX. Gergely lett. Ferenc halála így olyan pápaság kezdetére esett, amelynek vezetője nem kívülállóként tekintett a ferences mozgalomra. Ismerte alapítóját, értette jelentőségét, és azt is tudta, milyen szerepet játszhat a rend az egyház életében. Ez önmagában sokkal gyorsabbá tehetette a szentté avatást, mint ha egy idegen pápának kellett volna éveken át tanúvallomásokból megismernie Ferenc személyét. A folyamat azonban nem pusztán személyes pártfogásból állt.

A 13. század elején a pápaság egyre erősebben magához vonta a szentté avatás ellenőrzését. A korábbi

századokban a helyi tisztelet sokszor megelőzte a hivatalos elismerést, a pápai kanonizáció azonban fokozatosan olyan eljárássá vált, amelyben tanúvallomások, csodákról szóló beszámolókat és az illető életének példamutató voltát is vizsgálták. Ferenc esetében is gyűjtöttek tanúvallomásokat, különösen a halála után neki tulajdonított gyógyulásokról.

A dokumentáció részletei nem maradtak fenn olyan teljességben, hogy lépésről lépésre rekonstruálhatnánk az eljárást. Annyi azonban világos, hogy a tanúk elsősorban olyan gyógyulásokról számoltak be, amelyek Ferenc sírjához vagy közbenjárásához kapcsolódtak. Vakok, bénák és más betegek gyógyulása szerepelt a történetekben, vagyis ugyanaz a csodatípus, amely más középkori szentek kanonizációs anyagában is gyakran megjelent. A stigmák szerepe ennél bizonytalanabb.

A későbbi ferences emlékezet számára aligha lehetett volna fontosabb bizonyíték Ferenc különleges szentségére, mint Krisztus sebeinek megjelenése testén. Mégis feltűnő, hogy a kanonizáció korabeli pápai dokumentumai nem helyezik ezt olyan hangsúllyal előtérbe, mint a későbbi hagyomány. IX. Gergely évekkel később már nagy jelentőséget tulajdonított a stigmatizációnak, de 1228-ban a hivatalos eljárás fő súlya

inkább Ferenc életének és halála utáni csodáinak elismerésén lehetett.

A gyorsaság mögött politikai körülmények is álltak, de ezekkel óvatosan kell bánni. 1228-ban IX. Gergely súlyos konfliktusban állt II. Frigyes császárral. A pápa kiközösítette az uralkodót, a római politikai helyzet pedig annyira bizonytalanná vált, hogy IX. Gergely elhagyta a várost. Ebben az időszakban Umbriában tartózkodott, és Assisibe is eljutott. Kézenfekvő volna ebből azt a következtetést levonni, hogy Ferenc szentté avatása egyszerű pápai propagandafogás volt II. Frigyes ellen.

Erre nincs elegendő bizonyíték. A kanonizáció dokumentumai nem teszik Ferencet császárellenes szimbólummá, és Celanói Tamás korai életrajza sem ezen a módon használja alakját. A politikai környezetet mégsem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni. Egy olyan szent, aki az evangéliumi szegénységet az egyház iránti engedelmességgel kapcsolta össze, rendkívül hasznos példát kínált a pápaság számára egy olyan korban, amikor több vallási mozgalom éppen az egyház gazdagságát és hatalmát bírálta. Ferenc azt bizonyította, hogy lehet radikálisan szegényen élni anélkül, hogy az ember elszakadna Rómától.

Ez a pápaság számára nagy érték volt. A kanonizáció így Ferenc személyes életszentségének elismerése és egyben egy bizonyos egyházmodell megerősítése lett. A pápa olyan embert emelt oltárra, aki az evangéliumhoz való radikális visszatérést nem az intézmény ellenében, hanem annak keretei között valósította meg. Az üzenet különösen erősen szólt azokhoz a csoportokhoz, amelyek azt állították, hogy az egyház gazdagsága miatt már elveszítette jogát az evangélium hiteles képviselésére. Ferenc szentté avatása tehát nem szelídítette meg teljesen a szegénység kihívását.

Inkább magába fogadta. Az egyház azt mondhatta: az az ember, aki minden vagyonáról lemondott, nem ellenünk állt. Közülünk való volt.

A kanonizációra 1228. július 16-án került sor Assisiben, a San Giorgio-templom előtti téren. IX. Gergely személyesen vezette a szertartást. A pápai döntéssel Francesco di Bernardone tisztelete helyi és rendi emlékezetből az egész latin egyház számára hivatalossá vált. Két évvel korábban még beteg emberként vitték vissza ugyanebbe a városba.

Most már Szent Ferenc volt. A folyamat ennél is gyorsabban tárgyasult. Már a kanonizáció befejezése

előtt megindultak egy új, nagyszabású bazilika előkészületei. Assisi városa területet biztosított, IX. Gergely adományokat kért a kereszténység híveitől, Illés testvér pedig meghatározó szerepet vállalt az építkezésben. A kontraszt nyilvánvaló volt.

Ferenc, aki kis templomokat javított, és azt kívánta, hogy testvérei ne birtokoljanak semmit, halála után alig néhány évvel monumentális templomot kapott. A bazilika építését gyakran úgy állítják be, mint Ferenc eredeti szándékának elárulását. Ez azonban túlságosan egyszerű értelmezés. A középkori szentkultusz logikája szerint egy olyan ember sírja, akinek tisztelete gyorsan terjed, szükségképpen liturgikus és zarándokközponttá válik. A tömegek befogadására, az ereklyék őrzésére és a liturgia ünnepélyes végzésére megfelelő épület kellett.

A kérdés inkább az volt, milyen gyorsan változott meg a lépték. Ferenc életében a Porciunkula szűk tere fejezte ki a kezdeteket. Halála után a bazilika már egy világrend nagyságú igényt hordozott. A rend többé nem maradhatott kicsi. A szent sem maradhatott pusztán az első testvérek személyes emléke. A kanonizációval az egyház saját Ferenc-képet kezdett kialakítani. Ehhez szükség volt hivatalos életrajzra is. IX. Gergely ezért Celanói Tamást bízta meg Ferenc életének megírásával.

A döntés legalább olyan fontos volt, mint a bazilika alapkövének letétele. A kőből épülő emlékmű mellett megszületett az irodalmi emlékmű. Ferenc életét ettől kezdve már nem csupán azok mesélték, akik személyesen ismerték. Elkezdődött a küzdelem azért is, hogyan kell emlékezni rá.

24. fejezet - Kié volt az igazi Ferenc?

Assisi Szent Ferenc életrajzának egyik különös sajátossága, hogy kevés középkori emberről maradt fenn ennyi egymással részben párhuzamos, részben ellentmondó elbeszélés. Első pillantásra ez a történész szerencsájének tűnik. Minél több forrás, annál többet tudhatunk. Ferenc esetében azonban a bőség maga is probléma.

A róla szóló életrajzok nem tekinthetők egymástól független tanúvallomásoknak. Későbbi szerzők ismerték és használták a korábbi műveket, javították, átrendezték vagy új szempontból értelmezték őket. A rend belső konfliktusai is befolyásolták, melyik Ferenc-képet tartották fontosnak. Emiatt ugyanaz az esemény többféle változatban maradhatott fenn, és a különbségek mögött nem pusztán rossz emlékezet áll. A legkorábbi átfogó életrajz szerzője Celanói Tamás volt.

Ferencet személyesen is ismerhette, bár nem tartozott a legelső assisi társak szűk csoportjához. Tanult testvér volt, részt vett a rend németországi missziójában, majd visszatért Itáliába. IX. Gergely pápa röviddel a kanonizáció után megbízta, hogy írja meg az új szent

életét. Az első életrajz rendkívül gyorsan elkészült.

Celanói Tamásnak egyszerre kellett történetet, példaképet és hivatalos szentéletrajzot alkotnia. Műve ezért felbecsülhetetlen történeti forrás, de nem modern életrajz. Az eseményeket teológiai jelentés szerint rendezi el, bibliai párhuzamokat alkalmaz, csodákról számol be, és Ferenc életét olyan formában mutatja be, amely alkalmas arra, hogy szentségét bizonyítsa. Ez nem hibája a műnek. Ez a műfaja.

A probléma akkor kezdődik, ha évszázadokkal később szó szerinti jegyzőkönyvként olvassuk. Celanói Tamás első életrajza ráadásul még nagyon közel született a kanonizációhoz. Az új szent nyilvános képe ekkor még formálódott. A rend belső vitái sem bontakoztak ki teljes erővel, ezért olyan konfliktusok, amelyek később döntő jelentőségűvé váltak, az első műben kevésbé hangsúlyosan jelennek meg. Néhány évtized múlva már más helyzet állt elő.

A testvérek között sok történet keringett Ferencről, amely nem került be az első életrajzba. Az 1244-es genovai rendi káptalan ezért felszólította azokat, akik emlékeket őriznek róla, hogy gyűjtsék össze őket. Különösen fontos szerep jutott azoknak a társaknak, akik

életének egyes szakaszaiban közel álltak hozzá. Ebből a forrásgyűjtésből több hagyomány nőtt ki.

Celanói Tamás újabb művet készített, amelyet magyarul leginkább Ferenc második életrajzaként szokás emlegetni, bár eredeti címe ennél árnyaltabb. Itt már jóval több személyes történet, konfliktus és emlékezés jelenik meg. A szerző olyan epizódokat is felhasznált, amelyeket az első könyvben még nem ismert, vagy amelyeket akkor nem tartott célszerűnek közölni. Fontos forrás lett a Három társ legendája is.

A cím azt sugallja, hogy három közeli társ, Leó, Rufinus és Angelus közös munkájáról van szó. A fennmaradt szöveg keletkezése azonban ennél bonyolultabb. Kapcsolódik ahhoz az anyaggyűjtéshez, amelyet a rend vezetése kezdeményezett, de a kézirati hagyomány későbbi, és nem lehet egyszerűen három szemtanú változtatás nélküli beszámolójaként kezelni. Hasonló problémákat vet fel az Assisi kompiláció, amelyet korábban Perugiai legendaként is emlegettek.

Ebben számos olyan történet olvasható, amely erősen személyes hangú és a mindennapi Ferencről őriz részleteket. Többször visszatér az a fordulat, hogy „mi, akik vele voltunk”, ami közeli társak emlékezetére

utalhat. Ugyanakkor maga a szöveg későbbi szerkesztés eredménye, és nem lehet minden részéről megállapítani, pontosan mikor és milyen közvetítéssel került jelenlegi formájába. Ez az a pont, ahol megszületik a modern kutatás úgynevezett „ferences kérdése”. A probléma lényege: hogyan rekonstruálható a történeti Ferenc olyan forrásokból, amelyek egymásra épülnek, különböző céllal keletkeztek, és sokszor ugyanazt az eseményt eltérően beszélik el?

A 19. század végétől a kutatók egyre nagyobb szenvedéllyel próbálták szétválasztani az eredeti emléket a későbbi szerkesztéstől. Voltak, akik a hivatalos rendi forrásokkal szemben az első társak hagyományát tartották hitelesebbnek. Mások arra figyelmeztettek, hogy az „első társak” anyaga sem érintetlen emlékezet, hanem ugyanúgy szerkesztett és teológiailag értelmezett hagyomány. A vita azért lett különösen éles, mert a forráskritika összekapcsolódott egy másik kérdéssel.

Ki változtatta meg Ferenc eredeti eszményét? Ha valaki úgy vélte, hogy a rend későbbi vezetése feladta az alapító radikális szegénységét, hajlamos volt azokat a forrásokat előnyben részesíteni, amelyek Ferenc és az intézmény közötti feszültségeket hangsúlyozzák. Ha valaki inkább a rend történeti fejlődésének

szükségességét emelte ki, könnyebben elfogadta a hivatalosabb Ferenc-képet. A forrásvita tehát részben a rend önértelmezésének vitája lett.

A modern történésznek ezért minden szövegnél több kérdést kell egyszerre feltennie. Mikor keletkezett? Ki írta vagy szerkesztette? Milyen korábbi forrásokat használt? Milyen közönségnek szánta? Milyen rendi vagy egyházi helyzetben dolgozott? Miért éppen ezt a történetet választotta ki, és mit akart vele bizonyítani?

E módszer egyik következménye, hogy nincs olyan egyetlen középkori forrás, amelyből önmagában meg lehetne írni az „igazi” Ferenc történetét. A forrásokat egymással kell ütköztetni. És mindenekelőtt Ferenc saját írásaival. A Végrendelet ezért alapvető. Ugyanezért fontosak a regulák, levelek, intelmek, imák és a Naphimnusz. Ezek sem problémamentes dokumentumok, de legalább nem egy későbbi életrajzíró mondja meg bennük, milyennek kell látnunk Ferencet.

A történeti Ferenc ezért gyakran éppen ott bukkan elő a legvilágosabban, ahol saját emlékezése eltér a későbbi hagiográfiától. Ő a leprásokkal kezdi megtérésének történetét. A későbbi legenda inkább a San Damianó-i keresztet emeli ki. Ő nem beszél saját stigmáiról. A

későbbi hagyomány egyik legfontosabb ismertetőjegyévé teszi őket. Ő a Végrendeletben a munka, a szegénység és az engedelmesség kezdeti tapasztalataira emlékeztet. A rend története később részletes jogi kérdéssé alakítja ezeket. Ez nem jelenti azt, hogy a későbbi Ferenc hamis. Inkább azt, hogy több Ferenc-kép rakódott egymásra. Az egyik az emberé, aki 1181 vagy 1182 körül megszületett Assisiben és 1226-ban meghalt. A másik a szenté, akit kortársai és közvetlen utódai emlékezetükből megformáltak. A harmadik a rendalapítóé, akinek tekintélyére különböző ferences irányzatok hivatkoztak. A negyedik az egyház egyetemes szentjéé. A későbbi évszázadok pedig újabb és újabb rétegeket tettek hozzá. A történész feladata nem az, hogy ezek közül egyszerűen kiválasszon egyet és a többit kidobja. Maga az átalakulás is történeti jelenség. Ferenc utóélete ugyanolyan fontos része európai jelentőségének, mint az 1226 előtti élete. Ehhez azonban még meg kellett történnie valaminek. A sokféle emlékezetet egy időre egységesíteni kellett. Ezt a feladatot Szent Bonaventura vállalta magára.

25. fejezet - Amikor eltűnt az ember a szent mögött

Ferenc halála után három évtizeddel a Kisebb Testvérek Rendje már egészen más intézmény volt, mint 1226-ban. Európa egyetemi központjaiban jelen volt, teológusokat és püspököket adott az egyháznak, misszionáriusai messzi földeken működtek, és tagjainak száma sokszorososa lett annak, amit Ferenc életében ismert. A növekedés azonban belső konfliktusokat is szült.

Egyes testvérek az alapító szegénységi követelményeinek szigorú megtartását hangsúlyozták. Mások úgy vélték, hogy a rend apostoli, oktatási és lelkipásztori feladatai csak intézményes keretek között végezhetők. A vita nem pusztán vagyonról szólt. Arról is, ki értelmezheti hitelesen Ferenc szándékát. Minden oldal idézhetett történeteket az alapítóról.

Ez idővel a rend egységét is veszélyeztette. 1257-ben Bonaventurát választották a Kisebb Testvérek miniszter generálisává. Bagnoregio szülötte volt, de szellemi otthonát Párizs jelentette. Kora egyik legjelentősebb teológusává vált, és egészen más világot képviselt, mint Ferenc első assisi társai. Személyesen nem ismerte

Ferenct.

Gyermekek voltak, amikor az alapító meghalt. Éppen ezért különösen érdekes, hogy végül az ő Ferenc-képe vált évszázadokra meghatározóvá. Bonaventura nehéz helyzetet örökölt. A rendnek egységes önképre volt szüksége. Nem lehetett minden tartományban más történetekből meghatározni, mit jelent az alapító követése. Az egymással versengő emlékezetek a szegénységről és a rendi vezetéssel való konfliktusokról egyre inkább aktuális viták fegyvereivé váltak.

Az 1260-as narbonne-i általános káptalan ezért Bonaventurát bízta meg Ferenc új, hivatalos életrajzának elkészítésével. Komolyan vette feladatát. Nem csupán korábbi könyvekből dolgozott. Felkereste még élő korai testvérek egy részét, köztük olyanokat, akik személyesen ismerték Ferenct. Beszélt Egyed testvérrel és olyan tanúkkal is, akik egyes fontos eseményekhez közvetlenül kapcsolódtak.

Műve tehát nem tekinthető egyszerűen propagandának vagy tudatos hamisításnak. Bonaventura történeti anyagot gyűjtött. De teológusként rendezte el. Ez döntő különbség. A Nagyobb legenda című műben Ferenc élete sokkal szabályosabb lelki fejlődéssé válik.

Az egyes események az erények és a Krisztushoz való hasonulás nagy ívébe illeszkednek. A bizonytalanságok, a személyes feszültségek és a renddel való konfliktusok kevésbé fontosak. Ferenc egyre kevésbé jelenik meg olyan emberként, aki keresi útját, és egyre inkább olyan szentként, akinek egész élete isteni terv szerint halad a stigmatizáció felé.

La Verna ebben az értelmezésben csúcspont. A stigmák nem pusztán különös testi jelenségek, hanem annak bizonyítékai, hogy Ferenc egész életének célja Krisztus tökéletes utánzása volt. Bonaventura teológiai Ferencet alkotott. Ez a kép rendkívül erős volt, és alkalmas arra is, hogy a rend különböző csoportjait közös szent köré egyesítse. Ferenc nem egyik vagy másik belső irányzat vitapartnere lett, hanem a rend fölé emelkedő alapító.

1263-ban a rend elfogadta Bonaventura művét. Három évvel később azonban ennél jóval radikálisabb döntés született. Az 1266-os párizsi általános káptalan elrendelte, hogy a korábban készült Ferenc-legendákat vonják ki a használatból. A testvéreknek még azokat a példányokat is meg kellett próbálniuk eltávolítani, amelyeket a renden kívüli gyűjteményekben találtak. A rendelkezés mai szemmel szinte

forrásmegsemmisítésnek látszik.

Részben az is volt. Az okokat azonban nem ismerjük teljes bizonyossággal. Lehetett benne liturgikus egységesítési szándék: egy közösségnek könnyebb egy hivatalos életrajzból felolvasni alapítója ünnepén. Szerepet játszhatott a belső konfliktusok lezárásának vágya is. Ha minden irányzat saját Ferenc-történetekre hivatkozik, a vita soha nem ér véget.

Bonaventura könyve egységes mércét kínált. A döntés következménye azonban messzebbre vezetett annál, mint amit a káptalan résztvevői valószínűleg előre láttak. A régebbi életrajzok jelentős része eltűnt a ferences könyvtárakból. Néhány azért maradt fenn, mert más szerzetesrendek vagy egyházi intézmények könyvtáraiban is őrizték őket. Ezekből a példányokból lehetett évszázadokkal később újra felfedezni a Bonaventura előtti hagyomány egy részét.

De hosszú időre a hivatalos Ferenc győzött. Az eredmény kettős volt. Egyrészt Ferenc európai kultusza rendkívül egységes képet kapott. A szent egyszerűsége, szegénysége, Krisztus iránti szeretete, stigmái és csodái összefüggő történetté álltak össze. Ezt lehetett prédikációban elmondani, képeken ábrázolni és

liturgikus ünnepen felolvasni.

Másrészt sok olyan vonása elhalványult, amely a történeti Ferencet emberibbé és nehezebben besorolhatóvá tette. A családi konfliktus nyersége. A bizonytalanság megtérése éveiben. A rend növekedése miatt érzett szorongás. Az intézményesedéssel kapcsolatos feszültségek. A beteg és gyakran kiszolgáltatott ember. A szabályokkal küszködő alapító. A szent alakja simább lett. Ez nem feltétlenül jelentett tudatos meghamisítást. A középkori szentéletrajz célja más volt, mint a modern történeti életrajzé. Nem minden emberi ellentmondást akart megőrizni, hanem példát akart adni.

Ferenc példája pedig különösen hatásos lett. Bonaventura Ference olyan ember, akinek egész élete Krisztushoz vezet. Ifjúkori tévelygései előkészítik megtérését, szegénysége Krisztus szegénységét tükrözi, prédikációja apostoli küldetés, a stigmák pedig végső pecsétként zárják le történetét. Ez a szerkezet évszázadokra meghatározta, hogyan gondolkodott Európa Assisi Ferencről. A művészet is ezt a képet erősítette.

Az assisi bazilika freskóciklusai, a későbbi oltárképek, szobrok és kéziratillusztrációk egyre könnyebben felismerhető szentet alkottak. Ferencnek attribútumai lettek: csuha, kötél, stigmák, feszület. Egyetlen pillantás elég volt ahhoz, hogy a középkori hívő felismerje. A történeti ember lassan ikon lett. És ahogy ez megtörtént, olyan történetek is egyre nagyobb szerepet kaptak, amelyek életrajzi pontossága gyengébb volt, képi és erkölcsi erejük viszont rendkívüli. A legismertebbek közé tartozott a madarakhoz prédikáló Ferenc és a gubbiói farkas története. Ezekből született meg az a szelíd, állatokkal beszélgető szent, akit ma talán többen ismernek, mint azt az embert, aki Assisi társadalmi háborújából indult el.

26. fejezet - A gubbiói farkas és a madarak

A későbbi századok Ferenc-képét talán semmi sem formálta olyan erősen, mint az állatokhoz kapcsolódó történetek. A madaraknak prédikáló szent és a gubbiói farkast megszelídítő Ferenc a modern kultúrában szinte önálló életre kelt. Gyermekkönyvek, festmények, szobrok és környezetvédő kiadványok ezeken keresztül mutatják be, miközben a kereskedő fiából lett rendalapító társadalmi és egyházi konfliktusai jóval kevésbé ismertek. A két történet forrásértéke azonban nagyon különböző.

A madarakhoz intézett prédikáció már Celanói Tamás első életrajzában szerepel, vagyis nagyon korán bekerült a Ferenc-hagyományba. A történet szerint Ferenc a Spoleto-völgyben, Bevagna közelében nagy madársereget látott, köztük galambokat és különböző más madarakat. Odament hozzájuk, és arról beszélt nekik, miért kell hálát adniuk Teremtőjüknek: tollazatukért, szárnyukért, a levegőért és azért, hogy Isten gondoskodik róluk.

A jelenet képi ereje nyilvánvaló. A madarak nem repülnek el, hanem mintha hallgatnák Ferenct. Nyakukat

nyújtják, szárnyukat kitárják, ő pedig közöttük járva ruhájával megérinti őket, majd megáldja a madársereget.

Szó szerinti történeti beszámolóként ezt sem lehet minden részletében ellenőrizni. A korai megjelenés azonban azt mutatja, hogy Ferenc és az állatok különleges kapcsolatának emléke nem évszázadokkal később született. Már az első ferences nemzedék fontosnak tartotta, hogy ilyen történetet őrizzen meg róla.

A történet jelentése a saját korában azonban más lehetett, mint amit ma beleolvasunk. Ferenc nem állatvédelmi kampányt folytatott, és nem a természet emberi kizsákmányolásáról beszélt. A madarak azért méltók figyelmére, mert Isten teremtményei, és létükkel ugyanúgy dicsérik Teremtőjüket, mint az ember. Ez szorosan kapcsolódik a Naphimnusz világához.

Ferenc számára a teremtés sokkal kevésbé volt élettelen háttér annál, ahogy az ember gyakran szemléli. A Nap, a víz, a tűz és a föld rokoni megszólítást kapott, az állatok pedig ugyanannak a teremtet rendnek részei voltak. Az ember továbbra is különleges helyet foglalt el ebben a rendben, de ez a különleges hely nem feltétlenül jelentett korlátlan uralmat. A madarakhoz prédikáló

Ferenc ezért nem teljesen az utókor találmánya. A történet mögött felismerhető egy valódi vallási szemlélet.

Más a helyzet a gubbiói farkassal. A ma ismert, részletes történet csak jóval később alakult ki. Legismertebb formáját a 14. századi Fioretti, magyarul leggyakrabban Szent Ferenc virágoskertje őrizte meg. A gyűjtemény Ferenc halála után több mint száz évvel nyerte el ismert formáját, és célja nem történeti életrajz írása volt. Rövid, példázatszerű történetekkel akarta bemutatni a ferences lelkeséget.

A farkas története szerint Gubbio környékét egy veszedelmes állat tartotta rettegésben. Nemcsak háziállatokat támadott meg, hanem embereket is, ezért a város lakói féltek kimenni a falakon kívülre. Ferenc elindult a farkas felé, keresztet vetett rá, majd megszólította. Nem elpusztította. Nem űzte el.

Megállapodást kötött vele. A történet szerint Ferenc felismerte, hogy a farkas éhségből támad. Arra kérte, ne bántsa többé az embereket, a város lakóinak pedig azt javasolta, vállalják az állat ellátását. A farkas mancsát Ferenc kezébe tette, mintha megerősítené az egyezséget, majd hosszú ideig békében élt a városban. Történeti eseményként ennek bizonyíthatósága gyenge.

A történet azonban nem teljesen előzmény nélküli. Már a 13. századi ferences hagyományban találunk farkasokkal kapcsolatos epizódokat. Bonaventura is beszámol olyan vidékről, ahol farkasok veszélyeztették az embereket és állataikat, majd Ferenc közbenjárására megszűnt a fenyegetés. Egy késő 13. századi hagyomány pedig már kifejezetten olyan farkast említ, amely Ferenc révén megszelídült.

A gubbiói történet tehát valószínűleg több korábbi elbeszélés összeolvadásából alakult ki. Nem tudjuk, volt-e konkrét farkas Gubbióban, amelyhez Ferenc személyesen közeledett. Olyan modern értelmezés is született, amely szerint a „farkas” valójában valamiféle fegyveres útonálló vagy helyi hatalmasság jelképe lehetett, és a történet mögött társadalmi konfliktus rendezése áll. Ez érdekes feltevés, de bizonyítani nem lehet. A legenda igazi ereje máshol van.

A konfliktus megoldása ugyanis tökéletesen ferenci. A farkas erőszakos, de Ferenc nem kizárólag bűnősként kezeli. Megpróbálja felismerni erőszakának okát. A város fél tőle, de Ferenc a várostól is változást kér. A béke nem úgy jön létre, hogy egyik fél megsemmisíti a másikat, hanem úgy, hogy mindketten másképp kezdenek viselkedni.

Ez ugyanaz a gondolat, amely Ferenc emberi konfliktusokhoz való viszonyában is újra megjelenik. A békéhez mindkét félnek mozdulnia kell. Ezért maradhatott fenn a gubbiói farkas története akkor is, ha történeti részleteit nem tudjuk igazolni. Egy közösség tömör példázatot alkotott arról, amit Ferenc béketeremtő magatartásának lényegének tekintett. A legenda későbbi népszerűsége azonban Ferenc alakját is átalakította.

A társadalmi feszültségeket ismerő, rendjével konfliktusban álló, betegségekkel küzdő, szigorú követelményeket támasztó ember helyére egyre könnyebben került a szelíd természetbarát. Az állatokkal való kapcsolat kevésbé veszélyes örökségnek bizonyult, mint a teljes szegénység követelése. A madarak nem kérdeznek rá a kolostorok vagyonára. A farkas nem vitatja a pápai kiváltságokat. A természet szeretete ezért könnyebben vált általánosan elfogadható Ferenc-képpé, mint az a követelés, hogy a testvérek lehetőleg semmit ne birtokoljanak.

Ez azonban nem ok arra, hogy az állattörténeteket egyszerűen félretegyük. Éppen ellenkezőleg. A madarak prédikációja és a farkas legendája azt mutatja, hogyan emeltek ki a későbbi nemzedékek Ferenc gondolkodásából bizonyos vonásokat, majd hogyan

sűrítették azokat emlékezetes történetekbe. A legendák nem feltétlenül mondják el pontosan, mi történt, de pontosan megmutathatják, mit tartott fontosnak az a közösség, amely továbbadta őket. Ferenc állatokhoz való viszonya mögött pedig valóban volt valami szokatlan. Nem az, hogy kedvelte őket. Hanem hogy a teremtet világban ugyanazt a testvéri nyelvet használta, amelyet emberek között is fontosnak tartott. Ebből a szempontból a gubbiói farkas legendája kevésbé áll távol a történeti Ferencről, mint első pillantásra látszik. A történeti Ferenc azonban hamarosan egy másik, jóval véresebb konfliktus főszereplője lett volna, ha még életben marad. A vita ezúttal nem állatokról szólt. Hanem arról, lehet-e egyáltalán birtokolni valamit Krisztus követőjeként.

27. fejezet – A szegénységi háború

Ferenc halálakor a szegénység kérdése már megoldhatatlan feszültséget hordozott a rendben. Életében személyes tekintélye még valamennyire összetarthatta az eltérő értelmezéseket. Halála után azonban többé nem lehetett hozzá fordulni, és hamar kiderült, hogy a regulát és a Végrendeletet sem mindenki ugyanúgy olvassa. Az első nagy kérdés éppen a Végrendelet jogi erejét érintette.

Ferenc azt kívánta, hogy a testvérek a regulával együtt olvassák, ne magyarázzák át szavait, és őrizzék meg az eredeti szegénységet. A rend vezetői azonban hamar gyakorlati nehézségekkel szembesültek. Ha a Végrendelet ugyanolyan kötelező jogi erővel bír, mint a pápailag jóváhagyott regula, akkor az alapító halála előtt gyakorlatilag újabb szabályokat adott a rendnek anélkül, hogy azokat a Szentszék jóváhagyta volna. A kérdést IX. Gergely pápa 1230-ban rendezte.

Döntése szerint a Végrendelet tiszteletre méltó, de jogilag nem kötelezi a testvéreket ugyanúgy, mint az 1223-as regula. A pápa különleges helyzetben volt: személyesen ismerte Ferencet, és korábban Hugolin

bíborosként részt vett a rend intézményi rendezésében. Éppen ezért saját magát is jogosultnak érezhette arra, hogy értelmezze az alapító szándékát. A döntés gyakorlati szempontból érthető volt. Következménye azonban súlyos.

Ferenc utolsó figyelmeztetései ettől kezdve erkölcsi tekintéllyel rendelkeztek, de nem lehetett velük automatikusan felülrni a rend jogi gyakorlatát. Ez megnyitotta az utat olyan megoldások előtt, amelyek lehetővé tették a rend működését, ugyanakkor egyre távolabb kerültek az első évek életformájától. A legnehezebb kérdés természetesen a vagyon volt.

Az 1223-as regula világosan kimondta, hogy a testvérek sem egyénileg, sem közösségként ne szerezzenek tulajdont. Csakhogy a rendnek házakra, templomokra, könyvekre, ruhára és élelemre volt szüksége. Ha mindezt nem birtokolhatta, valakinek mégis rendelkeznie kellett vele. A megoldást jogi konstrukciók adták.

Az épületek és más javak tulajdonjoga formálisan kerülhetett a pápasághoz vagy más személyekhez, miközben a ferencesek használhatták őket. Papíron tehát nem birtokoltak semmit. A gyakorlatban viszont egyre

stabilabb rendházakban éltek, könyveket használtak, iskolákat működtettek és jelentős egyházi feladatokat láttak el. Ebből született a nagy vita. Elég-e az, ha jogilag nincs tulajdonuk?

Vagy Ferenc azt akarta, hogy életük tényleges körülményei is szegények maradjanak? A két kérdés között óriási különbség volt. Egy ferences kolostor lehetett nagy és jól felszerelt úgy, hogy jogilag egyetlen testvér sem birtokolt belőle egy követ sem. Az alapító szigorúbb követői azonban azt állították, hogy ez már a szabály kijátszása. A szegénység nem tulajdoni formula, hanem életmód.

A 13. század második felében ebből a gondolatból bontakozott ki a spirituális ferencesek irányzata.

Nem alkottak kezdetől egységes pártot. Itália, Provence, Languedoc és Katalónia különböző közösségeiben éltek olyan testvérek, akik úgy érezték, hogy a rend eltávolodott Ferenc eredeti szándékától. Különböztek egymástól abban, milyen megoldást tartottak elfogadhatónak, de közös volt bennük az a meggyőződés, hogy a szegénységnek a mindennapi használatban is láthatónak kell maradnia. Ennek egyik legjelentősebb teoretikusa Olivi Péter János volt.

Azt tanította, hogy nem elegendő lemondani a tulajdonjogról. A testvérnek a javakat is szegény módon kell használnia. Ezt nevezték *usus paupernek*, szegényes használatnak. Az elképzelés első látásra apró jogi különbségnek tűnhet. Valójában az egész rend életét érintette.

Mennyi ruhája lehet egy testvérnek? Milyen legyen a ház, amelyben él? Hány könyvet használhat? Milyen étel tekinthető elfogadhatónak? Megengedhető-e tartalékokat képezni? Hol végződik az ésszerű szükséglet, és hol kezdődik az a kényelem, amely már ellentétes a választott szegénységgel?

Ezekre a kérdésekre nem lehetett matematikai választ adni. Éppen ezért a vita egyre keményebbé vált. III. Miklós pápa 1279-ben az *Exiit qui seminat* kezdetű bullával igyekezett rendezni a ferences szegénység jogi helyzetét. Elismerte, hogy a közös tulajdonról való lemondás összhangban állhat az evangéliumi tökéletességgel. A rend számára ugyanakkor olyan kereteket biztosított, amelyek között könyvekhez és más szükséges javakhoz is hozzájuthatott.

Ez egy ideig kompromisszumnak látszott. A spirituálisok azonban továbbra is úgy érezték, hogy a

rend többsége túl kényelmesen él. A többségi irányzat viszont azt tartotta, hogy a spirituálisok olyan követelményeket támasztanak, amelyek ellehetetlenítik a rend egyházi küldetését. Egy prédikáló és oktató rend nem működhet úgy, mint néhány remete Assisi környékén 1208-ban. Mindkét oldal Ferencre hivatkozott.

Ez tette a konfliktust különösen keserűvé. A vita ekkor már jóval többről szólt annál, milyen házakban lakjanak a testvérek. Azt kellett eldönteni, ki jogosult Ferenc hiteles örökösének nevezni magát.

1294-ben úgy tűnt, a spirituálisok váratlan lehetőséget kapnak. A pápává választott V. Celesztin maga is remetei háttérből érkezett, és engedélyezte, hogy egyes szigorúbb ferencesek külön közösségben éljenek. Pápasága azonban alig néhány hónapig tartott. Lemondása után VIII. Bonifác visszavonta az engedményt, és a spirituálisokat ismét a rend közös fegyelme alá akarta rendelni. A konfliktus ettől kezdve egyre kevésbé maradt belső rendi vita.

Egyes radikális ferencesek a pápaságot is bírálni kezdték. A szegénység kérdése összekapcsolódott az egyház gazdagságával, a hatalommal, sőt azzal a

várákozással is, hogy a kereszténység nagy történelmi átalakulás előtt áll.

A 14. század elején a helyzet tovább romlott.

Az 1311-1312-es vienne-i zsinat sem tudta végleg összeegyeztetni a táborokat. XXII. János pápa végül keményen fellépett a spirituálisok ellen. Egyes csoportokat üldöztek, tagjaik közül többen börtönbe kerültek, mások menekülni kényszerültek, és akadtak olyanok is, akiket eretnekként végeztek ki. A vita ekkor új szintre lépett. Már nem csak arról szólt, hogyan éljenek a ferencesek.

Arról kezdtek vitatkozni, vajon Krisztus és az apostolok birtokoltak-e bármit. Ha Krisztus maga teljes szegénységben élt, akkor a teljes szegénység nem pusztán választható szerzetesi eszmény, hanem a legtökéletesebb keresztény életforma lehet. Ha viszont Krisztus és tanítványai rendelkeztek legalább közösen használható javakkal, akkor a ferencesek szigorú értelmezése nem tarthat igényt ilyen kizárólagos evangéliumi alapra. XXII. János 1323-ban odáig ment, hogy eretnek állításnak minősítette azt a tételt, amely szerint Krisztus és az apostolok sem egyénileg, sem közösen nem birtokoltak semmit. Kevesebb mint száz év

telt el Ferenc halála óta.

A szegénység, amely számára személyes követés volt, most teológiai és jogi háborúvá vált. A helyzet iróniája szembetűnő. Ferenc egész életében kerülte, hogy az egyházzal szemben álló reformmozgalom vezetője legyen. Szegénységét az engedelmességgel kapcsolta össze, és Végrendeletében is a római egyházhoz való hűsége intett. Követőinek egy része mégis éppen a szegénység nevében került konfliktusba a pápasággal. Ez nem bizonyítja, hogy Ferenc szükségképpen ugyanarra az útra lépett volna, ha tovább él. Azt viszont megmutatja, hogy eredeti elképzelésében volt egy feszültség, amelyet halála után nem lehetett végleg feloldani. Lehet-e teljes szegénységet intézményesíteni? Ha igen, milyen eszközökkel? Ha pedig jogi megoldások teszik fenntarthatóvá, nem éppen ezek a megoldások változtatják-e meg a szegénység jelentését? A ferences rend következő évszázadai újra és újra ezekre a kérdésekre keresték a választ. Ferenc pedig közben egyre távolabb került saját történelmi korától. Már nemcsak szent és rendalapító volt. Európa egyik nagy kulturális jelképévé vált.

28. fejezet – Ferencből európai jelkép

Assisi Szent Ferenc halála után alakja fokozatosan kilépett a ferences rend és Itália keretei közül. A folyamat már a 13. században elkezdődött, de igazán az ebbe tartóssá, hogy minden korszak képes volt saját kérdéseire kapcsolni. A középkori teológus Krisztus utánzóját látta benne, a városi hívő a szegénység és irgalmasság példaképét, a költő az egyszerűség és természetközelség emberét, a reformer az egyház megújításának jelképét. A későbbi századok Ferenc ezért egyre több lett annál az embernél, aki Assisiben megszületett.

A középkori irodalomban Dante Alighieri különösen fontos szerepet játszott ebben az átalakulásban. Az Isteni színjáték Paradicsomának tizenegyedik énekében Aquinói Szent Tamás beszéli el Ferenc történetét. Már ez a választás is jelentős: a domonkos teológus mondja el a ferences rend alapítójának dicséretét, majd a következő énekben Bonaventura méltatja Szent Domonkost. Dante ezzel a két nagy koldulórendet nem riválisként, hanem az egyház megújulásának egymást kiegészítő erőiként ábrázolta.

Dante Ferencét mindenekelőtt a Szegénységgel kötött misztikus házasság határozza meg. A költő szerelmi történetté alakítja azt az életformát, amelynek Ferenc saját írásaiban jóval gyakorlatiasabb nyelve van. A Szegénység hosszú időn át elhagyott özvegyként él, majd Ferenc ismét társául választja. Ez a kép olyan erős lett, hogy évszázadokon keresztül befolyásolta a ferences szegénységről való gondolkodást.

A költői kép mögött valós történeti probléma húzódott. Dante korában a ferences rend már súlyos vitákat élt át arról, mit jelent az alapító szegénységéhez hűnek maradni. A költő ezért nem pusztán egy 13. század eleji szent életrajzát foglalta versbe. Saját korának egyházi kérdéseire is válaszolt vele. Ferenc nála annak bizonyítéka lett, hogy az egyház megújulása nem hatalmi eszközökkel, hanem az eredeti evangéliumi életforma újrafelfedezésével kezdődhet.

A képzőművészet még szélesebb közönséghez vitte el Ferenc alakját. Az assisi bazilika freskói már a 13-14. század fordulóján olyan képi életrajzot teremtettek, amely azok számára is követhető volt, akik soha nem olvasták Celanói Tamást vagy Bonaventurát. A ciklus hagyományosan Giotto nevéhez kapcsolódik, bár a szerzőség és a műhelyek szerepe körül hosszú

művészettörténeti vita alakult ki. A lényeg az, hogy Ferenc története ezen a helyen vizuális nyelvre fordítódott.

A képek egyben kiválasztották, mely események maradjanak a kollektív emlékezetben. Az apa előtti lemondás. III. Ince álma. A madaraknak prédikáló Ferenc. Greccio. A stigmatizáció. A halál. Az ilyen képsor természeténél fogva leegyszerűsít. Nem tudja megmutatni a regula szövegének változásait vagy a rendi intézményesedés apró konfliktusait. Viszont néhány nagy jelenetet olyan erővel rögzít, hogy azok évszázadokra az életrajz alapelemeivé válnak.

Ferenc alakja így már a késő középkorban többszörösen közvetített emlékezetté vált. Ott volt mögötte a történeti ember, saját írásai, az első életrajzok, Bonaventura hivatalos értelmezése, a rendi viták és a művészeti ábrázolások. Minden réteg hozzáadott valamit, miközben más elemeket háttérbe szorított.

A reneszánsz és a kora újkor idején Ferenc jelentősége nem tűnt el, de alakja nem mindig állt az európai érdeklődés középpontjában. A reformáció és az ellenreformáció korában a szentek tisztelete maga is

felekezeti választóvonallá vált. A katolikus világ számára Ferenc továbbra is fontos szent maradt, a protestáns kultúrában viszont a szentkultusz intézménye eleve más megítélés alá esett. Paradox módon éppen ebből született később az egyik legerősebb modern Ferenc-kép.

A protestáns és liberális történetírás egy része a 19. században olyan embert kezdett látni benne, aki eredetileg egyszerű, személyes és evangéliumi kereszténységet akart, amelyet az intézményes egyház később saját rendszerébe foglalt. Ferenc így olyan közönség számára is vonzóvá válhatott, amely a katolikus szentkultusztól egyébként távol állt. A korszak romantikája más irányból is felfedezte.

A középkor iránti érdeklődés, a természet újfajta esztétikai szemlélete és az iparosodással szembeni kritikák különösen alkalmassá tették Ferenc alakját arra, hogy a modernitás ellenpontjaként jelenjen meg. A gyárak, nagyvárosok és növekvő társadalmi különbségek korában vonzó lett a mezítlábas szent, aki madarakhoz beszél és nem akar vagyont. Ekkor erősödött meg az a Ferenc-kép, amelyben egyszerre volt költő, misztikus és természetbarát.

Történeti szempontból ez már erős válogatás volt az életéből. A rendi jog, a pápasághoz való hűség vagy az eucharisztikus vallásosság kevésbé illett a romantikus képbe. A Naphimnusz viszont annál inkább. Ferenc alakja így kezdett részben elszakadni attól az egyházi környezettől, amelyből eredetileg kinőtt.

A 19. század végének legnagyobb fordulatát Paul Sabatier hozta.

A francia protestáns lelkész és történész 1893-ban megjelent Assisi Szent Ferenc élete című könyve óriási sikert aratott. Több tucat francia kiadást ért meg, és számos nyelvre lefordították. Sabatier munkája olyan olvasóközönséget is megszólított, amely korábban aligha vett volna kézbe katolikus szentéletrajzt. Sabatier Ference rendkívül modern ember lett. Szabad szellem.

A természet barátja. A merev intézmények ellenében az evangélium közvetlen erejét kereső vallási zseni. Sabatier értelmezésében a tragédia lényege az volt, hogy Ferenc mozgalmát még életében elkezdte átalakítani az egyházi intézmény. Hugolin bíboros és a rend vezetői fokozatosan olyan szervezetté tették a testvériséget, amelyből eltűnt az alapító szabadsága. Ez a magyarázat rendkívül hatásos volt.

De túl egyszerű. Sabatier hajlamos volt két táborra osztani a ferences történetet: az egyik oldalon álltak Ferenc és valódi örökösei, a másikon az intézményes egyház és a kompromisszumra hajló rendi vezetők. A modern kutatás megmutatta, hogy a források nem támasztják alá ilyen tiszta formában ezt az ellentétet. A rend intézményesedését nem lehet kizárólag külső beavatkozás eredményének tekinteni; annak jelentős része a gyors növekedésből és a működés gyakorlati szükségleteiből következett.

Sabatier egyik legfontosabb forráskritikai tézise is hibásnak bizonyult. Az általa rendkívül korainak tartott Tökéletesség tükre valójában jóval későbbi szöveg volt, így nem lehetett úgy kezelni, mint a rendi vezetés által elnyomott eredeti Ferenc-életrajzot. Mindez azonban nem csökkenti Sabatier történeti jelentőségét.

Könyve újra megnyitotta a források kérdését. Arra kényszerítette a katolikus ferences kutatást is, hogy ne elégedjen meg a hagyományos életrajzi sémákkal. Ferenc saját írásai, az első társak emlékei és a középkori szövegek rétegződése ismét komoly tudományos vizsgálat tárgya lett.

A 20. század ferences kutatása ezért részben Sabatierrel vitatkozva fejlődött.

A vita eredménye paradox módon éppen az lett, hogy történetibb Ferenc-kép született. Már nem kellett választani a hibátlan katolikus szent és az intézménnyel szembeszálló protestáns hős között. A kutatás egy összetettebb személyt kezdett rekonstruálni, aki egyszerre volt radikális és engedelmes, szegénységet követelő és az egyház szentségi rendjéhez mélyen kötődő, békét kereső és saját korának keresztes világában élő ember. A modern Ferenc-képek azonban nem szűntek meg. Éppen ellenkezőleg.

A 20. században újabb szerepek kapcsolódtak hozzá. A béke apostola. A vallásközi párbeszéd előfutára. A környezetvédelem szentje.

A gazdasági egyenlőtlenség bírálója. Az állatok védelmezője. Minden ilyen kép mögött található valami a történeti Ferencből. Ugyanakkor egyik sem azonos vele.

A kérdés ezért a 21. században már nem csupán az, ki volt Ferenc. Hanem az is, miért akarja minden korszak újra saját nyelvére fordítani.

29. fejezet - Békeapostol, környezetvédő, lázadó?

Assisi Szent Ferenc alakja különös képességgel alkalmazkodott a modern világ kérdéseihez. Olyan emberek is hivatkoznak rá, akik vallási meggyőződése, egyházképe vagy társadalmi felfogása távol áll a középkori kereszténységtől. Ez részben annak köszönhető, hogy életében valóban vannak olyan elemek, amelyek évszázadokkal később is könnyen megszólítják az embert. Másrészt annak is, hogy Ferencből az utókor gyakran kiválasztotta azt, amire éppen szüksége volt. A béke kérdése jó példa erre.

Ferenc életében újra és újra megjelent a háború tapasztalata. Fiatalon maga is harcolt, fogságba került, később pedig az ötödik keresztes hadjárat idején eljutott Egyiptomba. Az al-Kámil szultánnal való találkozása valóban különleges esemény volt, és jogosan tekinthető a keresztény-muszlim kapcsolat történetének egyik figyelemre méltó epizódjaként. Ebből azonban még nem következik, hogy Ferenc a modern pacifizmus előfutára lett volna.

Nincs tőle olyan általános tanítás, amely minden háborút feltétlenül elutasítana. Nem indított

keresztesellenes mozgalmat, és nem fordult nyilvánosan a pápai hadjárati politika ellen. Saját magatartása viszont következetesen más utat mutatott: fegyvertelenül ment át az ellenséges táborba, beszélgetett a szultánnal, és testvéreit arra tanította, hogy idegen vallási közegben ne vitával kezdjék jelenlétüket. Ez elegendő ahhoz, hogy valódi béketeremtő örökségről beszéljünk.

De más jelentésben, mint a 20. századi békemozgalmak esetében.

A modern béke-Ferenc részben a hidegháború korában született meg. Assisi a 20. század második felében fokozatosan olyan szimbolikus helyé vált, amelyet politikai és vallási mozgalmak egyaránt a megbékéléshez kapcsoltak. Olasz békemenetek indultak Perugiából Assisibe, és a város egyre inkább kilépett a kizárólag katolikus zarándokhely szerepéből. A fordulópontot 1986 jelentette.

II. János Pál pápa októberben Assisibe hívta a világ nagy vallásainak képviselőit, hogy közösen fejezzék ki békevágyukat. A résztvevők nem közös vallási szertartást tartottak, hanem saját hagyományuk szerint imádkoztak, mégis ugyanazon a helyen és ugyanazon célért gyűltek össze. Assisi választása tudatos volt.

Jeruzsálem túlterhelt lett volna a vallási és politikai konfliktusok jelentésével. Róma túlságosan szorosan kötődött volna a pápai hatalomhoz. Assisi ezzel szemben olyan keresztény szent városa volt, akinek emléke sokak szemében a szegénységhez, békéhez és vallási nyitottsághoz kapcsolódott. Ebből született meg az „Assisi szelleme” kifejezés.

A megfogalmazás önmagában is mutatja, milyen messz jutott Ferenc utóélete. Egy 13. századi ember neve már nem csupán személyt vagy szentet jelölt, hanem politikai-vallási magatartást. Ez természetesen vitákat is kiváltott.

Egyes katolikus teológusok attól tartottak, hogy a különböző vallások közös békekezdeményezése relativizmus benyomását keltheti, mintha minden vallási állítás azonos volna. Joseph Ratzinger bíboros is óvatosan viszonyult az „Assisi szelleme” köré épülő értelmezések egy részéhez. Később XVI. Benedek pápaként maga is részt vett az assisi találkozások örökségének újfogalmazásában, de hangsúlyozta, hogy a párbeszéd nem jelentheti a saját hit igazságigényének feladását. Éppen ez a vita mutatja, hogy Ferenc al-Kámillal való találkozását sem szabad modern kategóriák közé kényszeríteni.

Ferenc nem vallási relativista volt. De nem is gyűlöletből közeledett a másik vallás követőjéhez. Ez a kettő egyszerre igaz. A környezetvédelem területén hasonló folyamat ment végbe. II. János Pál 1979-ben – az erről szóló pápai dokumentumot 1979. november 29-én adták ki – Assisi Szent Ferencet az ökológia művelőinek mennyei pártfogójává nyilvánította. A döntés szimbolikusan összekapcsolta a modern környezetvédelmet a Naphimnusszal, az állattörténetekkel és Ferenc teremtésszemléletével.

Az összekapcsolás nem önkényes. Ferenc valóban szokatlanul közeli nyelvet használt a természeti világról. Nap fivéréről, Hold nővéréről, víz nővéréről és Földanyáról beszélt. Az állatokhoz fűződő történetek pedig már a legkorábbi életrajzokban megjelentek. A modern ökológia azonban egészen más kérdésekből született.

Ipari szennyezés. Klímaváltozás. Fajok kihalása. Energiafelhasználás. Túlfogyasztás. Ferenc ezekről nyilvánvalóan semmit sem tudhatott. Ha ezért egyszerűen „az első környezetvédőnek” nevezzük, történeti alakját modern fogalmakkal írjuk át. A kapcsolat inkább szemléleti. Ferenc számára a teremtményeknek saját értékük volt, mert Istentől származtak. Ez korlátozhatja az ember uralkodói

magatartását: ami testvér vagy nővér, azzal nehezebb pusztá tárgyként bánni.

Ez a gondolat valóban erőteljes lehet a modern ökológiai gondolkodás számára. De a teológiai alapot nem érdemes levágni róla. Ha Ferencből pusztán természetkedvelő humanistát csinálunk, éppen azt veszítjük el, ami számára a természet szeretetének indoka volt. Hasonlóképpen óvatosan kell bánni a „lázadó” Ferencsel. Élete valóban radikális szakítások sorozata. Szakított apja életprogramjával. Lemondott a vagyonról. Elutasította a társadalmi felemelkedést. Nem akart úr lenni. Közösségében megpróbálta fellazítani a rangkülönbségeket. Ezek alapján könnyű társadalmi lázadót látni benne. Csakhogy Ferenc nem akarta megdönteni a fennálló politikai rendszert. Nem követelte a magántulajdon felszámolását, és nem szervezte a szegényeket a gazdagok ellen. A saját választott szegénységét sem tette minden keresztény számára kötelező társadalmi programmá.

Radikalizmusa elsősorban példában állt. Éppen ettől lehetett veszélyes. Aki gazdagságról prédikál, azzal lehet vitatkozni. Aki maga lemond róla, annak létezése önmagában kérdést tesz fel. Ez volt Ferenc társadalmi kritikájának sajátos ereje. Nem azt mondta a gazdag

embernek, hogy törvényileg el kell venni vagyonát. Azt mutatta meg, hogy létezhet olyan élet, amelyben a birtoklás nem a biztonság és a rang alapja.

A modern politikai irányzatok ezért újra és újra megpróbálták magukhoz közelíteni. Baloldali gondolkodók a szegények melletti kiállását hangsúlyozták. Konzervatív keresztények az egyházhoz való engedelmességét. Környezetvédők a Naphimnusz. Pacifisták a szultánnal való találkozást. Állatvédők a madarakat és a farkast. Mindegyik értelmezés talál valós történeti kapaszkodót. Egyik sem fedi le egészen. Talán éppen ezért maradt Ferenc alakja ennyire termékeny. Nem illeszthető kényelmesen egyetlen modern ideológiai dobozba.

30. fejezet - Ferenc és a pápák

Assisi Ferenc és a pápaság kapcsolata már életében meghatározó volt. III. Ince engedélyezte első közösségének életformáját, III. Honoriusz jóváhagyta a végleges regulát, Hugolin bíboros pedig védelmezőként kísérte a rend fejlődését, majd IX. Gergely pápaként szentté avatta Ferencet. Ez a közelség évszázadokkal később különös folytatást kapott: a modern pápák közül többen saját egyházképük egyik fontos hivatkozási pontjaként használták Assisi szentjét.

A 20. század második felében ez egyre látványosabbá vált.

XXIII. János pápa egyházmegújító programja nem közvetlenül ferences program volt, de a II. vatikáni zsinat légköre sok szempontból kedvezett Ferenc újrafelfedezésének. A szegényebb, szolgálóbb, a modern világgal párbeszédet kereső egyház eszménye könnyen kapcsolódott ahhoz a Ferenc-képhez, amely a hatalom helyett az egyszerűséget és a személyes tanúságtételt helyezte előtérbe. II. János Pál alatt a kapcsolat még láthatóbb lett.

Ő tette Assisit a vallásközi béketalálkozások egyik legfontosabb színhelyévé, és az ő pápasága idején kapott Ferenc hivatalos ökológiai patrónusi szerepet. Ezzel két olyan modern jelentés kapcsolódott szorosan a szenthez, amelyek ma már szinte maguktól értetődőnek tűnnek: a vallások közötti béke és a teremtetett világ védelme.

XVI. Benedek más hangsúlyokat használt.

Teológusként óvakodott attól, hogy Ferencből vallási relativistát vagy pusztán társadalmi aktivistát formáljanak. Számára Ferenc radikalizmusa Krisztushoz való ragaszkodásából eredt, nem egy általános humanista programból. Ez a megközelítés történeti szempontból fontos korrekció: a középkori Ferenc valóban nem választható el keresztény hitétől anélkül, hogy alapvetően át ne alakítanánk alakját. A legnagyobb szimbolikus fordulat 2013-ban következett be. Jorge Mario Bergoglio pápává választásakor a Ferenc nevet vette fel.

Ilyen korábban nem történt. Nyolc évszázadon át egyetlen pápa sem választotta Assisi Ferenc nevét. Bergoglio döntése ezért már az első percekben programként hatott. Később maga is elmondta, hogy a konklávé során Cláudio Hummes brazil bíboros arra

figyelmeztette: ne feledkezzen meg a szegényekről. Ekkor jutott eszébe Assisi Ferenc.

A név hamar egyházpolitikai jelentést kapott. Szegény egyház a szegényekért. Egyszerűbb pápai stílus. Perifériák. Migránsok. Teremtésvédelem. Béke. A Bergoglio-pápaság kommunikációjában és tanításában ezek a témák újra és újra Ferenc alakjához kapcsolódtak. Különösen világossá vált ez a 2015-ös *Laudato si'* enciklikában. A cím a Naphimnusz kezdőfordulatából származik. Ferenc pápa a teremtet világot „közös otthonként” írta le, és ökológiai, társadalmi, gazdasági kérdéseket egyetlen összefüggésrendszerben tárgyalt. A dokumentum számára Assisi Ferenc nem díszítő hivatkozás, hanem annak a szemléletnek mintája, amelyben a szegények iránti felelősség és a természet védelme összetartozik.

Ez már egyértelműen modern továbbértelmezés. A 13. századi Ferenc természetesen nem dolgozott ki „integrális ökológiát”. De a pápai dokumentum nem is történeti monográfiának készült. A szent alakját olyan erkölcsi hagyományként használta, amelyből modern következtetéseket lehet levonni.

Itt ismét elválnak egymástól történeti Ferenc és hatástörténete. A történész azt kérdezi: mit gondolhatott valójában Francesco di Bernardone a teremtésről? Az egyházi tanítás más kérdést tesz fel: milyen következtetéseket vonhatunk le ma abból, ahogyan Ferenc a teremtet világra tekintett? A két kérdés nem zárja ki egymást. De nem szabad összekeverni őket. Ferenc pápa választása azért is figyelemre méltó volt, mert Assisi szentje eredetileg nem pápai hatalom jelképe. Ferenc nem lett püspök, bíboros vagy pap. Diakónusi szolgálatot vállalt, de alapvetően laikus háttérű vallási ember maradt. Mégis egy pápa választotta nevét saját szolgálata jelképekéül.

Ezzel egy 13. századi feszültség különös módon visszatért. Ferenc egész életében az intézményen belül próbálta megőrizni azt, ami nem intézményi.

A 21. században egy pápa éppen ezzel az emberrel próbálta emlékeztetni az intézményt saját evangéliumi eredetére. Ez nem jelentette azt, hogy az egyház ferencivé vált volna minden részletében. A pápaság továbbra is nagy intézmény. Vagyonnal, diplomáciával, jogrenddel és adminisztrációval. A név ezért ugyanazt a kérdést hordozta, amely már Ferenc életében is jelen volt: mennyire alakíthatja át egy személyes radikális

eszmény a nagy intézményt anélkül, hogy közben maga az eszmény idomulna az intézményhez? Erre nincs egyszerű válasz. Talán soha nem is volt. Assisi Ferenc történetének egyik állandó vonása éppen az, hogy eszményei mindig könnyebben megfogalmazhatók, mint intézményesen megvalósíthatók. Ezért az évfordulók sem pusztá emlékezések. Újra felteszik ugyanazokat a kérdéseket. A 2026-os nyolcszázadik évforduló is ilyen pillanat. Nyolc évszázad után már nem azt kell eldönteni, hogy Ferenc fontos volt-e. Hanem azt, mit őrzött meg belőle az a világ, amely szinte mindent megváltoztatott körülötte.

31. fejezet - Nyolcszáz évvel később

október 3-án nyolcszáz év telt el azóta, hogy Ferenc meghalt a Porciunkulánál. Kevés középkori ember emlékezete maradt ennyire eleven ilyen hosszú időn át. A nyolcszázadik évforduló ráadásul nem olyan történelmi megemlékezés lett, amelynek jelentőségét kizárólag az egyháztörténészek vagy a ferences közösségek értik. Ferenc neve továbbra is összekapcsolódik a háború és béke, a társadalmi egyenlőtlenség, a természethez való viszony és az egyház hitelességének kérdésével.

Az évforduló különleges körülmények közé került. XIV. Leó pápa 2026. január 10-től 2027. január 10-ig tartó rendkívüli Szent Ferenc-évet hirdetett, amelyet az assisi szent halálának nyolcadik centenáriumához kapcsoltak. A megemlékezés kezdetén a pápa nem Ferenc csodáit vagy az évforduló ünnepélyességét helyezte a középpontba, hanem a békét. Ez szorosan illeszkedett ahhoz a Ferenc-képhez, amely a 20. század második felétől egyre erősebben meghatározta az egyházi emlékezetet, ugyanakkor történeti alapja is van: Ferenc saját köszöntése szerint a testvéreknek békét kellett kívánniuk azoknak, akikkel találkoztak.

A 2026-os évforduló különös jelentőségét az adta, hogy egy olyan korban érkezett, amelyben a háború ismét az európai politika mindennapi valósága lett. Oroszország Ukrajna elleni háborúja, a Közel-Kelet fegyveres konfliktusai és a világ más térségeiben zajló erőszak egészen más történelmi környezetet alkotnak, mint az ötödik keresztes hadjárat, mégis új jelentést adnak a Damiettában történt találkozásnak. Ferenc nyolcszáz évvel korábban egy háborús frontvonalat lépett át azért, hogy beszéljen az ellenség uralkodójával.

Nem azért ment, mert nem tartotta fontosnak saját hitét. Nem tekintette a kereszténységet és az iszlámot felcserélhető vallási hagyománynak, és al-Kámillal sem modern diplomáciai közvetítőként tárgyalt. Példája mégis arra emlékeztet, hogy az ellenség fogalma nem szünteti meg a másik emberi mivoltát. A háborúban az egyik legnagyobb változás éppen az, amikor az ellenfél személyből kategóriává válik. Ferenc átlépése a muzulmán táborba ennek ellenkezője volt: a kategória mögött ismét embert keresett.

XIV. Leó 2026. október 4-i Úrangyala-imádságában ugyancsak a béke összefüggésében idézte fel Ferencet. Az évforduló egyházi értelmezése így nem a múlt iránti nosztalgiában kereste jelentőségét, hanem abban, hogy a

testvéri szeretetből kiinduló béke ma is politikai és társadalmi követelmény lehet. Ezzel természetesen újra megtörtént az, ami Ferenc halála óta számtalanszor: egy későbbi kor saját kérdéseit vitte oda hozzá.

Ezt azonban nem feltétlenül kell történeti hamisításnak tekinteni. A probléma akkor kezdődik, ha a mai kérdéseket visszavetítjük a 13. századba, és azt állítjuk, hogy Ferenc már pontosan úgy gondolkodott, ahogyan mi szeretnénk. Más viszont abból kiindulni, amit valóban tett és írt, majd megkérdezni, milyen következmények adódhatnak belőle nyolcszáz évvel később. A különbség a történeti megértés és a hatástörténet között húzódik.

A történeti Ferenc nem klímaaktivista. De a teremtményeket testvérként és nővérként megszólító gondolkodása ma is kérdéseket tesz fel az ember természetéhez való viszonyáról. Nem modern pacifista. De fegyvertelenül kereste fel a háborús ellenfél uralkodóját. Nem szocialista. De önként lemondott arról a vagyonról, amely saját társadalmi felemelkedésének alapja lehetett volna. Nem egyházellenes reformer. De egész életével arra emlékeztette az egyházat, milyen kényelmetlen következményei lehetnek annak, ha valaki komolyan veszi az evangéliumi szegénységet. Nem liberális

individualista. Mégis ragaszkodott ahhoz, hogy saját vallási tapasztalatát ne szorítsák bele maradéktalanul korábbi intézményi modellekbe. Ezek a feszültségek tették lehetővé, hogy ennyiféle korszak ilyen különböző Ferenceket alkosson magának. A 2026-os évforduló ezért arra is alkalmat ad, hogy megkérdezzük, mit fed el a ma legnépszerűbb Ferenc-kép. A béke, a természet és az állatok szeretete könnyen elfogadható értékek. Jóval kényelmetlenebb Ferenc pénzről vallott felfogása, a társadalmi rang visszautasítása vagy az a követelése, hogy a vallási közösség ne hatalmi eszközökkel biztosítsa saját befolyását.

A szelíd Ferencből könnyű közös kulturális hőst csinálni. A szegény Ferenc nehezebb örökség. A modern európai társadalom éppen olyan gazdasági rendszerben él, amelynek egyik alapfeltétele a fogyasztás. Az egyén társadalmi helyzetét részben ma is a birtokolt javak, a lakás, az autó, a ruházat, az utazás és a hozzáférhető szolgáltatások jelzik. A 13. századi Assisi kereskedőrétegének felemelkedése természetesen nem azonos a mai kapitalizmussal, mégis van egy érdekes történeti párhuzam: Ferenc olyan korban fordult el a vagyontól, amikor a pénz éppen egyre nagyobb társadalmi erőt adott azoknak, akik rendelkeztek vele.

Pietro di Bernardone sikeres ember volt saját világában. Távolsági kereskedelemmel, jó minőségű szövetekkel és pénzzel olyan életet teremtett családjának, amelyből fia magasabb társadalmi státuszt remélhetett. Ferenc nem azért utasította el ezt az életet, mert kudarcot vallott benne. Megtehetette volna, hogy folytatja. Éppen ezért volt döntése radikális.

A mai Ferenc-kultusz könnyen megfélemedkezik arról, hogy az eredeti választás veszteséggel járt. A szegénység nem stílus volt. Nem egyszerű ruházat, természetközelség és szerény életvitel romantikus kombinációja. Ferenc valódi anyagi biztonságról mondott le, és egy ideig olyan helyzetbe került, amelyben korábbi társadalmi köre kinevette. Ebből következik a másik modern kérdés: milyen kapcsolat van szegénység és társadalmi igazságosság között?

Ferenc nem magasztalta a nyomort. A leprások között szerzett tapasztalata sem arról szólt, hogy a betegség vagy a kirekesztettség önmagában értékes. Éppen a kiszolgáltatott emberrel való közösség lett számára érték. Választott szegénysége azért különbözött a kényszerű nyomortól, mert ő maga mondott le arról a biztonságról, amelyet mások soha nem kaptak meg. Ez a különbség ma is fontos.

A szegénység idealizálása kegyetlen lehet azokkal szemben, akik nem választják. Ferenc öröksége inkább a gazdagság és a hatalom magától értetődőségének megkérdőjelezésében kereshető. Miért kell birtokolnunk azt, amit használunk? Miért válik a vagyon társadalmi értékmérővé? Miért teremt függőséget az anyagi különbség? Mennyiben lehet valódi testvériség olyan emberek között, akiknek életlehetőségei szélsőségesen különböznek?

Ferenc ezekre nem adott 21. századi politikai választ. A kérdéseket viszont az életével feltette.

Az egyház számára talán még kényelmetlenebb az örökség. A 2026-os jubileum idején Ferenc a katolikus hagyomány egyik legnagyobb szentje. Nevét templomok, szerzetesrendek, iskolák, jótékonyági szervezetek és intézmények viselik. Művészeti alkotások ezrei ábrázolják, sírja a világ egyik legismertebb keresztény zarándokhelye. Mindez hatalmas intézményi örökség.

Éppen azé az emberé, aki minden intézményi biztonságot gyanakvással szemlélte, ha az tulajdonnal vagy hatalommal járt együtt. Ezt az ellentmondást nem lehet feloldani azzal, hogy az egyház egyszerűen Ferenc követőjének nevezi magát. A ferences kérdés mélyén

mindig az marad: hogyan őrizhető meg egy radikális személyes tapasztalat akkor, amikor intézménnyé válik? A rend története azt mutatja, hogy teljesen talán sehogy. De ez nem feltétlenül kudarc.

Az intézmény nélkül Ferenc mozgalma talán eltűnt volna. Az első testvérek meghalnak, a személyes emlékezet megszakad, a kis közösségek szétszóródnak. A regula, a rend, a kolostorok, az iskolák és a pápai védelem viszont megőrizte az örökséget, még akkor is, ha közben átalakította. A történet ezért nem az egyszerű tisztaság és későbbi romlás története. Inkább állandó alkudozás az eszmény és a fennmaradás között.

Ferenc valószínűleg maga is felismerte ezt élete végére. Ezért nem hagyta el rendjét, amikor annak fejlődésével elégedetlen volt. Nem alapított újabb, tisztább közösséget. Nem jelentette ki, hogy testvérei elveszítették jogukat nevéhez. Maradt.

Tiltakozott. Írt. Figyelmeztetett. Engedelmeskedett. Ez az ellentmondás az egyik oka annak, hogy alakja ma sem válik könnyen politikai jelszóvá. A radikális Ferenc egyben engedelmes Ferenc. Az engedelmes Ferenc ugyanakkor sohasem vált kényelmessé. Az intézményen belül maradt, de jelenlétével folyamatosan emlékeztette

az intézményt arra, hogy másként is lehetne élni. Nyolcszáz év után talán ez Ferenc egyik legmaradandóbb öröksége. Nem kész társadalmi programot hagyott. Nem politikai ideológiát. Nem teológiai rendszert. Olyan életet hagyott, amelynek következményei még mindig nincsenek teljesen lezárva. A nyolcszázadik évforduló ezért nem annak bizonyítéka, hogy az utókor végre megértette őt. Inkább annak, hogy még mindig vitatkozunk vele. És talán ez az egyik legjobb mércéje annak, hogy egy történelmi személy valóban eleven maradt.

Utószó – Az ember a madarak mögött

Ha Assisi Szent Ferenc nevét halljuk, könnyen ugyanazok a képek jelennek meg előttünk. Barna csuha, kötél, madarak, farkas, napfény, Assisi kőházai. A világ egyik legkönnyebben felismerhető szentje lett, miközben az ember, aki e képek mögött élt, jóval nehezebben ragadható meg.

A történeti Ferenc nem volt szelíd képeslapfigura. Fiatalon háborúba ment, lovagi rangra vágyott, szerette a társasági életet és ismerte a pénz erejét. A megtérés sem egyetlen jelenettel történt. Fogság, betegség, kudarc, leprásokkal való találkozás, templomok helyreállítása és családi összeütközés hosszabb folyamata vezetett oda, hogy Francesco di Bernardone végül elhagyta korábbi életét. A fordulat mélységét éppen az mutatja, honnan indult.

A szegénység apostola kereskedő fia volt. A béke hirdetője harcolt. A társadalmi alázat képviselője fölfelé vágyott. A pénzt visszautasító ember pontosan tudta, hogyan működik a gazdasági csere. Ferenc életének ereje ezért nem veleszületett ártatlanságában rejtett. Nem olyan ember volt, aki eleve kívül állt azon a világon,

amelyet később elutasított. Belülről ismerte.

A megtérés egyik legfontosabb következménye a társadalmi irány megfordítása lett. Addig fölfelé nézett, azután lefelé indult. Nem a lovagok között kereste többé helyét, hanem leprások között. Nem nagyobb akart lenni, hanem kisebb. Innen érthető a Kisebb Testvérek neve.

A minoritas, a kisebbség Ferenc számára többet jelentett szerénységnél. Azt jelentette, hogy az ember nem akarja uralni a másikat. Nem társadalmi rangból, vagyonból vagy tudásból építi identitását. Ez az eszmény azonban már Ferenc életében összeütközésbe került a valósággal. Egy ember lehet kisebb.

Egy több ezer tagú rendnek vezetőkre van szüksége. Egy ember élhet tulajdon nélkül. Egy nemzetközi közösségnek szállások, könyvek és szervezet kell. Egy ember dönthet úgy, hogy nem használ pénzt. Egy egész intézmény működése ennél bonyolultabb. Ferenc történetének igazi drámája ezért nem az, hogy az egyház elárulta volna őt. Sokkal érdekesebb ennél. Az történt, hogy eszménye sikeres lett.

Túl sikeres. A kis testvériség növekedni kezdett, és éppen sikere kényszerítette arra, hogy részben más legyen, mint a kezdet kezdetén. Ferencnek még életében

kellett végignéznie ezt az átalakulást. Nem tudta megállítani. Talán nem is lett volna helyes megállítania.

De nem szűnt meg emlékeztetni arra, honnan indultak. Élete végén ezért tért vissza a leprásokhoz a Végrendelet első soraiban. Nem a rend eredményeit sorolta fel. Nem azt írta le, hány országban vannak testvérek, milyen prédikátori sikereket értek el, és milyen közel kerültek a pápasághoz. Azt idézte fel, ami keserű volt, majd édessé vált.

Egy találkozást. Ebben van valami különösen fontos Ferenc egész története szempontjából. Nagy történelmi hatása ellenére gondolkodásának alapja újra és újra személyes kapcsolat maradt. A leprás. A testvér.

Klára. A szultán. A beteg. A pap. A szegény. Még a Napot, a vizet és a tüzet is rokoni nyelven szólította meg. Nem rendszerben gondolkodott, hanem kapcsolatban. Talán ezért volt olyan nehéz rendszerbe foglalni örökségét. És talán ezért tudta túlélni a rendszereket. A rendi viták változtak. Pápák jöttek és mentek. A ferencesek újabb ágakra szakadtak. Teológiai iskolák emelkedtek fel, majd veszítettek jelentőségükből. Politikai rendszerek saját Ferencet alkottak. A középkori szentből romantikus költő, békeapostol, környezetvédő,

társadalmi kritikus és vallásközi jelkép lett. A történeti Ferenc azonban egyikben sem tűnt el teljesen. Mindegyik kép valamit kiemelt belőle. A probléma csak akkor kezdődött, amikor valamelyik kép az egész ember helyére lépett. A madarak mögött ott van a férfi, aki fogságba esett Perugiában. A Naphimnusz mögött ott van a majdnem vak beteg. Greccio mögött ott van a megtestesülés teológiája. A szultánnal való találkozás mögött ott van az ötödik keresztes hadjárat. A szegénység mögött ott van egy kereskedői házból kilépő fiú. A stigmák mögött pedig egy olyan ember, aki maga alig beszélt arról, amit az utókor egyik legfontosabb jelének tekintett. A történész feladata talán éppen ennyi: újra megmutatni az embert a szimbólumok mögött. Nem azért, hogy kisebb legyen a szent. Hanem azért, mert az ember érdekesebb. A történeti Ferenc bizonytalan, időnként következetlen, rendkívül érzékeny és gyakran kemény volt. Nem mindig tudta, hogyan lehet megvalósítani azt, amit akart. Néha túl sokat követelt saját testétől. Máskor olyan szabályokat kívánt, amelyeket egy nagy közösség nehezen tudott követni. Utolsó éveiben fájdalmasan érzékelte, hogy mozgalma olyan irányokba fejlődik, amelyeket nem ő választott.

Mégsem fordult el tőle. Ez legalább annyira fontos örökség, mint a madarak prédikációja. Ferenc nem csak abban volt radikális, hogy el tudott hagyni egy világot. Abban is, hogy képes volt benne maradni egy másikban akkor is, amikor már nem minden úgy alakult, ahogyan elképzelte. A rendet könnyebb lett volna elhagyni, mint végignézni átalakulását. Az egyházzal könnyebb lett volna szakítani, mint egyszerre engedelmeskedni neki és emlékeztetni az evangélium radikális követelésére. A szegénységet könnyebb lett volna személyes különcséggé megélni, mint több ezer ember közösségének alapelvevé tenni. Ferenc mindhárom feszültséget vállalta. Ezért története nem valamiféle középkori idill. Egy gyorsan változó Európa története is. Városok emelkednek fel. A pénzgazdaság terjed. Új társadalmi rétegek erősödnek meg. A pápaság nagyobb ellenőrzést akar gyakorolni az egyház fölött. Új vallási mozgalmak jelennek meg. Keresztes háborúk zajlanak. Egyetemek születnek. A városi társadalom újfajta vallásosságot keres. Ferenc mindezek közepén jelent meg. Nem azért lett európai jelentőségű, mert kívül állt saját korán. Azért, mert nagyon mélyen benne élt. És olyan választ adott rá, amelyet saját kora sem tudott teljesen befogadni. Nyolcszáz év után Assisi Ferenc alakja ezért egyszerre közeli és idegen. Sok mondata és

gestusa ismerősen hangzik, ugyanakkor vallási világának számos eleme messze áll a modern embertől. Nem kell ezt a távolságot eltüntetni. Éppen ebből lehet tanulni. A történelmi Ferencnek nem kell minden mai kérdésünkre választ adnia. Elég, ha néhány kérdést kényelmetlenül nyitva hagy. Mennyi az, amire valóban szükségünk van? Mit jelent szabadnak lenni attól, amit birtoklunk? Lehetséges-e úgy intézményt építeni, hogy az ne felejtse el saját eredetét? Mit kezdünk azzal, akit társadalmunk kívülre helyez? Megmaradhat-e embernek az ellenség? Lehet-e a világra nem tulajdonként, hanem kapcsolatként tekinteni? Ferenc nyolcszáz éve halt meg. Ezek a kérdések nem.

Függelék I. - Kronológia

Az alábbi kronológia Assisi Szent Ferenc életének biztosabban datálható eseményeit, valamint a ferences mozgalom korai történetének legfontosabb állomásait foglalja össze. A korai évek egyes dátumai bizonytalanok, ezért ahol szükséges, több lehetséges évszámot vagy hozzávetőleges időpontot adok meg.

1181 vége vagy 1182 eleje

Assisiben megszületik Giovanni di Pietro di Bernardone, akit később Francesco néven ismernek. Apja, Pietro di Bernardone jómódú posztókereskedő, anyja valószínűleg Pica. A család a felemelkedő városi kereskedőréteghez tartozik, nem az ősi nemességhez. Ferenc gyermekkoráról kevés megbízható adat maradt fenn, fiatalkorát azonban a városi jólét, a kereskedői világ és a lovagi kultúra egyaránt meghatározta.

1197-1198

VI. Henrik császár halála után Közép-Itáliában megrendül a birodalmi hatalom. Assisiben a városi lakosság fellép a régi nemesi uralom ellen, elfoglalják és lerombolják a Rocca erődjét. A helyi nemesség egy része Perugiába menekül. A konfliktusban már látható az a társadalmi törésvonal, amely Ferenc fiatalkorának politikai környezetét meghatározza.

1200 körül

Assisiben tovább erősödik a popolo, vagyis a kereskedőkből, kézművesekből és más városi csoportokból szerveződő polgári erő. Ferenc családja ehhez a felemelkedő réteghez áll közelebb, míg például Klára családja az arisztokrata körökhöz tartozik. A két társadalmi világ között politikai és időnként fegyveres konfliktus bontakozik ki.

1202

Assisi és Perugia háborúba kerül. A Collestrada mellett vívott ütközetben Assisi vereséget szenved, Ferencet foglyul ejtik. Valószínűleg azért bánnak vele rangosabb fogolyként, mert családjának anyagi helyzete lehetővé teszi váltságdíj fizetését, és elképzelhető, hogy lovas harcosként vett részt az ütközetben.

1202-1203

Ferenc nagyjából egy évet tölt perugiai fogságban. A későbbi életrajzok szerint fogolytársai között is megőrzi élénkségét és önbizalmát, de ezek a részletek részben hagiográfiai jellegűek. A fogság és az azt követő betegség mindenesetre fontos törést jelent fiatalkori életében.

1203-1204

Szabadulása után hosszabb ideig betegeskedik. Felépülése nem jelent azonnali megtérést: továbbra is vonzza a lovagi élet és a társadalmi felemelkedés lehetősége. A korábbi életforma azonban valószínűleg már nem tűnik ugyanolyan magától értetődőnek számára.

1205

Ferenc újabb katonai vállalkozásra készül, és egy dél-itáliai hadjáratához akar csatlakozni, amely Brienne-i Walter környezetéhez kapcsolódik. Spoleto környékén azonban megbetegszik, és visszafordul. A későbbi életrajzok ehhez látomást kapcsolnak, amelyben Ferencnek választania kell az „úr” és a „szolga” között. A történeti mag valószínűleg annyi, hogy lovagi ambíciói ekkor kezdenek végleg összeomlani.

1205-1206

Ferenc megtérésének hosszabb folyamata. Egyre többet időzik magányban és Assisi környéki templomokban, kapcsolatba kerül leprásokkal, és szolgálni kezdi őket. Saját Végrendeletében később ezt nevezi megtérése döntő tapasztalatának: ami korábban keserű volt számára, a leprások közötti irgalmasság gyakorlása után „édessé” változott.

1205-1206 körül

San Damiano templomában imádkozik. A későbbi hagyomány szerint Krisztus arra szólítja fel, hogy állítsa helyre omladozó házát. Ferenc a felszólítást szó szerint érti, és templomok javításába kezd.

1206

Ferenc apja áruját eladva pénzt próbál szerezni San Damiano helyreállítására. Pietro di Bernardone ezt családi vagyonának jogtalan felhasználásaként értelmezi, és konfliktus alakul ki apa és fiú között. Ferenc végül Guido assisi püspök előtt lemond apai örökségéről, visszaadja a pénzt és ruháit. Ezzel társadalmi és jogi értelemben is kilép korábbi családi helyzetéből.

1206-1207

Bűnbánóként él Assisi környékén. Templomokat javít, többek között San Damianót, majd más kisebb templomokat. Fizikai munkát végez, adományokat kér, és egyszerű életmódot folytat. Ebben az időben még nincs körülötte szervezett közösség.

1208 körül

Ferenc az evangéliumi küldés szavaiból világosabb életprogramot alakít ki. A szegénységet, a vándorlást, a munkát és a prédikációt összekapcsoló életforma körvonalazódik. Ekkor csatlakoznak hozzá az első társak, köztük Quintavallei Bernát és Cattani Péter.

1208-1209

Az első testvérek száma növekedni kezd. Vagyonukat szétesztják, egyszerű ruhában élnek, dolgoznak, szükség esetén alamizsnát kérnek, és bűnbánatra buzdítják az embereket. Ferenc ekkor még nem alapít klasszikus értelemben vett szerzetesrendet.

1209 vagy 1210

Ferenc társaival Rómába megy, hogy III. Ince pápától jóváhagyást kérjen életformájukhoz. Egy rövid, nagyrészt evangéliumi idézetekre épülő szabályzatot mutathatnak be. A pápa szóbeli jóváhagyást ad, és engedélyezi, hogy bűnbánatra buzdítsanak.

1210-1211

A közösség egy ideig Rivo Tortóban él, majd a Porciunkula köré szerveződik. A kis templom és környéke a testvériség egyik legfontosabb központja lesz. Ferenc ragaszkodik ahhoz, hogy ne tulajdonosként, hanem használóként éljenek ott.

1212

Klára Offreduccio, assisi nemesi család leánya csatlakozik Ferenc életformájához. Virágvasárnap körül elhagyja családját, a Porciunkulánál Ferenc levágja haját, és vallási életre lép. Rövidebb átmeneti tartózkodások után San Damianóban telepszik le társaival, és kialakul a klarisszák közösségének előzménye.

1212 körül

Ferenc megpróbál keletre, a muzulmán világba utazni, de hajóútját vihar hiúsítja meg. A vállalkozás mutatja, hogy már ekkor erősen foglalkoztatja a keresztény határokon túli misszió.

1213-1214 körül

Újabb missziós kísérlet során Hispánián keresztül Marokkóba szeretne eljutni, de betegsége miatt visszafordul. A későbbi hagyomány mártírhalál iránti vágyat tulajdonít neki; a pontos motivációt nem lehet teljes bizonyossággal rekonstruálni.

1215

A IV. lateráni zsinat szabályozza az új szerzetesi közösségek alapítását, és erősíti az egyház intézményi ellenőrzését. Ez később a ferences életforma jogi rendezését is befolyásolja.

1216

III. Ince pápa meghal. Vitry Jakab, a későbbi akkói püspök ebben az időben találkozik a Kisebb Testvérekkel és a San Damianó-i női közösséggel, és kortársi beszámolót ad gyors növekedésükről.

1216-1227

III. Honoriusz pápasága. Alatta válik a ferences közösség egyre inkább jogilag szabályozott renddé.

1217

A pünkösdi káptalan dönt a rend területi szervezésének bővítéséről és külföldi missziókról. Testvérek indulnak Franciaországba, a német területekre, Hispániába, Magyarországra és más vidékekre. Az első külföldi vállalkozások közül több kudarcba fullad a nyelvi, jogi és szervezeti felkészületlenség miatt.

1217

Ferenc Franciaországba készül, de Firenzében találkozik Hugolin bíborossal, aki meggyőzi, hogy térjen vissza, mert jelenlétére szükség van a gyorsan növekvő közösségben.

1219

Újabb nagy missziós hullám indul. A Szentszék olyan dokumentumot ad ki, amely a Kisebb Testvérek egyházhűségét igazolja, megkönnyítve működésüket az idegen egyházmegyékben.

1219 nyara

Ferenc keletre indul, és eljut Egyiptomba, ahol az ötödik keresztes hadjárat seregei Damiettát ostromolják.

1219 szeptember körül

Ferenc egy testvér társaságában átmegy a muszlim vonalakhoz, és találkozik al-Kámil egyiptomi szultánnal. A találkozás ténye jól dokumentált, részletei azonban a későbbi forrásokban egyre legendásabb formát kapnak.

1219 november

A keresztesek elfoglalják Damiettát. Ferenc később a Szentföldre megy, majd a következő évben visszatér Itáliába.

1220

Öt ferences testvért kivégeznek Marokkóban. A későbbi ferences hagyomány az első rendi mártírok között tartja számon őket. Ugyanebben az évben Ferenc visszatér a Közel-Keletről, és rendezetlen állapotokat talál a rendben.

1220 nyara-ősze

Ferenc Viterbóban találkozik III. Honoriusz pápával és Hugolin bíborossal. Néhány, távollétében megszerzett pápai kiváltságot visszavonat, valamint eltöröl bizonyos újonnan bevezetett böjti előírásokat.

1220. szeptember

III. Honoriusz rendelkezése egyéves noviciátust ír elő a rendbe lépőknek, és megerősíti az engedelmesség intézményi szabályait. A testvériség jogilag egyre jobban hasonlít szervezett szerzetesrendre.

1220 ősz

Ferenc lemond a rend közvetlen kormányzásáról, részben egészségi állapotára hivatkozva. Cattani Pétert bízza meg a vezetői feladatokkal.

1221. március 2.

Cattani Péter meghal. Helyét Illés testvér veszi át Ferenc mellett a rend gyakorlati irányításában.

1221

Elkészül a később meg nem erősített regulaként ismert szabályzat. A hosszú, bibliai idézetekkel és buzdításokkal teli szöveg közel áll Ferenc személyes nyelvéhez, de a pápai kúria számára nem megfelelő jogi formájú.

1221

Jelentős ferences misszió indul a német területekre. A korábbi tapasztalatokból tanulva ez már tartósabb sikereket ér el, és megkezdődik a rend szervezett észak-európai terjeszkedése.

1222 körül

Ferenc Bolognában is prédikál, ahol a városi béke helyreállítására buzdít. Ugyanebben az időszakban több, később híressé vált természeti történetet kapcsolnak hozzá, köztük a madarakhoz intézett prédikációt.

1222-1223

Ferenc és társai új, rövidebb és jogilag pontosabb regula kidolgozásán dolgoznak. A munkában egyházjogban jártas testvérek és Hugolin bíboros is közreműködhetnek.

1223. november 29.

III. Honoriusz pápa a Solet annuere kezdetű bullával jóváhagyja a megerősített regulát. A Kisebb Testvérek Rendje ezzel stabilabb jogi alapot kap.

1223 karácsonya

Ferenc Greccióban különleges karácsonyi ünnepet rendez. Jászol, széna, ökör és szamár segítségével érzékelhetővé teszi Krisztus születésének szegénységét. A későbbi hagyomány ezt gyakran „az első betlehemként” emlegeti, noha Krisztus születésének ábrázolása jóval régebbi.

1224

Ferenc egészsége tovább romlik. Több levelet és rövid vallási szöveget ír vagy diktál. Egyre gyakrabban vonul vissza remeteségekbe.

1224. augusztus-szeptember

La Vernán hosszabb böjtöt és imádságos időszakot tart. A ferences hagyomány szerint ekkor jelennek meg testén Krisztus sebei, a stigmák. A pontos dátum és a történés részletei bizonytalanok; Ferenc saját írásaiban nem beszél róla.

1224 vége - 1225 eleje

Utolsó nagyobb prédikáló útjai Umbriában és a Marche vidékén. Egyre gyengébb, ezért gyakran állaton utazik, és társai segítségére szorul.

1225 tavasza

San Damianóban tartózkodik, ahol Klára és nővérei gondoskodnak róla. Súlyos szembetegsége miatt a fényt is nehezen viseli. Ebben az időszakban kezdi meg a Naphimnusz megalkotását.

1225

Orvosi kezeléseket veti alá magát Fonte Colombóban és másutt. A kauterizálás és más fájdalmas beavatkozások nem hoznak javulást.

1225 nyara körül

A Naphimnuszhoz hozzáadja a megbocsátásról és békéről szóló részt, valószínűleg az assisi püspök és a város világi vezetője közötti konfliktus hatására.

1226 tavasza

Sienába viszik gyógykezelésre. Állapota kritikussá válik, vért hány, környezete halálától tart. Rövid végakaratot diktál, amelyben a testvérek szeretetét, a szegénységhez való hűséget és az egyház iránti engedelmességet hangsúlyozza.

1226 május-június körül

Állapota valamelyest javul, és Cortona közelében, a Celle remeteségben tartózkodik. Ekkor vagy az ezt követő hónapok során alakul ki Végrendeletének végleges szövege.

1226 nyara

Ferenc Assisi felé szeretne visszatérni, de a hőség és rossz egészsége miatt átmenetileg hűvösebb hegyvidéki helyre viszik. A város vezetői fegyveres kíséretet küldenek érte, mert attól tartanak, hogy máshol hal meg, és teste idegen település kezére kerül.

1226 augusztus-szeptember

Assisiben, majd a Porciunkulánál tölti utolsó heteit. A Naphimnuszhoz hozzákapcsolódik a testi halálról szóló rész. Ferenc tudatosan készül a halálra, társait megáldja, és ismételten a szegénységhez és a testvéri szeretethez való hűségre inti őket.

1226. október 3.

Ferenc a Porciunkulánál meghal, körülbelül negyvennégy éves korában. Liturgikus ünnepe október 4. lesz.

1226. október 4. körül

Testét Assisibe viszik. A menet San Damiano mellett is megáll, hogy Klára és nővérei búcsút vehessenek tőle. Ferencet kezdetben a San Giorgio-templomban temetik el.

1226 októbere

Illés testvér körlevelet küld a rendnek Ferenc haláláról, és beszámol a testén látható, Krisztus sebeire emlékeztető jelekről. Ez a stigmatizáció legkorábbi írott tanúságtételei közé tartozik.

1227. március 19.

Hugolin bíborost IX. Gergely néven pápává választják. A korábbi rendi protektor ettől kezdve pápaként is támogatja Ferenc kultuszának és a ferences rendnek a megszilárdulását.

1228 tavasza

Megkezdődnek Ferenc szentté avatásának előkészületei. Tanúkat hallgatnak meg, különösen a sírjához és közbenjárásához kötött gyógyulásokról.

1228. július 16.

IX. Gergely Assisiben ünnepélyesen szentté avatja Ferencet. Halála és kanonizációja között kevesebb mint két év telt el.

1228

Megkezdődik az assisi Szent Ferenc-bazilika építésének előkészítése. A monumentális szentély hamarosan Ferenc kultuszának egyik legfontosabb központjává válik.

1228-1229

IX. Gergely megbízza Celanói Tamást Ferenc hivatalos életrajzának elkészítésével. A munka gyorsan elkészül, és 1229-ben pápai jóváhagyást kap.

1230

Ferenc földi maradványait átszállítják az újonnan épülő assisi bazilikába. Ugyanebben az évben IX. Gergely a Quo elongati kezdetű rendelkezésben kimondja, hogy Ferenc Végrendelete nem rendelkezik ugyanolyan jogi kötelező erővel, mint a pápailag jóváhagyott regula.

1230-as évek

A ferences rend gyorsan terjed Európában. Egyre fontosabb szerepet kap a prédikációban, oktatásban, misszióban és pápai megbízatások teljesítésében. Az intézmény már egyre távolabb kerül az első assisi testvériség formájától.

1244

A genovai általános káptalan felszólítja a testvéreket, hogy gyűjtsék össze a Ferencről őrzött emlékeket és történeteket. Megkezdődik az első társak hagyományának szélesebb körű írásba foglalása.

1246-1247 körül

A társak emlékezései alapján új Ferenc-anyagok kerülnek Celanói Tamáshoz. Ezekből később megszületik második nagy életrajzi műve.

1253. augusztus 11.

Assisi Szent Klára meghal San Damianóban. Két évvel később szentté avatják. Közössége és regulája továbbviszi Ferenc szegénységesszményének egyik legkövetkezetesebb változatát.

1257

Bonaventurát a Kisebb Testvérek miniszter generálisává választják. A rend ekkorra már jelentős nemzetközi egyházi és intellektuális erő.

1260

A narbonne-i általános káptalan megbízza Bonaventurát Ferenc új, egységes életrajzának elkészítésével.

1263

A rend elfogadja Bonaventura Nagyobb legendáját, amely hamarosan Ferenc hivatalos életrajzává válik.

1266

A párizsi általános káptalan elrendeli a korábbi Ferenc-életrajzok eltávolítását. A rendelkezés következtében a Bonaventura előtti hagyomány számos szövege csak a renden kívüli kéziratok révén marad fenn.

1270-es évek vége

Megjelennek azok a ferences csoportok, amelyeket később spirituálisoknak neveznek. Úgy érzik, hogy a rend eltávolodott Ferenc eredeti szegénységeszményétől.

1279

III. Miklós pápa az Exiit qui seminat kezdetű bullában részletesen szabályozza a ferences szegénység jogi értelmezését, és megerősíti, hogy a közös tulajdonról való lemondás megfelelhet az evangéliumi tökéletességnek.

1280-as-1290-es évek

A spirituális ferencesek és a rend többségi irányzata közötti konfliktus egyre erősebb. A vita középpontjában az áll, hogy elegendő-e a jogi tulajdonról lemondani, vagy a javak tényleges használatának is szegényesnek kell maradnia.

1294

V. Celesztin pápa átmenetileg engedélyezi egyes szigorúbb ferencesek külön közösségét. Rövid pápasága után VIII. Bonifác visszavonja az engedélyt.

1311-1312

A vienne-i zsinat megpróbálja rendezni a ferences szegénység körüli vitákat, de tartós megoldás nem születik.

1317 után

XXII. János pápa keményen fellép a spirituális ferencesek ellen. Egyes csoportokat eretnekséggel vádolnak, tagjaik közül többen üldöztetést szenvednek.

1323

XXII. János a Cum inter nonnullos kezdetű rendelkezésben elítéli azt az állítást, hogy Krisztus és az apostolok sem egyénileg, sem közösen nem birtokoltak semmit. A vita már nemcsak a ferences rend belső fegyelmi kérdéséről, hanem az evangéliumi szegénység teológiai értelmezéséről szól.

14. század

Kialakul a gubbiói farkas történetének ismert formája, és megszületik a Fioretti, magyarul Szent Ferenc virágoskertje címen ismert gyűjtemény. Ferenc alakja egyre inkább legendás, példázatos formában él tovább.

1300-as évek eleje

Dante az Isteni színjáték Paradicsomának tizenegyedik énekében a Szegénységgel kötött misztikus házasságként fogalmazza újra Ferenc életének lényegét. A költői kép hosszú időre meghatározza Ferenc európai kulturális megítélését.

13-14. század fordulója

Az assisi Szent Ferenc-bazilika freskóciklusai vizuális életrajzzá alakítják a szent történetét. A ciklust hagyományosan Giottohoz kapcsolják, bár pontos szerzősége művészettörténeti vita tárgya.

15-18. század

Ferenc kultusza a katolikus világban folyamatosan jelen marad, miközben a ferences család több ágra tagolódik. A reformáció után alakja részben felekezeti keretek közé kerül, ugyanakkor a szegénység és egyszerűség eszménye tovább él.

19. század

A romantika és a középkor iránti új érdeklődés Ferenc alakját ismét széles kulturális közegbe emeli. Egyre hangsúlyosabbá válik a költő, a természet barátja és az egyházi intézménnyel szemben álló szabad vallási személyiség képe.

1893

Paul Sabatier megjelenteti Assisi Szent Ferenc élete című munkáját. A könyv nemzetközi siker lesz, és nagy hatást gyakorol a modern Ferenc-képre, miközben számos történeti tézisének később módosítja a kutatás.

1898

Sabatier közreadja a Tökéletesség tükrét, amelyet rendkívül korai és hiteles Ferenc-forrásnak gondol. A későbbi kutatás kimutatja, hogy a fennmaradt mű jóval későbbi keletkezésű.

1926

Ferenc halálának hétszázadik évfordulója. Olaszországban nagyszabású megemlékezéseket rendeznek, amelyekbe az akkori államhatalom is bekapcsolódik. Ferenc alakját nacionalista és katolikus értelmezések egyaránt saját céljaikhoz kapcsolják.

1939

XII. Piusz pápa Assisi Szent Ferencet Sienai Szent Katalinnal együtt Itália fő védőszentjévé nyilvánítja.

20. század közepe

A történeti Ferenc kutatása jelentősen fejlődik. A filológiai és forráskritikai vizsgálatok egyre inkább elválasztják a korai emlékeket a későbbi legendás rétegektől, miközben Ferenc saját írásai nagyobb jelentőséget kapnak.

1950

Roberto Rossellini bemutatja Francesco, giullare di Dio című filmjét, amely magyarul többnyire Isten bohóca, Ferenc vagy Assisi Ferenc virágai címmel ismert. A film a modern filmművészet egyik fontos Ferenc-ábrázolásává válik.

1960-as-1970-es évek

A békemozgalmak, a társadalmi igazságosság kérdései és a modern környezetvédelem új Ferenc-képeket teremtenek. Assisi egyre inkább nemzetközi békeszimbólummá válik.

1979. november 29.

II. János Pál pápa Assisi Szent Ferencet az ökológiával foglalkozók mennyei pártfogójává nyilvánítja.

1986. október 27.

II. János Pál Assisibe hívja a világ nagy vallásainak képviselőit a békéért rendezett találkozóra. Az eseményből megszületik az „Assisi szelleme” kifejezés, amely a vallásközi együttműködés egyik jelképévé válik.

1993

Újabb nagyszabású assisi vallásközi béketalálkozóra kerül sor a délszláv háborúk idején.

2000-es évek

Ferenc alakja egyre erősebben kapcsolódik a vallások közötti párbeszédhez, a környezetvédelemhez és a társadalmi egyenlőtlenség kérdéséhez. Az al-Kámillal való 1219-es találkozás különösen gyakran kerül elő a keresztény-muszlim párbeszéd történeti példajaként.

2013. március 13.

Jorge Mario Bergogliót pápává választják, és a Ferenc nevet veszi fel. Ő az első pápa, aki Assisi Szent Ferenc nevét választja.

2015. május 24.

Ferenc pápa aláírja Laudato si' kezdetű enciklikáját, amelynek címe a Naphimnusból származik. A dokumentum a környezeti és társadalmi válság összefüggéseit vizsgálja, és Assisi Ferenc teremtésszemléletét modern ökológiai gondolkodással kapcsolja össze.

2019

Nyolcszázadik évfordulója Ferenc és al-Kámil találkozásának. Világszerte számos vallásközi megemlékezést és tudományos konferenciát rendeznek, amelyek újra előtérbe helyezik a damiettai találkozást.

2026. január 10.

XIV. Leó pápa különleges Szent Ferenc-évet hirdet a halál nyolcszázadik évfordulójához kapcsolódva. A jubileumi időszak 2027 januárjáig tart, és a szegénység, a testvériség, a béke és az egyházi megújulás kérdéseit állítja előtérbe.

2026. október 3.

Nyolcszáz éve Assisi Szent Ferenc halálának. A jubileum világszerte egyházi és kulturális megemlékezéseket indít el, miközben alakját ismét a háború, a társadalmi megosztottság és a környezeti válság jelenkori kérdéseivel kapcsolják.

2026. október 4.

Az egyházi ünnepen XIV. Leó pápa ismét Ferenc békére és egyházi megújulásra vonatkozó örökségét hangsúlyozza. Nyolc évszázaddal halála után az assisi kereskedő fia továbbra is az egyik legtöbbször újraértelmezett keresztény személyiség.

Függelék II. - A történet főbb szereplői

Al-Kámil, al-Malik al-Kámil Muhammad

Egyiptom ajjúbida szultánja, Szaladin családjának tagja. Az ötödik keresztes hadjárat idején ő vezette az egyiptomi ellenállást. Ferenc 1219-ben Damietta közelében találkozott vele. A szultán nem tért keresztény hitre, de fogadta Ferencet és lehetővé tette, hogy épségben visszatérjen.

Assisi Szent Ágnes

Klára húga, aki röviddel nővére után csatlakozott a San Damianó-i közösséghez. Családja megpróbálta visszatéríteni korábbi életéhez, de kitartott döntése mellett.

Assisi Szent Klára

Az Offreduccio nemesi család tagja, Ferenc egyik legfontosabb kortársa és a női ferences életforma meghatározó alakja. 1212-ben csatlakozott Ferenc mozgalmához. A San Damianó-i közösséget vezette, és évtizedeken keresztül ragaszkodott a radikális szegénységhez.

Bonaventura, Szent Bonaventura

Ferences teológus, később bíboros és egyháztanító. 1257-től a rend miniszter generálisa. Ő készítette el Ferenc hivatalos életrajzát, a Nagyobb legendát, amely 1263 után évszázadokra meghatározta a szent képét.

Brienne-i Walter

Francia eredetű hadvezér, akinek dél-itáliai katonai vállalkozásához Ferenc 1205-ben csatlakozni készült. Az út azonban Spoleto környékén megszakadt, és Ferenc hazatért Assisibe.

Cattani Péter

Ferenc egyik legkorábbi társa, valószínűleg jogilag képzett assisi férfi. Ferenc 1220-ban rábízta a rend gyakorlati vezetését. 1221 márciusában meghalt.

Celanói Tamás

Ferences szerzetes és Ferenc első nagy életrajzírója. IX. Gergely pápa megbízásából írta meg az első hivatalos életrajzot, majd később további műveket készített az alapítóról.

III. Honoriusz pápa

1216 és 1227 között pápa. Az ő idején vált a ferences testvériség egyre inkább intézményes renddé. 1223-ban jóváhagyta a végleges ferences regulát.

III. Ince pápa

1198 és 1216 között pápa. Ferenc és első társai tőle kaptak 1209 vagy 1210 körül szóbeli jóváhagyást életformájukhoz és prédikációjukhoz.

Guido assisi püspök

Ferenc megtérésének idején Assisi püspöke. Fontos szerepet játszott a Pietro di Bernardone és fia közötti konfliktus rendezésében, valamint Ferenc első egyházi kapcsolatainak kialakításában.

Hugolin bíboros - később IX. Gergely pápa

A ferences rend egyik legfontosabb korai egyházi pártfogója. Ferenc életében gyakran közvetített a közösség és a római kúria között. 1227-ben IX. Gergely néven pápa lett, 1228-ban pedig szentté avatta Ferencet.

Illés testvér

A korai ferences rend egyik legfontosabb és legvitatottabb vezetője. Cattani Péter halála után a rend gyakorlati irányításában játszott meghatározó szerepet. Később az assisi bazilika építésében és rendfőnökként is fontos szerepet vállalt.

Vitry Jakab

Francia egyházi író és későbbi akkói püspök. A 1210-es években személyesen találkozott a ferences és klarissza közösségekkel, és értékes kortársi beszámolót hagyott róluk.

Leó testvér

Ferenc egyik legközelebbi társa utolsó éveiben. Több személyes írás és áldás kapcsolódik hozzá. A későbbi ferences hagyomány az alapító közeli tanújaként különleges tekintéllyel ruházta fel.

Olivi Péter János

13. századi ferences teológus, a spirituális irányzat egyik legjelentősebb gondolkodója. A „szegényes használat” elvét hangsúlyozta, és azt vallotta, hogy a tulajdonjogról való lemondás önmagában nem elegendő a ferences szegénységhez.

Pica

Ferenc anyja. Életéről kevés biztos adat maradt fenn. A későbbi hagyomány gyakran francia eredetűnek tekintette, de ennek bizonyíthatósága korlátozott.

Pietro di Bernardone

Ferenc apja, jómódú assisi posztókereskedő. Franciaországgal is üzleti kapcsolatban állhatott. Ferenc megtérése súlyos családi és vagyoni konfliktust okozott közöttük.

Quintavallei Bernát

Ferenc egyik első társa, jómódú assisi polgár. A hagyomány szerint vagyonát szétosztotta, majd csatlakozott a közösséghez.

Vald Péter

12. századi lyoni kereskedő, a valdensek mozgalmának alapítója. Élete több ponton párhuzamot mutat Ferencével: lemondott vagyonáról, szegénységet és apostoli prédikációt vállalt. Mozgalma azonban konfliktusba került az egyházi hierarchiával.

XXII. János pápa

1316 és 1334 között pápa. A ferences szegénységről szóló vitákban keményen fellépett a spirituális irányzattal szemben, és 1323-ban elítélte azt a tételt, amely szerint Krisztus és az apostolok sem egyénileg, sem közösen nem birtokoltak semmit.

Függelék III. - Assisi Szent Ferenc fennmaradt írásai

Ferenc nem volt rendszeres teológiai szerző, és nem hagyott hátra összefüggő tanítást tartalmazó könyvet. Írásainak többsége rövid regula, levél, imádság, intelem vagy áldás. Éppen ezért különösen értékesek: olyan pontokon engedik hallani saját hangját, ahol a későbbi életrajzírók már más szempontok szerint alakították emlékezetét.

A meg nem erősített regula

Az 1221-ben kialakult hosszabb szabályzat. Bibliai idézetek, gyakorlati rendelkezések és lelki buzdítások keverednek benne. Különösen fontos forrás Ferenc korai közösségről, munkáról, szegénységről, prédikációról és a muzulmánok közötti élet lehetőségeiről vallott felfogásához.

A megerősített regula

Az 1223-ban III. Honoriusz által jóváhagyott, tizenkét fejezetből álló szabályzat. Rövidebb, jogilag pontosabb és intézményesebb, mint az 1221-es változat. Ez lett a Kisebb Testvérek Rendjének hivatalos regulája.

Végrendelet

Ferenc 1226-os utolsó nagy összegző írása. Felidézi megtérését a leprások között, a templomok és papok iránti tiszteletét, az első testvérek életét, a munkát, a szegénységet és az engedelmességet. A rend későbbi történetének egyik legtöbbet vitatott dokumentuma lett.

Naphimnusz vagy A teremtmények éneke

Umbriái népnyelven keletkezett költemény, amely több szakaszban nyerte el végső formáját 1225–1226-ban. Isten dicséretét a Nap, Hold, csillagok, szél, víz, tűz és föld világán keresztül fogalmazza meg, majd a megbocsátás és a testi halál motívumával egészül ki.

Intelmek

Rövid vallási tanítások gyűjteménye, amelyek az alázatról, engedelmességről, tisztaságról, testvéri viszonyról és lelki szegénységről szólnak. Több darab eredete és végső szerkesztése körül vannak kérdések, de fontos forrásai Ferenc gondolkodásának.

Levél Leó testvérhez

Rendkívül személyes, rövid üzenet. Különleges jelentőségét növeli, hogy az egyik olyan fennmaradt dokumentumhoz kapcsolódik, amelyen Ferenc saját kézírása is látható.

Áldás Leó testvérre

A bibliai papi áldás szövegére épülő személyes áldás, amely Ferenc saját kezű írásában maradt fenn. A dokumentum La Verna időszakához kapcsolódik.

Dicséret a Fölséges Istenről

Rövid imádság, amely Isten tulajdonságait sorolja fel, és szintén Leó testvérhez kapcsolódó autográf kéziratban maradt fenn.

Levél a hívőkhöz

Több változatban fennmaradt buzdító szöveg, amely a bűnbánó keresztény élet alapelveit fejt ki. Fontos a ferences mozgalom laikus környezetének megértéséhez.

Levél a klerikusokhoz

Az eucharisztia és a liturgikus tárgyak tiszteletére figyelmeztet. Jól mutatja, milyen központi szerepet töltött be Ferenc vallásosságában Krisztus szentségi jelenléte.

Levél az egész rendhez

Kései írás, amelyben Ferenc az eucharisztia, az engedelmisség és a rendi élet kérdéseiről szól. A már nagyméretűvé vált közösség egészéhez fordul.

Levél a népek vezetőihez

Világi hatalmat gyakorló személyeket szólít meg, és arra inti őket, hogy hatalmuk mulandóságának tudatában éljenek, valamint adjanak teret Isten tiszteletének.

Imádság a kereszt előtt

A hagyomány San Damianóhoz kapcsolja. A szövegben Ferenc hitet, reményt, szeretetet és belátást kér. Az ima pontos keletkezési helye és ideje nem állapítható meg teljes bizonyossággal.

Köszöntés az erényekhez és Köszöntés a Boldogságos Szűzhöz

Rövid költői-imádságos szövegek, amelyek Ferenc vallási nyelvének sűrített formáját mutatják.

A Miatyánk kifejtése

Rövid meditáció az Úr imádságáról. Nem teológiai kommentár, inkább imádságos értelmezés.

A remeteségek regulája

Rövid útmutatás azoknak a testvéreknek, akik időszakosan remeteségi életet folytatnak. Különösen érdekes, mert megmutatja, hogyan próbálta Ferenc összeegyeztetni a szemlélődést a testvéri közösséggel.

Függelék IV. – A legfontosabb középkori Ferenc-források

Ferenc életének rekonstruálásakor nem elegendő egyetlen középkori életrajzot követni. A források különböző időben, eltérő céllal és más-más rendi környezetben keletkeztek. Értékük ezért nem azonos, és gyakran éppen eltéréseik segítségével lehet közelebb jutni a történeti eseményekhez.

Ferenc saját írásai

A legfontosabb kiindulópontot jelentik. Nem teljes életrajzot adnak, de ahol saját múltjáról vagy életformájáról beszél, különösen nagy súllyal kell számolni velük. A Végrendelet, a regulák és a levelek ezért elsődleges helyet foglalnak el.

Celanói Tamás: Ferenc első életrajza

1228–1229-ben, IX. Gergely megbízásából készült. Időben nagyon közel áll Ferenc halálához, és szerzője személyesen ismerhette az alapítót. Ugyanakkor hivatalos kanonizációs szentéletrajz, ezért célja a szentség bemutatása.

Celanói Tamás későbbi Ferenc-művei

Az 1240-es években újabb, a társak emlékezését is felhasználó anyagokat dolgozott fel. Ezek gyakran emberibb, konfliktusosabb Ferenc-képet adnak, mint az első életrajz.

A Három társ legendája

Fontos hagyományt őriz Ferenc első éveiről, megtéréséről és assisi környezetéről. Nem kezelhető egyszerűen három szemtanú változtatás nélküli vallomásaként, de számos korai emléket közvetíthet.

Az Assisi kompiláció

Korábban gyakran Perugiai legendaként emlegették. Sok személyes és mindennapi történetet őriz, gyakran az „akik vele voltunk” körére utalva. Végző szerkesztése azonban későbbi, ezért egyes részeit külön forráskritikai vizsgálat nélkül nem lehet közvetlen tanúvallomásként használni.

Julianus Speyerensis Ferenc-életrajza

Korai ferences életrajzi forrás, amely Celanói Tamás nyomán, de saját szerkesztésben adja elő Ferenc történetét. Liturgikus és hagiográfiai jelentősége nagy.

Henri d'Avranches verses Ferenc-élete

Latin nyelvű költői feldolgozás. Történeti forrásként óvatosan használható, ugyanakkor jól mutatja, miként alakult Ferenc képe már a 13. században irodalmi hőssé.

Bonaventura: Nagyobb legenda

1263-ban elfogadott hivatalos életrajz. Teológiailag rendkívül kidolgozott, és évszázadokon át meghatározta Ferenc képét. Történeti értéke jelentős, de szerzője már egy későbbi rend álláspontjából rendezte el az anyagot.

Bonaventura: Kisebb legenda

Elsősorban liturgikus használatra készült rövidített változat. A rend egységes szentképének kialakításában fontos szerepet játszott.

A Tökéletesség tükre

Késő középkori gyűjtemény, amely sok, Ferenc első társaihoz köthető hagyományt tartalmaz. Paul Sabatier a 19. század végén túl koraira datálta; mai ismereteink szerint fennmaradt formája jóval későbbi.

Szent Ferenc virágoskertje

14. századi olasz nyelvű legendagyűjtemény. Itt található többek között a gubbiói farkas történetének legismertebb változata. A mű nem közvetlen történeti forrás Ferenc életének eseményeihez, viszont felbecsülhetetlen forrása annak, hogyan élt tovább alakja a késő középkori vallásos képzeletben.

A szegény ember forradalma

Assisi Ferenc és Európa átalakulása

Nyolcszáz évvel halála után Assisi Szent Ferenc alakja ma is élő kérdéseket tesz fel Európának. Hogyan lett a gazdag kereskedő fiából a szegénység, a béke és a testvériség hirdetője? Miként nőtt személyes megtéréséből olyan mozgalom, amely átformálta a középkori egyházat és máig ható örökséget hagyott maga után?

Ez a könyv nem legendát, hanem történetet kínál. Ferenc életét, korát és a ferences mozgalom megszületését mutatja be, miközben azt is megvizsgálja, miért maradt időszerű nyolc évszázad múltán is.